

חדש

של"ח

עלון לרכז
הסיולים

להכרת הארץ, סיוורים וטיולים

גיליון מס' 13

תשרי תשפ"ד
ספטמבר 2023

מרכז נע"ם

יפעה

דן אבידן

תן לי אלהים את המרץ
להתעורר שעה אחת קדם
לטפס על עוד פסגה
עם צפירי הבקר
לקדם את השמש העולה
במבט מלטף של אהבה
ולשתק
ולשתק אל מול ההוד הזו
לספג את היופי
ולנצר
לנצר את הרגע
לשמר את הרגוש
לאחר כך
לרגעי היאוש

עורכים: ד"ר שיש אלי, חדווה בן סיני

חברי המערכת: אברג'יל חיליק, ארליך אורי, אסף ארזי, גרינברג טל, ניומן איל, פז חדד אתי, קימלפלד אדוה, ורד סבאג, שניט אורית.

עריכה לשונית: אפרת חבה

הפקה: מרכז נע"ם (נוף, עם, מורשת), משה סיטבון

עיצוב והדפסה: דפוס הסביונים בע"מ יהוד

כתובת המערכת: ע.ל.ה חדש - מרכז נע"ם, רח' קפלן 42, פ"ת
ע.ל.ה חדש' במרשתת: מינהלת הטיולים, של"ח וידיעת הארץ

6	בעקבות התחלה חדשה בשבילי העליה לחניתה
9	איך שביל נולד?
12	דרך מבוא השמש
14	יש חדש תחת השמש בגן לאומי ירקון
16	בין המערות והברושים ביער קרן כרמל
19	דרום אפריקה באשקלון
22	בית הספר החקלאי על שם כדורי
25	חשיפת צפונותיה של חורבת יתיר
27	דרך הקלה לסייר בתל אביב יפו
30	דרך הפנתרים השחורים
33	ברוכים הבאים לגן העדן שבגיהנום
35	דרך, כיוונים רבים לה
38	המהלך בדרך
41	יחידה בהקמה
44	כוח טייגר - מארב למופת
47	נשים במאבק
50	צועדים בשביל צה"ל
52	החצב כנביא הגשם
55	ועייף מאוד הדוב
58	האוטובוס הלאומי
60	לחדש את השורשים ולשמור על צמיחה
63	פורץ דרך נגישה
65	עד עולם - התחלה חדשה לשיח משפחתי
68	בשל"ח שלנו רוקמים, חוקרים ומתחברים
70	אנו הולכים בדרך
73	ערכים בשדה - המלחמה הראשונה בתנ"ך
75	הזקן והספרים
76	פורצות דרך, בונות ערך
78	בזווית אחרת
80	מתודה בשדה
84	ניחוחות מהשדה
86	חודים
88	פתק כיס

”שוב נתחיל מחדש שכולם מתחילים
החורש, האוסף, המשורר העלים
הנופלים עם הרוח פניני הטללים
והגל החוזר אל חופיו התלולים.”
(נתן יונתן)

מחנכים, מדריכים, קוראים יקרים, שלום רב,

כמאמר המשורר, שוב נתחיל מחדש! לפניכם גיליון על"ה מוכר ובו נושאים חדשים, כתבות חדשות, כותבים מתחדשים, כותבים מזדמנים. כל שנותר לנו, אוהבי הארץ ושביליה, לעשות הוא לצלול לתוככי המילים, להעמיק בסיפורים ולהתחבר לנושא המאחד בינינו. בימים לא פשוטים אלו, שבהם רב המפלג על המאחד, עלינו לנסות למצוא מקומות לחיבור. סיורים וטיולים לידיעת הארץ הם ללא ספק אהבה שעשויה למלא משימה זו בהצלחה!

בגיליון הנוכחי, בחרנו לעסוק בשבילים, בדרכים, בפורצי דרך - על כל המשתמע ממונחים אלו. אתם מוזמנים לפנות אל השביל המועדף עליכם משלל האפשרויות שלפניכם ולהחליט היכן תקיימו את המסע האישי שלכם.

כמו בכל אחד מגיליונות ראש השנה, גם הפעם נעסוק בעונת הסתיו. עונה המסכמת את הקיץ ומעוררת תקווה לימים טובים יותר ולשנה טובה יותר.

אנו מקווים שתיהנו ממגוון ההצעות לסיורים והסיפורים שאגדנו בגיליון שלפניכם.

ניפגש בשבילים,
שנעשה שנה טובה

חדווה בן סיני
מרכזת המערכת של"ח
וידיעת הארץ

ד"ר אלי שיש
מנהל אגף של"ח
וידיעת הארץ

עשינו כל שביכולתנו כדי להעניק קרדיט ליוצרי הצילומים, האיורים מפות והכתבים. אם נפלה טעות, אנא כתבו לנו ונתקן. כן נשמח לקבל מכם, הקוראים, המלצות כתבות וחומרים רלוונטיים והערות לשיפור ולהתאמת גיליונות "על"ה חדש" לצורכיהם.

בעקבות התחלה חדשה בשבילי העליה לחניתה

ליאור שמש*

אנ"א שלומי

קשיים בפיתוח אזור תעשייה אשר יספק מקומות עבודה ופרנסה לתושבים. אם לא די בכך, סבלו התושבים במשך שנים רבות מהמצב הביטחוני ומהקרבה לגבול לבנון. כיום, לאחר שהמצב בגבול הצפון השתפר משמעותית, שלומי היא מועצה מקומית שלווה ופסטורלית המושכת אליה מטיילים מכל קצוות הארץ לאורך כל השנה. לאלו שמעוניינים להעמיק את היכרותם עם סיפורו של היישוב, מומלץ לצאת לסיור עצמאי בעזרת **חברת משחק אנ"א שלומי** מציעה לאורחיה. הסיור כולל ניווט ומשימות שמשולבים בהן סיפורים על העיירה ועל סביבותיה. המשחק הוא דרך נהדרת להכיר נקודות עניין באזור ואת ההיסטוריה המקומית.

מהיישוב שלומי נעלה צפונה בכביש לחניתה (כביש 8990). כפי שציינו, שלומי הוקמה כדי לשמש מרכז אזורי ומסחרי לקיבוצי הסביבה, והראשון בהם הוא קיבוץ חניתה, הממוקם על הרכס שמורדותיו משתפלים אל עבר שלומי. נטפס בכביש, ואחרי כשני ק"מ נפנה ימינה לפי שילוט ליער חניתה ונמשיך עד לחניון. שם מתחיל סיורנו.

בימי הקמת היישוב חניתה, כשעוד לא נסלל הכביש שבו הגענו, הגישה למקום הייתה בכביש הצפון (899) שמדרום אלינו. כביש זה היה אחד הגורמים המכריעים בתכנון העלייה לחניתה, שהתרחשה בשנות השלושים. הקמת נקודת התיישבות ברכס - התיישבות בהר, באדמה טרשית ולא נגישה, המרוחקת מכבישים ומבודדת מיישובים יהודיים נוספים - נחשבה לציון דרך חלוצי וראשון מסוגו.

שנה חדשה בפתח, ועימה באות התחלות חדשות וציפיות. התחלות חדשות הן מקור להתרגשות, אך גם לחשש, שכן כל צעד ראשון כרוך בסיכון ובאפשרות ליפול ולהיכשל.

בסיור ביער חניתה נצעד בעקבות ציון דרך חלוצי וראשון מסוגו: הקמת קיבוץ חניתה.

בשנים שקדמו להקמת המדינה, כמו גם בשנותיה הראשונות, התמודד היישוב היהודי בארץ ישראל שוב ושוב עם הצורך להקים, לפרוץ דרך, לקבוע עובדות על אף אי הוודאות והסיכונים הכרוכים בכך. כשתוכנית החלוקה התגבשה ברקע, נאלצה הנהגת היישוב לקבל החלטות קשות בנוגע לגורלה של המדינה הצעירה ולגבולותיה. למרגלות יער חניתה, ממוקם היישוב שלומי ובו **אכסניית אנ"א שלומי**. היישוב נוסד כעיירת פיתוח בשנות החמישים למגורי עולים מתימן, מיוגוסלביה, ממרוקו ומתוניס, ולאחר מכן גם לעולים ממדינות ברית המועצות לשעבר. הקמת העיירה נועדה לייסד מרכז אזורי לקיבוצים ולמושבים שבסביבה, אבל ההתחלה הייתה לא קלה. בעשורים הראשונים, התעוררו

*מורת דרך, תכניות חינוכיות, אנ"א.

בשביל כנסייה שרצתה להקים מנזר במקום) ולרשום אותן על שם קק"ל. על קרקעות אלו הוקמו חנייה ובהמשך יישובים נוספים.

תכנון העלייה לקרקע נעשה בקפידה ובמחשבה על הסיכונים הרבים שצפויים בדרך. כך, למשל, הוחלט לדחות את הקמת חנייה בנקודה הייעודית, שנמצאה גבוה על הרכס, ולהקים קודם כול אחיזה בנקודה סמוכה יותר לכביש היחיד שהיה באזור באותה תקופה, כביש הצפון. חנייה תחתית הוקמה ממש כאן, באזור החניון שבו אנחנו עומדים, ורק כשבשלו התנאים, הועתק הקיבוץ לנקודה שבה הוא ממוקם היום, במרחק ארבעה ק"מ מכביש הצפון.

שחזור חומה ומגדל, צילום: ד"ר אבישי טייכר, מתוך: אתר פיקיויקי

משימת קניית האדמות בגליל הצפוני הוטלה על אליעזר וינשל ועל יוסף סיניגליה. יוסף, עובד קק"ל שעלה לארץ מאיטליה, ניצל את חזונו האיטלקי ואת העובדה שהחזיק ברשותו דרכון איטלקי כדי לרכוש את הקרקעות (כביכול בשביל כנסייה שרצתה להקים מנזר במקום) ולרשום אותן על שם קק"ל. על קרקעות אלו הוקמו חנייה ובהמשך יישובים נוספים

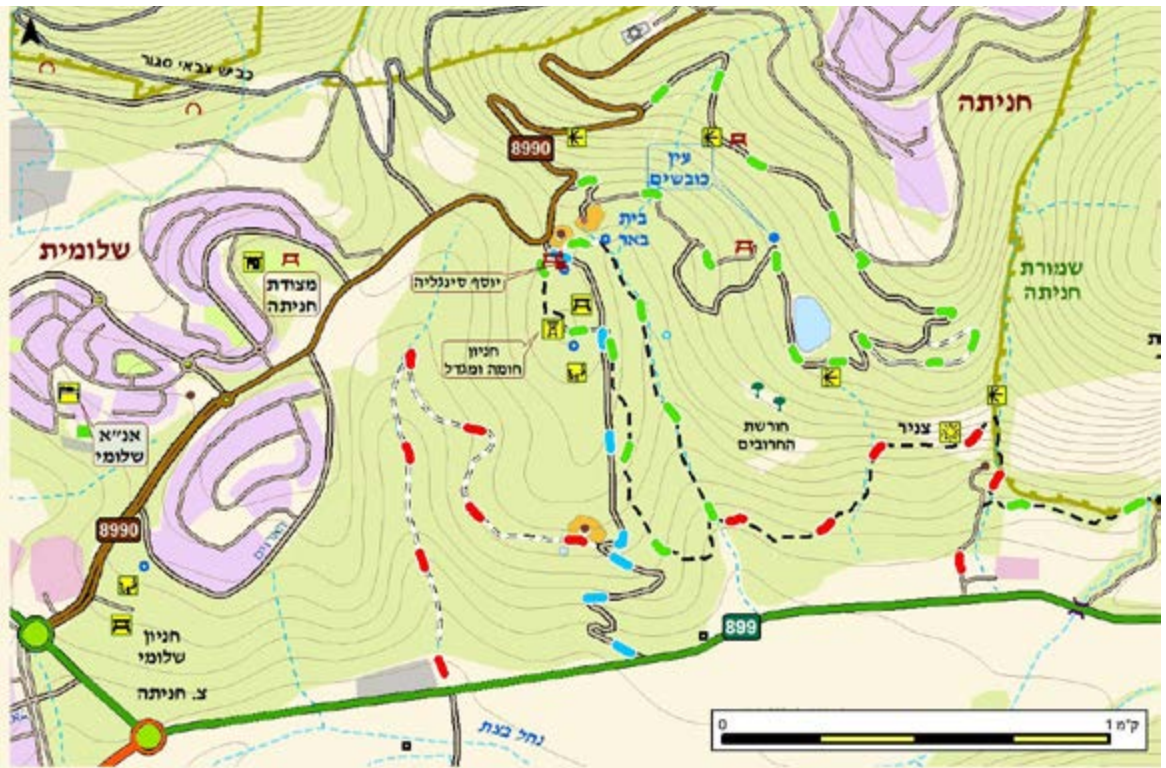
מהאנדרטה נרד בשביל המסומן בצבע ירוק מערבה במדרון המתון. נעבור כמאה מ' ונגיע לשני ברושים שניטעו להנצחת שני הלוחמים היהודים הראשונים שנהרגו בהתקפה הראשונה על חנייה. נמשיך בעקבות הסימון צפונה כשבדרך נעבור לצד חניון פיקניק, ונחצה דרך סלולה עד שנגיע למעבר בקר. משם נצעד בירידה ביער המורכב מעצי אורן וחורש טבעי כמו אלון ואלה. כפי שהזכרנו בהתחלה, אחד האתגרים בהקמת חנייה היה האדמה הטרשית שהקשתה את עיבוד האדמה ואת קיום החקלאות. בשנות הארבעים, החלו אנשי הקיבוץ לנטוע את יער חנייה. בעשורים הבאים, המשיכה קק"ל במלאכה. נטיעת היער הקנתה למרחב את הנוף המוריק. מטרת הייעור באותה תקופה לא הייתה רק רצון לספק צל ונוף ירוק, אלא גם לקבוע עובדות בשטח ולפתח את הקרקעות היהודיות שנרכשו.

נמשיך לצעוד בין עצי היער עד לעיקול היורד לערוץ נחל שזכה לכינוי "נחל הבאר". כשנגיע לעיקול נביט שמאלה ונראה מבנה בטון ישן ולידו בריכה ריקה. אחד הקשיים בהתיישבות כאן היה המחסור במים, והינה לפנינו בית הבאר שנקדחה לאחר העלייה לקרקע - והכזיבה. די מהר התברר שאין כאן כמות מספקת של מים. הבאר ננטשה, אך המבנה המבוצר והבריכה נשארו למזכרת.

השביל יורד מהבאר לערוץ נחל קטן. נרד בו עד לשביל המסומן באדום. מכאן ניתן להמשיך לפי

בחניון נוכל להתרשם מדגם עץ של חומה ומגדל. בשנות השלושים, נהגתה תוכנית חדשה להתיישבות יהודית בהקמה מהירה של יישובים המוגנים בחומה שבה אשנבי ירי ושבתמרכז מגדל שמירה ובראשו זרקור. גם חנייה הייתה אחד היישובים הללו. וכך, בוקר אחד במרס 1938, הגיעו משאיות עמוסות ציוד ו-400 איש להקים כאן יישוב נוסח חומה ומגדל. עם רדת החשכה, עזבו רוב המקימים את המקום, אך הוחלט להשאיר בו פלוגה של ההגנה שמנתה מאה אנשים מחשש למתקפה ערבית על היישוב החדש. המתקפה אכן התרחשה עוד באותו לילה, ובקרבנות נהרגו עשרה לוחמים. שמותיהם מונצחים על סלע גדול למרגלות המגדל.

נתקדם מעט מערבה לסלע ההנצחה ונגיע למצבה קטנה לזכרו של איש הקרן הקיימת לישראל יוסף סיניגליה. המצבה מספרת עוד פרק בסיפור ההקמה של הקיבוץ. באמצע שנות השלושים, בעקבות המרד הערבי, אסרו שלטונות המנדט הבריטי על יהודים לרכוש קרקעות באזורים שונים. במקביל, בעקבות עליית רעיון חלוקת הארץ למדינה יהודית וערבית, התגבשה בקרב ההנהגה הציונית דחיפות להקמת אחיזות יהודיות באזור הגליל המערבי - שפרט לנהריה היה כמעט ריק מיישובים יהודיים באותה תקופה. משימת קניית האדמות בגליל הצפוני הוטלה על אליעזר וינשל ועל יוסף סיניגליה. יוסף, עובד קק"ל שעלה לארץ מאיטליה, ניצל את חזונו האיטלקי ואת העובדה שהחזיק ברשותו דרכון איטלקי כדי לרכוש את הקרקעות (כביכול

המפה באדיבות "שביל נט". (הכתמים הכתומים הם שטחים ממוקשים)

אחד הקשיים בהתיישבות כאן היה המחסור במים, והינה לפנינו בית הבאר שנקדחה לאחר העלייה לקרקע - והכזיבה. די מהר התברר שאין כאן כמות מספקת של מים.

הסימון האדום ולהגיע לשביל הצנור שבצידו המזרחי של יער חניתה, או לפנות ימינה ימינה ולטפס במעלה חזרה אל החניון. כשנפנה ימינה אל החניון, נעלה בדרך המכונה "דרך סולינג". סולינג הייתה שיטה נפוצה לסלילת כבישים בתקופת המנדט הבריטי, וכך נסללו דרכים רבות בארץ ישראל. בעוד רוב הדרכים שנסללו כך כבר כוסו מזמן באספלט, כאן השתמר חלק מהדרך שחיברה בין כביש הצפון לנקודת העלייה לקרקע של חניתה, ועדיין אפשר לראות את השימוש באבנים ובחצץ. סלילת דרך זו הייתה חיונית להקמת חניתה כיוון שאפשרה אספקה סדירה של חומרי בנייה, של מזון, של מים ועל כוח אדם, שהיו הכרחיים להתבססות היישוב. כך, למרות התנאים המורכבים וההתחלה המתגרת, קרם לבסוף רעיון הקמת חניתה עור וגידים והחלום התממש.

בית הבאר הישנה של חניתה, צילום: ד"ר אבישי טייכר, מתוך: אתר פיקיוויקי

איך שביל נולד? הוועדה לסימון שבילים - דרך מקרה הבוחן של שביל מגידו

ליאור שמש, איציק בן דב ושבית סער וקסלר*

עין נילי צילום: איציק בן דב

בישראל יש כיום כ-9,000 ק"מ של שבילים מסומנים. ריבוי השבילים דורש תכנון, ניהול ותחזוק. מערכת השבילים הארצית דינמית ומשתנה, מעת לעת נוספים לה שבילים חדשים. השבילים הארוכים הם קבוצת שבילים ייחודית. שבילים אלה מציעים למטיילים טיול רצוף של כמה ימי הליכה.

סומנה בצבעים לבן-כתום-לבן. היא יצאה משביל ישראל בצפון באזור מושב עופר והתחברה חזרה אל שביל ישראל בדרום באזור שוני.

בחלוף השנים, התברר שההסתעפות שסומנה לא מילאה את מטרתה ומטיילים לא פקדו את השביל בהמוניהם. היו לכך סיבות שונות ומשונות: חוסר נגישות לנקודות הקצה, אופנועי שטח שנסעו בתוואי ויצרו סכנה בחלק מהמקטע, מעבר ביערות נטועים שדרשו תחזוקה וסיבות נוספות. מה גם שהתברר שמטיילי שביל ישראל נוטים להיצמד לתוואי שביל ישראל ולא לסטות מהדרך. מכאן למדנו שקהל היעד של השבילים הארוכים והרצופים הוא מטיילים עצמאיים המגיעים במיוחד לטייל בהם, בתנאי שימצאו את התוואי נגיש, בטיחותי ומעניין מספיק. במציאות, כמות המטיילים שטיילו בשביל הייתה קטנה מהציפיות, וכחלוף השנים מאז שסומן התעורר ספק אם כמות העבודה והמאמץ שמושקעים בתחזוקתו כדאיים מול כמות המטיילים הנמוכה שנהנית מהשביל.

לפני שנתיים, התעורר שוב הרעיון הישן חדש לסימון שביל אזורי ברמות מנשה. הפעם, הייתה זו מועצה אזורית מגידו שהרימה את הכפפה. המועצה פנתה לוועדה לשבילי ישראל להצעה לתכנן שביל חדש באזור. הוועדה השיבה להצעה בחיוב בהבנה

שביל מגידו, שסומן לאחרונה, הוא שביל ארוך שאורכו כ-70 ק"מ, סימונו הושלם לאחר מחשבה ותכנון של גורמים רבים. זו הזדמנות לספר כיצד שביל ארוך נוצר, מאיפה מגיע הרעיון ומה התהליכים שהוא עובר בדרך לצעד ראשון של מטיילים בו. כל שביל מתחיל ברעיון. כך החל גם שביל מגידו, שהתוואי החדש שלו נחנך ממש לאחרונה. השביל מגלם בתוכו תהליך ארוך של קבלת החלטות ועל סיורים בשטח.

קדם לשביל מגידו שביל רמות מנשה - שביל ארוך שסומן ברמות מנשה לפני יותר מעשור. את השביל יזמו אנשי קק"ל בכוונה שישמש הרחבה לשביל ישראל - שביל מקומי שיתפצל מהשביל הארצי ויוביל את המטיילים בנופים של רמות מנשה למקומות ששביל ישראל לא מגיע אליהם. ההסתעפות

*הכותבים הם חברי צוות לוועדה לסימון שבילים, בחברה להגנת הטבע.

וממפים אתרים מעניינים באזור - אתרי גיאולוגיה, בוטניקה, ארכיאולוגיה, היסטוריה ומורשת. לבסוף בוחרים באתרים המשמעותיים ביותר למטיילים לספר את סיפורו של האזור בצורה המעניינת, המגוונת והמייצגת ביותר. בסופו של תהליך כזה, התקבל התוואי הסופי של שביל מגידו: שביל מעגלי באורך 73.5 ק"מ המחולק למקטעים ולצידו מעיינות, אתרי מורשת וגבעות ירוקות.

סימון שביל מגידו צילום: איציק בן דב

לפני תחילת סימון השביל בשטח, נבחר צבע סימון אופייני לשביל. ככלל, מערכת השבילים בישראל מסומנת במלבן שבו שני פסים לבנים בצדדים ופס צבעוני באמצע (שחור, אדום, ירוק או כחול). הצבע מאפשר הבחנה בין שבילים שונים באותו תא שטח ואינו מסמן דרגות קושי שונות. שבילים ארוכים רצופים מסומנים בפס אמצעי סגול או כתום, ואם הם מתאחדים עם תוואי של שביל קיים, אז תופיע נקודה סגולה או כתומה ליד סימון השביל המקומי. יש שבילים ארוכים במיוחד, כמו: שביל ישראל, שביל הגולן ושביל סובב כנרת. שבילים אלו היו ראשונים מסוגם ובעבר קיבלו צבעים מיוחדים להם. כשנמשך הביקוש לעוד שבילים ארוכים, התחדדה ההבנה שעושר הצבעים מעמס ומקשה את סימוןם של השבילים במפות ואת

**בחלוף השנים, התברר שההסתעפות
סוּמנה לא מילאה את מטרתה
ומטיילים לא פקדו את השביל
בהמוניהם. היו לכך סיבות שונות
ומשונות: חוסר נגישות לנקודות
הקצה, אופנועי שטח שנסעו בתוואי
ויצרו סכנה בחלק מהמקטע, מעבר
ביערות נטועים שדרשו תחזוקה
וסיבות נוספות**

שלאזור זה יש פוטנציאל טיול גבוה - מרחבים של שטחים פתוחים בלב המדינה ואתרי טבע, מורשת ונוף מעניינים ובעלי ערכיות גבוהה. בעבודה משותפת של המועצה ותושביה עם הוועדה לשבילי ישראל, תוכנן תוואי לשביל ארוך חדש בשטחי המועצה. התכנון נעשה בתשומת לב לניסיון העבר וללקחים שנלמדו ממנו.

הוועדה לשבילי ישראל היא גוף ציבורי אזרחי בחברה להגנת הטבע והיא הגוף שמסמן ומתחזק את שבילי הטיולים בישראל זה עשרות שנים. בכינוסי הוועדה יושבים גם נציגים של רט"ג, של קק"ל, של משרדי החינוך והתיירות ונציגי ציבור ואקדמיה. לא רבים יודעים שסימון השבילים בארץ מבוצע על ידי גוף אזרחי ציבורי ולא על ידי רשות ממשלתית. סימון שבילים אינו מוגדר בחקיקה כלשהי, אין רשות ממשלתית שאחראית על הנושא ואין למפעל זה תקצוב ממשלתי. מפות סימוני שבילים הן פרי עשייה של החברה להגנת הטבע בשיתוף המרכז למיפוי ישראל. תקציב הוועדה לסימון שבילים מגיע ממכירת 17 מפות סימוני השבילים (שהן קניינה של החברה להגנת הטבע), המכסות את כל שטחה של הארץ, ומתרומות.

מרגע שרעיון לסימון שביל חדש מגיע לפתחה של הוועדה לסימון שבילים, מתחיל תהליך ארוך שבו נבדקים כל התנאים לקיומו של השביל ונבחנות אפשרויות ליצירת תוואי שיהיה הטוב ביותר למטיילים. על התוואי משפיעים שיקולים שונים, שלעיתים מתנגשים אלו באלו: חוויית המטייל ומעבר באתרים מגוונים עד כמה שאפשר, בטיחות, דרגות קושי, רצון להנגיש כמה שיותר שטחים לציבור, רצון לשמור על בתי הגידול ועל שלמותם. כחלק מהתהליך, נציגי הוועדה יוצאים לשטח, סוקרים

**לא רבים יודעים שסימון השבילים
בארץ מבוצע על ידי גוף אזרחי.
ציבורי ולא על ידי רשות ממשלתית.
סימון שבילים אינו מוגדר בחקיקה
כלשהי, אין רשות ממשלתית
שאחראית על הנושא ואין למפעל
זה תקצוב ממשלתי**

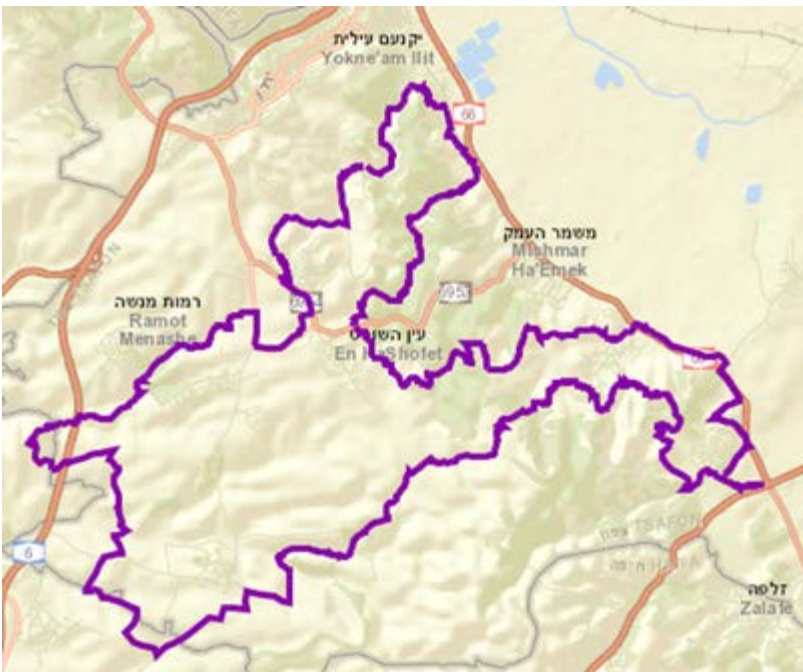

אנדרטת משמר העמק ועמק יזרעאל צילום: איציק בן דב

תחזוקת הסימון בשטח, שכן הסימון מתבצע רגלית וידינית ומצריך שימוש במכחולים רבים ובצבעים מיוחדים. מכאן והלאה, קיבלו שבילים ארוכים את הצבעים כתום או סגול. במקרה שלנו, נבחר לסימון שביל מגידו הצבע הסגול.

עבודת הסימון מתחילה. מסמני השבילים הם בדרך כלל צעירים לאחר שירות צבאי. הם יוצאים לשטח כשבידיהם מברשות וצבעים. את הסימונים מסמנים על עצמים בולטים, כמו: גדרות, עמודים, מבנים וסלעים. הסימון הוא השלב האחרון בתהליך יצירת השביל, אך העבודה על השביל אינה מסתיימת עם סיום סימונו בפעם הראשונה. מכאן מתחילה עבודת תחזוקה על השביל לאורך שנים: סימונים נשחקים בשל פגעי מזג האוויר והטבע ובשל תזוזת גדרות ועמודים ממקומם, ולכן נדרשת תחזוקה שוטפת. אחת לשלוש שנים בממוצע, המסמנים מגיעים ומחדשים את הסימון בכל אחד משבילי הארץ. יש שבילים שבהם הסימון יחודש בתדירות נמוכה יותר בשל מיקומם המורכב, בשטחי אש או באיו"ש, הדורש תיאום וליווי ביטחוני. לעיתים נדרש לחשוב מחדש על תוואי השביל בעקבות אתגרים שתהליכי פיתוח מציבים, כמו קיטועים, חסימות ובעיות בטיחות שצצות בעקבותיהם.

וכך, לאחר כמה גלגולים, הודות ליוזמים, לחולמות, למקבלות ההחלטות ולמסמנים בשטח, הושלם ונחנך שביל מגידו. השביל מתחיל ומסתיים בצומת מגידו. לאורכו של השביל נקודות תצפית אל מרחבים סביב: הגלבוע, התבור, עמק יזרעאל והכרמל. השביל עובר ליד אתרים היסטוריים מעניינים וחשובים, כמו תל

צילום: איציק בן דב

מגידו וטחנות הקמח בנחל הקיני, ליד אתרי מורשת, כמו ג'וערה ואנדרטת קרב משמר העמק, וליד נקודות עניין בטבע, כמו עין ניל"י, נחל שלף, עמק השלום. השביל מומלץ מאוד לטיול בעונות החורף והאביב, אז הגבעות והמרחבים צבועים בירוק, והפריחה בשיאה. ההגעה לשביל בתחבורה ציבורית נוחה וקלה. נקודת היציאה, שהיא גם נקודת הסיום, נמצאת בתחנת האוטובוס בצומת מגידו (הפונה לכיוון ואדי ערה). המטייל יורד מהאוטובוס ישר אל תחילת השביל והטיול.

סוף מהנה ואףנין!

דרך מבוא השמש

אלקנה סוקולובר*

עמק תרצה, צילום: צלמירי

ברוכים הבאים לעמק תרצה! שתי אפשרויות לצפייה בנוף המדהים של העמק עומדות לפנינו: להגיע אל תצפית שיח' ביאלאל שבאלון מורה או למצפה אילן הסמוך לישיבת ההסדר שליד אלון מורה.

(גוש סלע מורם בין שני העתקים מקבילים) ויצרה טופוגרפיה של הרים ובקעות.

הבקעה הרחבה שנוצרה בעקבות השבירה הטקטונית הייתה נוחה למעבר, ומשום כך עבר במרכזה לאורך ההיסטוריה נתיב של דרך מרכזית - מקומית ועולמית. חשיבותה של דרך זו בכך שחיברה את שלושת דרכי האורך המרכזיות בארץ ישראל: דרך המלך בהרי ירדן, דרך ההר ודרך הים. השם שניתן לה בתנ"ך הוא דרך מבוא השמש. תוואי הדרך המזרחי נמשך מבקעת תרצה דרך נחל יבוק ויורד למעבר אדם - כיום עובר בדרך זו כביש 57 מגשר אדם - עולה במעלה הנחל, עובר בין כביר לעיבל, נכנס לשכם, ועם הערוץ של נחל שכם ממשיך עד לכביש 6 לטול כרם.

דרך זו מוזכרת בסיפור יעקב אבינו. אחרי שיעקב חצה את מעבר יבוק, נכתב: "ויבא יעקב שלם עיר שכם" (בראשית לג, יח). אם כן, קרוב לוודאי שהלך בדרך זו. לפניו, כפי הנראה, נכנס גם אברהם אבינו לארץ בדרך זו, שכן היישוב הראשון שכתוב שהגיע אליו אחרי שיצא מחרן הוא שכם: "ויעבור אברהם בארץ עד מקום שכם עד אלון מורה" (בראשית יב, ו) מדעים לראות איך לאורך כל ההיסטוריה, מתקופת האבות והלאה, דרך זו תהיה הגורם המעצב הכי חשוב במרחב.

נחל תרצה, הלוא הוא ואדי אל פארעה, מנקז את מימי נחלי מזרח השומרון לבקעת הירדן. מצפון לעמק תרצה, נמצא הר טמון, מצפון לו הר גדיר, ומדרום לנו רכס איתמר. בעבר, לא נדרשו הבוחרים ללכת מהר כביר להר טמון לרדת לעמק תרצה. האם היה זה בגלל רשת גשרים מסועפת שעברה מעל העמק? לא! הסיבה נעוצה בעובדה שבעבר לא היו כל העמקים האלו. כשאנו מדברים על העבר, הכוונה לעבר הגיאולוגי הרחוק מאוד! לפני כעשרים מיליון שנה, היו כל הרכסים שלפנינו רכס אחד ארוך ומחובר. מערכת שבירה טקטונית שהתפתחה במקביל לשבר הסורי אפריקאי, שברה את כל הקמר לגראבנים (גוש סלע שקוע בין שני העתקים מקבילים) ולהורסטים

*אלקנה סוקולובר הוא מדריך בוגר במרכז סיור ולימוד שומרון, אשכולות.

ממש מתחתינו, נמצא הכפר הערבי בידאן. בתוך הכפר יש מעיינות מפורסמים, שנקראים "עיינות בידאן". ואדי בידאן נפגש עם ואדי פרעא, תרצה, בצומת תרצה. אנו משערים שגם השם בידאן משמר את שמו של אחד מצאצאי מנשה, כמו שכתוב בדברי הימים: "ובני אולם בדן" (דברי הימים א, ז, יז). עכשיו חייבת להישאל שאלה: בדן אינו מבנות צלופחד, איך יש עיר של בדן סמוך כל כך לנחלת תרצה?

עמק תרצה, צילום: צלמירי

תל תרצה וערי הבירה של ממלכת ישראל

סמוך למחנה הפליטים פרעא, נמצא תל פרעא, המזוהה עם תרצה המקראית. תרצה מתוארת כעיר יפיפייה. כשמשורר שיר השירים רצה לפאר את רעייתו, הוא אמר: "יפה את רעייתי כתרצה נאווה כירושלים" (שיר השירים ו, ד). תרצה הייתה עיר הבירה של ממלכת ישראל בימי בית ראשון, מהמלך ירבעם ועד עמרי המלך. לאחר פיצול הממלכה בין ממלכת יהודה לישראל, ישב ירבעם בהתחלה בשכם, ולבסוף בחר בתרצה כעיר בירה (נשים לב ששלוש הערים שציינו יושבות כולו על דרך מבוא השמש, כי עיר בירה יושבת על הדרך הראשית). תרצה שימשה עיר בירה עד שהתרחש רצף של התנקשויות: אלה בן בעשא, שהיה מלך ישראל משושלת ירבעם, השתכר בתרצה. אחד הגנרלים החשובים שלו, זמרי שר מחצית הרכב, ניצל את ההזדמנות והרג את המלך, מלך במקומו והשמיד את כל השושלת של ירבעם. זמרי כיהן קדנציה קצרה ביותר בהיסטוריה של עם ישראל: שבוע. הקולגה שלו, גנרל אחר בשם עמרי, נלחם בו וניצח אותו. עמרי מלך בתרצה במשך שנתיים ואז עבר לעיר אחרת, שומרון. גם שומרון נמצאת על דרך מבוא השמש, אבל בצד המערבי שלה. וזה סוף הסיפור של תרצה בהיסטוריה שלנו.

נחזור מעט אחורה בסיפור ההיסטורי. למה נקראה עיר זו שירבעם התיישב בה תרצה? מקומות רבים בארץ ישראל בתקופת ההתנחלות נקראו על שמם של אלו שהקימו אותם או על שם אבי משפחתם. תרצה נקראת, כנראה, על שמה של תרצה בת צלופחד. בנות צלופחד היו ממשפחה של בנות והן קיבלו נחלה בארץ משום שלא היה בן במשפחתם. היום, לפי שימור שמות ולפי חרסי שומרון, משערים שנחלת מנשה בעבר הירדן התחלקה לשניים: חצי אחד של בני מנשה וחצי אחר של בנות צלופחד. הבנים בדרום והבנות בצפון. תמיד היו דוסיים בשומרון... ולכן באמצע יש מחיצה. מחיצה זו נקראת "המחיצה השומרונית". המחיצה היא למעשה הרכס שמחלק את הבקעה לשניים. כאמור, מצפון לרכס היו בנות צלופחד, מדרום לו היו שאר בני מנשה.

תרצה מתוארת כעיר יפיפייה. כשמשורר שיר השירים רצה לפאר את רעייתו, הוא אמר: "יפה את רעייתי כתרצה נאווה כירושלים" (שיר השירים ו, ד). תרצה הייתה עיר הבירה של ממלכת ישראל בימי בית ראשון, מהמלך ירבעם ועד עמרי המלך

התשובה טמונה בעובדה שבנות צלופחד התחתנו עם בני דודים שלהן כדי שהנחלה שלהן לא תעבור לשבט אחר. בדן התחתן עם תרצה, ולכן הוקמה במקום זה עיר על שמו. יהודה זיו תיאר אגדה המסופרת בקרב הכפריים על אודות נער בשם בידאן ונערה בשם פרעא שהיו מאוהבים זה בזה, אך נאסר עליהם להינשא. במנוסתם הרחק מהכפר כדי לממש את אהבתם, הם נפגשו במפגש הנחלים פרעא ובידאן, אך בהימלטות מרודפיהם מצאו את מותם. האם יכול להיות שהאגדה על פרעא ובידאן היא הד לסיפור המקראי על תרצה ו בדן?

אפשר לסיים את הסיור בביקור במקטע הדרומי של הנחל, הקרוי "גיפטליק", ולהיכנס למצודת טיגארט הנטושה שבמקום.

מצודת טיגארט במקטע הדרומי של נחל תרצה, צילום: צלמירי

יש חדש תחת השמש בגן לאומי ירקון - טיול לאורך נחל עינת המשוקם

אדר סטולרו מליחי*

נחל עינת במהלך עבודות השיקום
צילום רחפן: יונתן סבלסקי רשות הטבע והגנים

רבים ממדריכי הטיולים ביקרו והדריכו לא פעם בגן לאומי ירקון. נדמה שמוקדי העניין המרכזיים שבו נותרו שנים כשהיו, ואין חדש תחת השמש. אולם, מים רבים זרמו בירקון בשנים האחרונות, והמבקרים בו היום ישמחו לגלות שהגן הלאומי התחדש וחידושים נוספים הולכים ומתהווים בו ממש בימים אלו (אוגוסט 2023) יש למה לצפות.

מים חיים

גן לאומי ירקון מאופיין בלא מעט סביבות חיים מימיות, ובמרכזן נחל הירקון כמובן. בנוסף לבריכת החורף, גם האגם הוא בית גידול חשוב למיני חי צומח, והמרכזי בהם הוא הדג האנדמי לבנון הירקון. דג זה נעלם בעבר מנחלי החוף של ישראל, אך הושב אל האגם ואל הנחל וזכה להיות הדג הראשון בעולם שהושב לטבע בהצלחה. בריכת הנופרים אפשרה את השבתו של הנופר הצהוב לגן ואת התבססותו בו. הנופר נעלם מהירקון מאז נשאבו מעיינותיו ומעט המים שנותרו בו זוהמו. לאחרונה, התחדש הגן בגוף מים נוסף הודות לפרויקט שיקום מרשים שהובילה רשות הטבע והגנים: ערוץ מים חיים המחבר בין מתחם תל אפק ובריכת הנופרים - נחל עינת.

מתעלת ניקוז לנחל חי

בתחילת הפרויקט, הייתה תעלת עינת תעלת ניקוז חקלאית שקישרה בין מתחמי גן לאומי ירקון שהכניסה אליהם בתשלום: תל אפק-אנטיפטריס, בריכת הנופרים ומקורות הירקון. התעלה התבססה על אפיק נחל שהזין את הירקון בעבר. משנשאבו מי המעיינות והאפיק יבש, היה הנחל לאכזב ובהמשך לתעלה שנועדה לקלוט את תשטיפי הכבישים ושטחי החקלאות הסמוכים ולמנוע את זיהום הירקון בזרימת חורף שטפונית. מגוון מיני הצומח שנצפו בתעלה היבשה היו בעיקרם מיני צומח פולשים, שהדומיננטי בהם היה השיטה הכחלחלה, וכן מינים מתפרצים, שהדומיננטי בהם היה הקנה המצוי. שיפועי התעלה היו חדים, הגדות היו תלולות והתעלה הייתה ישרה במרביתה.

בפעולות שיקום התעלה ועשייתה לנחל חי, מותנו שיפועי הגדות וחלקים ניכרים בתעלה הורחבו משמעותית. החלק המזרחי, הסמוך לפשפש המעבר למתחם תל אפק, אף הורחב לכדי בריכה גדולה בעלת אופי ביצתי. נוסף על מיתון שיפועי הגדות ועל הרחבת הערוץ, נוספו בו פיתולים והם עשו אותו מתעלה לתוואי נחל טבעי. כן הוכשרו בו בריכות נוספות שנוצרו הודות לסכרוני אבן בגדלים משתנים שהועמדו בערוץ כדי להעצים את המורכבות המבנית של הנחל.

*אדר סטולרו מליחי היא מנהלת יחידת התוכן במחוז מרכז ברשות הטבע והגנים.

את הפעולות האלו ביצעו האקולוג והאדריכל ליאב שלם וצוות הגן הלאומי בליווי צמוד של אבי אוזן, אקולוג בתי גידול לחים של רשות הטבע והגנים, שיזם את הפרויקט ומתמחה בשיקום בתי גידול לחים.

רשימת מיני הצומח לשיקום הנחל הוכנה בהתאם למגוון מיני הצומח המקוריים שהיו בירקון לפני שנפגע והזדהם ובהתאם למצב הקיים היום. מגוון הצומח מאופיין במינים עונתיים ומחולק על פי חגורות צומח, כמו צמחי גדה, צמחי מים וכו'. מטרת השיקום בשלב הראשון הייתה להעשיר אקולוגית את מקטע הנחל במספר רב של מינים, במיוחד מינים נדירים. בין המינים הנדירים שהובאו לשטח נציין את הנמפיאה התכולה והלבנה, שהובאו מהגן הבוטני של אוניברסיטת תל אביב, ואת גומא הפפירוס, שהובא ממרחב עמק החולה לאחר שלא נמצאו פרטים מקוריים ממנו בנחלי החוף.

מספרים על השיקום

עבודות השיקום ארכו כשנתיים וחצי, והן לוו במערך תוכן משולט שתיאר את הצורך בשיקום, את מהלכו ואת תוצאותיו. את התוכן כתבה האוצרת שרון עמבר בהנחיית אנשי רשות הטבע והגנים ועיצבה המעצבת דנית גלר בסדרת שלטים שהוצבה בשטח. מטרת מערך התוכן הייתה להציג בצורה נגישה וברורה את מורכבות השיקום ברמה הפיזית, האקולוגית וגם הערכית. היסוד המארגן של מערך השילוט היה התפיסה הלקוחה מקהלת רבה: אם קלקלת, אין מי שיתקן אחריך. בסופה של אמירה זו, הוסיפו יוצרי התוכן סימן שאלה, ובכך עוררו לדיון גם את האחריות שלנו לשמירה על הטבע, אך גם את היכולת והאחריות שלנו לנסות ולהשיב את שאבד (גם אם לא במלואו).

אנו ממליצים להתחיל את הסיור בנחל עינת בתל אפק, לצפות אל המרחב ממגדל התצפית הצפוני מערבי של המבצר, לצאת מהפתח המזרחי ולפנות צפונה (שמאלה) בשביל היורד לכיוון האגם. עם סיום הירידה, תחת צל עצי הזית שמשמאל, נראה את השלט הראשון בסדרת השילוט החדשה. שלט זה עוסק בשירו של נתן יונתן "האיש ההוא". השיר שנכתב בהשראת נופי ילדותו של

שלט מאפייני הביצה צילום: אדר סטולרו מליחי

בנוסף לבריכת החורף, גם האגם הוא בית גידול חשוב למיני חי וצומח, והמרכזי בהם הוא הדג האנדמי לבנון הירקון. דג זה נעלם בעבר מנחלי החוף של ישראל, אך הושב אל האגם ואל הנחל וזכה להיות הדג הראשון בעולם שהושב לטבע בהצלחה

יונתן ומתאר את נופי המים, הנחל והביצה, הקנה המצוי והערבות הבוכיות. השלט מזכיר גם את אבני המבצר, את טחנת הקמח ואת השדות החקלאיים העוטפים את סביבת הירקון. נוכל להתרשם מהנקודה שבה מי האגם מזינים את הנחל מייד אחרי השלט ולהתחיל במסע לשיקום נחל עינת ולהשבת נופי הטבע.

לפני היציאה לטיול, כדאי לדעת

היציאה לנחל עינת היא דרך פשפש בגדר המערבית במתחם תל אפק. הולכים במסלול שביל בריכת הנופרים המוכר לכיוון מתחם מקורות הירקון. לאורך המסלול יש מעט נקודות צל ואין נקודות מים לשתייה - יש להיערך בהתאם. חשוב לציין שהשביל המוביל לבריכת הנופרים אינו נגיש.

חשוב לזכור, גן לאומי ירקון משתרע מתל אפק במזרח ועד כמעט צומת מורשה במערב. המעבר בין מתחם תל אפק למתחם מקורות הירקון הוא בגן הלאומי, כך שכללי ההתנהגות בו צריכים להיות בהתאם: אין לרדת משבילי הטיול, הכניסה למים אסורה וכמובן שאין לפגוע במגוון החי והצומח שבשטח השמור, אין לקטוף או לאסוף ממנו.

הדרכה בנחל עינת צילום: אתי נפרין רט"ג

השביל לאורך נחל עינת הוא שביל כורכר כבוש. ההליכה בו קלה ונוחה ומותאמת גם לעגלות ילדים. השביל המוביל לבריכת הנופרים אינו נגיש.

סוף טיול

בין המערות והברושים ביער קרן כרמל

יעקב שקולניק*

**טיול בשביל המערות ביער קרן כרמל
מזמן למטיילים היכרות עם מערות
קבורה מרתקות, תצפית נוף מרהיבה
ופריחה בשלל גוונים. קק"ל הנגישה
קטע שביל קצר המוביל למערות
הקבורה. מערות אלו הן אטרקציה
מרכזית במסלול.**

שביל המערות בכרמל צילום: עלא פחמאוי

אצטרובל הכוללת שלושה שולחנות פיקניק העומדים בצילים של שלושה עצים גדולים מסוג אורן הצנובר. אלו העצים שמניבים את הפיניונס - הצנובר המפורסם הטעים למאכל.

מערות קבורה מקושטות

מכאן נתחיל לצעוד. כדי להגיע לנקודת המוצא של השביל, יש לשוב כמה צעדים (מערבה) בדרך שבה באנו ולגלות את שלט ההכוונה לשביל המערות. השביל מסומן בסימון אדום ומחוזק מפעם לפעם בשלטי עץ של קק"ל.

אחרי כ-100 מ', נגיע לרחבה גדולה חצובה בסלע. במצוק הגובל ברחבה, חצובות חמש מערות שפתחיהן מעוטרים בחציבה מקושטת. המערות עשויות אולמות קטנים ובהם דרגשים להנחת הגופות. המערות החצובות הן מערות הקבורה המפורסמות של חורבת חרמש (חירבת אל-חראמיש). נראה כי המקום היה אחוזת קבר של משפחה אמידה שחיה באזור בשלהי התקופה הרומית או בתקופה הביזנטית. הכרמל, אזור עני במעינות, היה לא מיושב במשך תקופות ארוכות בהיסטוריה, אך בתקופה הביזנטית התקיימו בו כמה יישובים.

מנהגי הקבורה

בתקופה ההלניסטית, מעט לפני חורבן בית שני, החלו משפחות יהודיות אמידות לקבור את מתיהן בארונות מתים שהונחו בקברי כוכים. שיטת קבורה זו נעשתה מקובלת בתקופה הרומית והביזנטית (ימי המשנה

שביל המערות ביער קרן כרמל, החוסה לסירוגין תחת צילים של עצי היער, הוא מסלול מעגלי שאורכו כ-2.5 ק"מ. המטיילים בו נהנים מפריחת הסתונניות, הכרכומים והנרקיסים בסתיו, ובחורף מפריחה של מרבדי רקפות, מתצפית נוף וממראה מערות הקבורה שבאזור. בסתיו, ההולך וקר, ובחסותה של קרירות המערות, הסיור ביער קרן כרמל נהיה נעים ומזמין אף יותר. לאחרונה, הוסיפה קק"ל שביל מונגש לאנשים עם מוגבלויות, שמתחיל בחנייה ומגיע עד למערות הראשונות.

תחילתו של המסלול בחניון שער כרמל, שבו משובצים שולחנות רבים בין טרשים טבעיים. מהקצה המזרחי של החניון ניסע בדרך שמתאימה לכל סוגי הרכב ומסומנת בירוק עד שנגיע לחניון חורבת חרמש. רוב העצים הנטועים שתראו בדרך הם אורן ירושלים וברוש מצוי, אך אפשר למצוא ביער גם אורן קנרי ואורן הצנובר. בחניון נמצאים שולחנות ושבילים לאנשים עם מוגבלויות. כן יש בו פינת ישיבה עגולה ומיוחדת בצל אלון, וגם פינת

*עוסק בידיעת הארץ וכותב עבור קרן קימת לישראל, החטיבה לחינוך ולקהילה.

שביל המערות בכרמל צילום: עלא פחמאוי

טרשים ואחרי כ-200 מ' מגיע למכלול נוסף של מערות קבורה, שרק חלק מפתחיהן גלויים. אין להיכנס למערות! רשות העתיקות טרם חפרה באתר. ייתכן שתעשה זאת בעתיד.

כפר היפיפיות

ממכלול המערות השני, השביל מתחיל לרדת. הוא יורד לדרך עפר, שם נפנה ימינה ונצמד כמה צעדים עד לעמוד עץ ובו שלט קק"ל המכוון שמאלה. לפני שנפנה, כדאי להעיף מבט ימינה אל חצר מערות ובה פתחים מעוצבים היטב של מערות קבורה. נמשיך במורד הדרך. השביל עובר בין טרסות, בין גלי אבנים ובין עצי בוסתן שהיו שייכים לתושבי הכפר אום אל-זינאת - כפר דרוזי שנוסד במאה ה-17 או מאוחר יותר. תושביו נטשוהו, ועל מקומו קם במאה ה-19 כפר ערבי מוסלמי, אך הוא ננטש במלחמת העצמאות. פירוש השם אום אל-זינאת הוא אם היפיפיות או מקום היפיפיות, כנראה משום שבנות הכפר נודעו כיפות תואר.

שפע הפריחה של הכרמל מלווה את השביל. בסתיו - סתונית, כרכומים ונרקיסים; בחורף - רקפות וכלניות, ומאוחר יותר פריחה ססגונית של מינים נוספים. כיוון שהשטח משמש גם מרעה לבקר, בולטים בנוכחותם צמחים שהפרות נמנעות מאכילתם, ובהם עירית גדולה, כלך מצוי וצמחים קוצניים.

השביל מגיע לכרם ובו עצי זית קשישים בעלי גזעים עבים ומרשימים. במקום ספסל שצופה אל העצים. אפשר לשבת להתרגע מעט לפני שצועדים כמה צעדים אחרונים במורד המדרון ומסיימים את הטיול בחניון חורבת חרמש, המקום שממנו יצאנו לדרך.

והתלמוד). לאחר כשנה, היו מעבירים את העצמות לקבורה משנית, בדרך כלל בארונות קבורה קטנים (גלוסקמאות). במשך הזמן, הלך ופחת השימוש בשיטת הקבורה המשנית עד שפסק לגמרי, אם כי מבחינה הלכתית אין מניעה להמשיך לקבור בשיטה זו גם בימינו ולחסוך כך במקומות קבורה.

מצפור קרן כרמל

ממערות הקבורה והלאה, השביל אינו נגיש. השביל מתקל בין שולחנות פיקניק עשויים אבן, נכנס לחלקת ברושים ואחר כך לחלקת עצי אורן. לאחר שמטפסים מעט, מגיעים לדרך רחבה מסומנת בירוק (המשך הדרך שהגענו בה מנקודת המוצא) ומייד אחריה לצומת. משמאל - חניון אגד, חניון נוסף של קק"ל בצל עצי אורן. משמאל נראה גם - דרך עפר מסומנת בשחור עולה במעלה. אנו נמשיך בשביל המסומן באדום, שנמשך היישר לפנינו בין עצי היער לעבר עמוד קו המתח הגבוה. השביל מגיע לדרך עפר, עולה בתלילות ביער מעורב בעצי חורש, עושה איגוף ימני קצר באזור יפה של טרשי סלע מתצורת בענה ומגיע לכמה מדרגות עץ ולשני ספסלים הצופים אל הנוף. זהו מצפור קרן הכרמל.

המצפור הוא מקום משרה שלווה. לרגלינו נראית יקנעם ומעבר לה יער הזורע ברמת מנשה. באופק הר אמיר שבצפון השומרון. עוד נראים מכאן עמק יזרעאל, גבעות אלונים-שפרעם, הרי נצרת והר תבור והר דבורה. בצפון סוגרים את תמונת הנוף קרן הכרמל (מוחקקה) וכמה מבתי דאלית אל-כרמל.

שלט הכוונה של קק"ל מפנה מהמצפור אל המשך שביל המערות. השביל יורד ביער שאדמתו מכוסה

שביל המערות בכרמל צילום: עלא פחמאוי

נאסף אל אבותיו

"כשאדם מת, אומרים עליו, 'נאסף אל אבותיו'.

כל זמן שהוא חי, אבותיו נאספים בו,

כל תא ותא בגופו ובנפשו והוא נציג של אחד

מרבבות אבותיו מתחילת כל הדורות".

(יהודה עמיחי, מתוך ספרו "פתוח סגור פתוח")

חדש באתר חינוך וקהילה של קק"ל - מדור "עזרי הדרכה". היכנסו לאתר והכירו את מדור "עזרי הדרכה", שבו עזרי הדרכה שיעשירו את הפעילויות ואת ההדרכות בשטח: <https://www.kkl.org.il/education/youth-and-education/aids>

מחפשים הפעלות לחגי תשרי? היכנסו לאתר שלנו:

הפעלות לראש השנה:

https://www.kkl.org.il/education/youth-and-education/study-materials-for-teachers/holidays/rosh_hashana/

הפעלות לסוכות:

<https://www.kkl.org.il/education/youth-and-education/study-materials-for-teachers/holidays/sukot/>

הביטוי "נאסף אל אבותיו" מופיע פעמים רבות בתנ"ך. מקורו במנהגי הקבורה שהיו מקובלים בתקופת בית ראשון. לבני המעמד הגבוה, היו מערות קבורה משפחתיות לקבירת המתים. לאחר שנה, כאשר נותרו רק עצמות, נהגו ללקט את העצמות ולהניחן במאספה - תא שבו נאספו כבר עצמותיהם של בני משפחה שמתו קודם.

שביל המערות בכרמל צילום: עלא פחמאוי

דרום אפריקה באשקלון - בעקבות מייסדי שכונת אפרידר

גד סובול* ופרופ' אבי ששון**

אשקלון היא עיר בת למעלה מארבעת אלפים שנה, וידוע על יישוב קבע שהיה במקום כבר לפני כחמשת אלפים שנה. אוצרותיה הארכיאולוגיים של העיר עוד טמונים ברובם מתחת לאדמתה וטרם נחשפו. מורשתה ההיסטורית גלויה לעין בשכונותיה של העיר, והן מספרות את סיפורה.

כשחרבה אשקלון העתיקה (כיום גן לאומי אשקלון) בשנת 1270 לספירה, הלכה והתפתחה ממזרח לה עיר חדשה: מג'דל אסקלען. העיר התפתחה סביב מסגד שבנו הממלוכים בשנת 1300. מן המאה ה-18 והלאה, התפתחו סביב העיר שלושה כפרים גדולים: חממה בצפון, שראשיתה עוד בתקופה הממלוכית (-1517); נעיליה בדרום וג'ורה במערב. כשנכבשה מג'דל בחמישה בנובמבר 1948, הוקם במקום יישוב חדש בשם מגדל גד. באותו זמן, עסקה המדינה בתכנון מחדש של המרחב והחליטה להוסיף לעיר אשקלון ארבע שכונות: (גבעת ציון (שיכונים, 1951-1952), שמשון (עתיקות, 1958-1959) ושכונת ברנע (1958). במקביל לתהליך זה, החלו יזמים יהודים מדרום אפריקה לתכנן הקמת שכונה חדשה בסמוך, שהייתה עתידה להיקרא אפרידר. בשנת 1955 אוחדה

גן צ'צ'יק ופסלו של תומרקין בגלוייה היסטורית צילום: אוסף אבי ששון

מגדל- אשקלון עם אפרידר לרשות מקומית אחת שנקראה אשקלון. עם השנים, נבנו בכל שכונה רובעים חדשים. כיום (2023) מונה העיר אשקלון למעלה מ-160 אלף תושבים. ברחבי העיר שלטי הסבר של המועצה לשימור אתרים ליד אתרים היסטוריים ומספרים על עברם. סיור זה מתרכז בשכונה הראשונה שתכננו ובנו מערבית למגדל ההיסטורית (ממנה צמחה אשקלון) שכונת אפרידר.

כיכר צפניה

כיכר צפניה היא הכיכר המרכזית בעיר, ובה ניצב מגדל השעון הידוע - ציון אדריכלי של השכונה שזכה להופיע בבול שהונפק לכבוד אשקלון בתש"ך. בשנת 1949 הגיעה משלחת מטעם קרן יהודי דרום אפריקה כאמור, והציעה תרומה להקמת עיר בישראל. אשקלון נבחרה, ובשנת 1951, הוקמה חברת אפרידר- אפריקה-עמידר להוציא את הפרוייקט אל הפועל. השכונה- שכונת אפרידר שקיבלה את שם החברה, נבנתה בהשראת תפיסת עיר גנים של האדריכל פטריק ג'ס ותוכננה כדוגמת פרבר של עיר בדרום אפריקה.

*היסטוריון, נאמן שימור ומרכז מיזם אמץ אתר בעיר.
**פרופ' אבי ששון הוא ראש החוג ללימודי ארץ ישראל במכללת אשקלון.

מקיפה שמספרת את סיפור תולדותיה של אשקלון הקדומה. המכללה בנויה על יסודותיה של אחוזה מהתקופה העות'מאנית, שעכנה על הדרך ממגדל לחוף הים (כיום ברחוב אלי כהן). מהאחוזה נותר סביל (רהט). בבניין 5 במכללה יש רצפת פסיפס מודרנית המשמרת מוטיבים ארכיאולוגיים שנשתמרו באשקלון. נשוב לשדרות הנשיא.

היכל התרבות

היכל התרבות נפתח בשנת 1998. האדריכל גיורא שפיר הקנה למבנה חזות התואמת את מורשתה ההיסטורית של העיר. על קיר במבואה, תלויה תמונת פסיפס מרהיבה, פרי עבודתה של האומנית אילנה שפיר, אימו של גיורא שפיר.

היכל התרבות באשקלון, צילום: גיורא שפיר

בית עלי ברחוב הנשיא

בשנות החמישים, משכה אליה שכונת אפרירד את המבקשים להתיישב באשקלון. הפרדסים שסביב לעיר הועמדו למכירה. בשנת 1954, רכשו עמרם בן-צבי (בנו של נשיא המדינה) וגיסו מוסה שמעוני ושני שותפים נוספים, יוסקה פלד חבר אגד וצבי סגלוביץ, פרדס גדול שעטחו 215 דונם, כיום באזור שדרות רבין פינת רחוב אלי כהן. לפרדס ניתן השם "עמיצור" ראשי התיבות של בעליו. באתר נמצא בית באר מהתקופה העות'מאנית. בהמשך, רכש הנשיא עצמו מחברת אפרירד בית סמוך לבית בנו. הבית שימש בית נופש נשיאותי ונקרא "בית עלי", על שם בנו של הנשיא שנפל במלחמת העצמאות בקיבוץ בית קשת. לאחר מותו של יצחק בן-צבי, עבר הבית לרשות תושבי אשקלון למטרות חינוך ותרבות. בסמוך הוקמה חוות חקלאית חינוכית על שם עלי בן-צבי, ולידה נמצאת גלריה ובה מתקיימים אירועי תרבות. מורשתו של הנשיא בן-צבי ניכרת היטב בעיר. להנצחתו הוקמו בית ספר, בית כנסת ועוד וגם רחוב נושא את שמו. נמשיך לשדרות דרום אפריקה.

מועצת השכונה כללה נציגים מקרן יהודי דרום אפריקה ומאשקלון ובראשה עמד יחזקאל (הנרי) זונאבנד. מגדל השעון בגלוייה היסטורית צילום:אוסף אבי ששון בשנת 1952, נכנסו ראשוני המתיישבים לבתייהם, וב-1954 נחנך המרכז המסחרי בנוכחות נשיא המדינה יצחק בן-צבי ורעייתו רחל ינאית, ראש הממשלה דוד בן גוריון ומכובדים אחרים. בשנת 1955, אוחדו השכונות אפרירד ומגדל גד ההיסטורית לעיר אחת - אשקלון.

בית העם - חצר הסרקופגים

חצר הסרקופגים צילום: אבי ששון

במרכז העסקים והתרבות של שכונת אפרירד, נבנה בית העם. הבניין יועד להתכנסות ציבורית ולפעילות תרבותית. על אחד הקירות בחצר הפנימית, נבנה תבליט לבנים המציג את דמות שמשון המפיל את עמודי המקדש הפלשתי, פרי עבודתו של הפסל שלום סבא. החצר משמשת לתצוגה של ממצאים ארכיאולוגיים מאשקלון, ונמצאים בה שני סרקופגים (ארונות קבורה) מהמפוארים והיפים ביותר שהתגלו בישראל, עשויים שיש ומעוטרים בתבליטים המתארים סצנות מהמיתולוגיה היוונית וכן בעלי חיים וצמחים שונים.

גן צ'צ'יק

הגן נקרא על שם אורי צ'צ'יק, יליד בגדאד שעלה לארץ ישראל בשנת 1947. צ'צ'יק נמנה עם סגל הממשל הצבאי. הוא שימש סגן ראש העיר בשנים 1965-1959 וחבר מועצת העיר בשנים 1969-1965. במרכז הגן, ניצב פסלו של יגאל תומרקין "שעון השמש".

המכללה האקדמית אשקלון

ראשית דרכה של המכללה בשנת 1965 בבניין צנוע בשכונת שמשון כשלוחה של אוניברסיטת בר-אילן. בשנת 1998, חנכה המכללה את משכנה החדש בקריית החינוך. בכניסה הראשית, מוצבת תצוגה ארכיאולוגית

פסל הגבור

"פסל הגבורה" ניצב בשדרות בן גוריון, ברחבת הגיבורים. הפסל הוא פרי עבודתו של הפסל האשקלוני לב טוכנר והוא מציג את שמעון הגיבור המפיל את עמודי מקדש דגון בעזה. האתר מנציח את זכרם של האחים גדעון ואמנון גלעדי ז"ל, מראשוני שכונת אפרידר. אמנון נפל כמ"פ שריון במלחמת ששת הימים (בחמישה ביוני 1967), אחיו רס"ן גדעון, שהיה גם הוא מ"פ בשריון, נהרג בקרב החווה הסינית במלחמת יום הכיפורים (ב-16 באוקטובר 1973). על עוז רוח ועל גבורה עילאית, זכה גדעון אחרי מותו בעיטור הגבורה. בהמשך המסלול, בשדרות בן גוריון, ניצבים פסלי אבן המתארים את סיפור שמעון ודלילה.

בית עלי, צילום: גד סובול

חצר ביתה של אילנה שפיר

אילנה שפיר עלתה ארצה עם משפחתה ב-1949, עם סיום לימודיה לתואר שני באקדמיה לאומנות בזרוב. ב-1951, הגיעה המשפחה לאשקלון. אילנה הרבתה לרשום ולצייר את נופיה של אשקלון החדשה ואת אנשיה, לימדה אומנות בבתי הספר ארלוזורוב ותגר, הקימה את המרכז לאומנויות וניהלה אותו עד 1982. לצד ציור ופיסול, החלה אילנה לפתח את אומנות הפסיפס ופיתחה טכניקה שנקראת "המוזאיקה הספונטנית". טכניקה זו זכתה למוניטין בינלאומי. עבודותיה של אילנה הוצגו בתערוכות ובכנסים בינלאומיים. במשך שנים, לימדה אילנה והכשירה דור חדש של אומנים ואומניות. היא השאירה אחריה מאות רישומים וציורים ועשרות תמונות פסיפס נפלאות, חלקן תלויות על קירות ביתה וחצרה. ביתה הוא מוזיאון אומנות ומורשת ייחודי. אילנה נפטרה בשנת 2014. בנה גיורא מתחזק את הבית ואת החצר, והם פתוחים למבקרים בתיאום מראש.

בית הכנסת המרכזי ברחוב זונאבנד

בדצמבר 1959, הונחה אבן הפינה לבית הכנסת ברחוב זונאבנד 2, ובית הכנסת פתח את שעריו בשנת 1960. נשיא המדינה יצחק בן-צבי ורעייתו רחל ינאית נהגו להתפלל בבית כנסת זה. אולם קטן במבנה נקרא על שמו של יצחק בן-צבי. בשלושים במאי 2010, ניטעו עצים בחצר בית הכנסת לזכרו של יעקב פלטה (pelta) מבולטימור בתרומת המשפחה.

גן בולטימור - קיר הפסיפסים

ברחוב עליזה תגר, הוקם בשנת 2007 גן ציבורי גדול שנקרא על שם שותפות קהילות בולטימור-אשקלון. בגן דשאים, עצי צל ומתקני משחק לילדים. על אחד הקירות הגובלים בגן, נבנתה באוגוסט 2009 תערוכת אומנות המציגה עשר עבודות פסיפס מעשה ידיהן של אומניות פסיפס מאשקלון. התערוכה נקראת "עצי גן העדן", והיא הוקמה ביוזמתה של האומנית אילנה שפיר ובהדרכתה.

כיכר הגבורה, צילום: גד סובול

משטרת החופים

בתקופת המנדט הבריטי, נבנתה משטרה עירונית במגדל. היא החלה לפעול בשנת 1941, ובמלחמת השחרור, כבר בראשית שנת 1949, שימשה כתחנת משטרת מגדל גד. כיום התחנה משמשת את כלא שקמה. בשנות הארבעים, עם התגברות העלייה הבלתי לגאלית מאירופה לאחר מלחמת העולם השנייה, הגבירה המשטרה הבריטית את פעולותיה למניעת העפלה והקימה כמה תחנות משמר חופים על המצוק שעל חוף הים. כיום נמצא במקום כפר נופש לחיילים ע"ש מוטה גור ז"ל.

בית הספר הכקלאי על שם כדורי

ד"ר אסתי ינקלביץ*

בית הספר כדורי, השוכן למרגלות הר תבור, היה מוסד חדשני ופורץ דרך בתחומי חינוך וחקלאות בשנות השלושים של המאה הקודמת. בין בוגריו הרבים, היו בניהם של מנהיגי היישוב (עמוס בן גוריון, עלי בן צבי ועוד וגם נערים שהיו למנהיגים בעצמם, כמו יצחק רבין ויגאל אלון. אלו העידו שבית הספר היה הבסיס וההתחלה לדרך שטוו לעצמם ושהלימודים ודרך החינוך הייחודית בכדורי תרמו רבות לעיצובם כמפקדים בצבא וכמנהיגים.

כדורי הבניין ההיסטורי 2022 צילום: חאלד משראגה

ביקש כדורי להקים בארץ ישראל בתי ספר שייקראו על שמו. אחרי מחלוקות ודיונים, הוחלט להקים שני בתי ספר חקלאיים, האחד לערבים בטול כרם, שהחל לפעול ב-1930 והשני לאוכלוסייה היהודית למרגלות הר תבור, בגליל התחתון. על מיקומו של בית הספר לאוכלוסייה היהודית, ניהל היישוב מאבק. ראשי היישוב סברו שהמקום הראוי הוא סמוך לנהלל. היו שסברו כי המיקום המבוקש, למרגלות הר תבור מועד מראש לכישלון, וכך או כך, ממשלת המנדט התעלמה מהבקשה.

בהשוואה לבתי ספר חקלאיים אחרים שפעלו בארץ, היה המשק החקלאי בכדורי גדול ומשוכלל, הן בשטחו - כאלפיים דונם - הן בציווד החקלאי החדשני שהוכנס בו. נוסף על הענפים החקלאיים המגוונים, היו בו גם מחלבה, בית שימורים ונגרייה (כל המבנים האלה ניצבים ומשולבים כיום בשטחו של כפר הנוער ואפשר לבקר בהם במהלך הסיור).

עד מהרה, היה בית הספר כדורי הר תבור למוסד מוביל בתחומו, ורבים התדפקו על שעריו. חלק לא מבוטל מתוכם היו בניהם של מנהיגי היישוב. בין כותלי המוסד, התהוותה אווירה שתהיה לשם דבר - רוח כדורי. אחד

בעשרים ביוני 1934, נפתח רשמית וחיגיית בית הספר החקלאי כדורי הר תבור בנוכחות הנציב העליון סר ארתור ווקופ. היה זה המוסד החינוכי היהודי היחיד בבעלות ממשלת המנדט ובפיקוחה, ומתוקף עובדה זו זכה למעמד מיוחד. מטרתו המוצהרת של בית הספר הייתה להקנות לתלמידים ידע חקלאי, להכשיר אותם להיות חקלאים בארץ ישראל ולאמן אותם לאהוב את עבודת האדמה. את הבניין המרכזי תכנן אוסטן סיינט בארב הריסון, האדריכל הראשי של המחלקה לעבודות ציבוריות של ממשלת המנדט.

ימים רבים חלפו מיום שנודע ביישוב היהודי על פטירתו של הנדבן היהודי סר אליהו כדורי, ראש הקהילה היהודית בהונג קונג, ועל צוואתו ועד מימושה. בצוואתו,

*מרצה בחוג ללימודי ישראל באוניברסיטת חיפה ואוצרת כפר הנוער כדורי.

בעשרים ביוני 1934, נפתח רשמית וחגיגית בית הספר החקלאי כדורי הר תבור בנוכחות הנציב העליון סר ארתור ווקופ. היה זה המוסד החינוכי היהודי היחיד בבעלות ממשלת המנדט ובפיקוחה, ומתוקף עובדה זו זכה למעמד מיוחד. מטרתו המוצהרת של בית הספר הייתה להקנות לתלמידים ידע חקלאי, להכשיר אותם להיות חקלאים בארץ ישראל ולאמן אותם לאהוב את עבודת האדמה

המרכיבים המשמעותיים במסורת כדורי היו מבחני הכבוד, שבהם נבחנו התלמידים ללא השגחה של מורים, אלא באחריותם האישית. סממני מסורת אחרים ליוו את בית הספר שנים רבות, כמו: ההשבעה, העלייה לתבור, ההכתרה, משחקי כדורגל ושירי כדורי שהועלו על הכתב בלג'ר (היומן המשרדי), שירים המוכרים לכל בוגרי כדורי באשר הם.

באחד מטקסי הסיום שהתקיים בשנות החמישים, אמר המנהל המוערך של כדורי, נתן פיאט, לתלמידים המסיימים: "בית הספר כדורי, מוסד צעיר רק בן 22 שנה ורכש לו שם טוב, יש בו משהו שהוא שונה ממוסדות אחרים. חקלאים, מורים וסתם אנשים חקרו אותי ושאלו מה זה הדבר המיוחד שנתן את הטעם ואת הגוון לכדורי. לא יכולתי לענות, לא יכולתי להסביר, לא יכולתי לפרש את הספינקס הזה..." ופיאט הוסיף ואמר שלימים הצליח לענות על השאלה: "את **כדורי חיים** ולא רק לומדים את הספר, המחברת ואת העבודה החקלאית". לדבריו, כדורי היה יצירה משותפת של התלמידים והמורים.

למרות כל המכשולים שניצבו לפני בית הספר בתקופת המנדט, עמד בית הספר במשימה והכשיר מאות חקלאים. עוד מדבריו של פיאט: "החיים בכדורי בעת ההיא יצרו רוח של עקשנות, וזה נכנס למסורת של המוסד, היכה שורשים עמוקים, ואני בטוח שהרוח הזאת תחזיק מעמד ותמשיך מדור לדור". לאחר הקמת המדינה, השתנו פניו של בית הספר. מבית ספר דו שנתי היה לבית ספר תלת שנתי, מספר התלמידים גדל בהתמדה והוקמו פנימיות

חדשות באמצעות יתרת הקרן של עזבון כדורי. בשנת 1952 נקלטו, למורת רוחם של הבנים, הבנות הראשונות לשורות המוסד. הבנים ראו בכך פגיעה במסורת הגברית של "המנזר" - כפי שכינו התלמידים את בית הספר. מחזור זה היה גם המחזור הראשון שבו נקלטו תלמידים ערבים בבית הספר. שנות השישים התאפיינו במשבר שפקד את בתי הספר החקלאיים בארץ בכלל ואת כדורי בפרט.

הבניין ההיסטורי בראש הגבעה נמבני המשק למרגלותיו צילום: פייבל

עם חלוף השנים, שינה בית הספר כדורי את פניו. מבית הספר ממשלתי מנדטורי שלמדו בו במשך שנתיים 25 תלמידים במחזור, בניו בלבד, בני 18-16, היה כדורי לכפר נוער שלומדים בו כיום כ-600 תלמידות ותלמידים. תלמידי כדורי מגיעים כיום מארבע רשויות באזור: גליל תחתון, כפר תבור, יבנאל וכפר כמא (אלה התלמידים האקסטרניים), ואליהם מצטרפים תלמידים מכל קשת החברה הישראלית וכן תלמידי נעליה (נוער עולה לפני הורים) שמגיעים לארץ מארצות חבר המדינות (תלמידים אלה חיים יחד בפנימייה).

כפר הנוער כדורי שומר גם כיום על אופיו החקלאי, בהתאמה לחקלאות ולטכנולוגיות העכשוויות. בשל הרכבו החברתי המיוחד, נבחר כפר הנוער כדורי לשמש מודל לחיים בחברה רב תרבותית.

הצטרף הבניין ההיסטורי לרפת ההיסטורית שבמשק. בשני מקומות אלו אפשר לבקר במהלך הסיור. בבניין המרכזי, פועל מרכז מבקרים, ובו תצוגה היסטורית וחזיון אור קולי המספרים את סיפורו של בית הספר כדורי: "אגדה אל מול תבור". לצד המבנים ההיסטוריים, יש בכפר הנוער פארק מורשת ובו אנדרטה לזכר הבנים שנפלו במערכות ישראל שפיסלה בתיה לישנסקי, גן פיאט ומרחב לפעילות פנאי.

תלמידי מחזור טז בחזית הבניין המרכזי 1951. צילום: נפתלי אופנהיים

בסביבה הקרובה

בגליל התחתון, פועלים כמה מרכזי מבקרים: בכפר תבור, מוזיאון יק"א; באילניה, בחצר של משפחת שמואלי, מרכז לסיפורם של הסובוטניקים; בכפר כמא; הכפר הצירקסי הגדול בארץ, מרכז לסיפור על בני העדה; בבית קשת, צריף של בן צבי; ובשדמות דבורה, דבורת התבור.

לפרטים נוספים על אודות ביקור באתר, רוקו את הקוד.

עד מהרה, היה בית הספר כדורי הר תבור למוסד מוביל בתחומו, ורבים התדפקו על שעריו. חלק לא מבוטל מתוכם היו בניהם של מנהיגי היישוב. בין כותלי המוסד, התהוותה אווירה שתהיה לשם דבר - רוח כדורי. אחד המרכיבים המשמעותיים במסורת כדורי היו מבחני הכבוד, שבהם נבחנו התלמידים ללא השגחה של מורים, אלא באחריותם האישית. סממני מסורת אחרים ליוו את בית הספר שנים רבות, כמו: ההשבעה, העלייה לתבור, ההכתרה, משחקי כדורגל ושירי כדורי שהועלו על הכתב בלג'ר (היומן המשרדי), שירים המוכרים לכל בוגרי כדורי באשר הם

מרכז המבקרים בכדורי

בשנת 2009, עבר הבניין המרכזי שימור בעזרת הנהלת כפר הנוער ובתמיכת משפחת כדורי ועמותת הבוגרים ובסיוע המועצה לשימור אתרי מורשת בישראל. בכך

חשיפת צפונותיה של חורבת יתיר

צבי פירר*, רחלי דגן**

חורבת יתיר ממעוף הציפור, צילום: אמיל אלג'ם

בין המדבר לארץ הנושבת, בין דרום הר חברון לבקעת באר שבע, שוכן אתר ארכיאולוגי גדול - יתיר. האתר שוכן בשטחו הנטועים בישראל והמשתרע על פני 37,000 דונם ומתוחזק על ידי קרן קיימת לישראל. ביער שבילי טיולים, אתרים ארכיאולוגיים וחניוני יום ולילה.

חורבת יתיר יושבת על גבעה בגובה של 623 מטר מעל פני הים, והיא משקיפה על נוף מרהיב לארבעה כיווני השמיים. ממוצע הגשמים ביתיר נע בין 300 ל-400 מ"מ גשם בשנה, ומקורות המים באזור נדירים יחסית. קרבתו של האתר למדבר ומיעוט המים באזור גרמו להיותו ספר המדבר.

זיהוי האתר

יתיר מוזכרת ארבע פעמים בתנ"ך. לראשונה, היא מוזכרת כאחת הערים אשר ניתנו לכוהנים בחלוקת הארץ בימי יהושע, לצד ערים נוספות בסביבתה, כגון: אשתמוע, לבנה, דביר ועוד. התנ"ך מספר שבימי דוד המלך: "וַיָּבֵא דָּוִד אֶל צִלְגַּל וַיִּשְׁלַח מִהֶשְׁלַל לְזִקְנֵי יְהוּדָה לְרֵעֵהוּ לֵאמֹר הִנֵּה לָכֶם בְּרָכָה מִשְׁלַל אֲבִי ה', לְאֲשֶׁר בְּבֵית אֵל ... וְלְאֲשֶׁר בְּיַתְר" (שמואל א, ל, כו-כז). דוד ואנשיו

*רכז הדרכה "מרכז ארכיאולוגי נגב"- רשות העתיקות
**"מרכז ארכיאולוגי נגב"- רשות העתיקות.

הצליחו לתפוס את העמלקים אשר לקחו את רכושם. את השלל הרב שהצליחו לקחת מידי העמלקים הם חילקו לתושבי יתיר, אשתמוע ושאר יישובי המרחב. אגב, בחלוקה שוויונית זו, לימד אותנו דוד שיש לתת מהשלל גם למי ש"רק שמר" על המחנה מאחור (גיובניקים). גם אלו משתתפים במאמץ המלחמתי וגם להם מגיע ליהנות מהשלל ולקבל את שכרם!

"מעשה ברבן גמליאל וזקנים שהיו יושבים על גב מעלות הר הבית ויוחנן סופר לפנייהם אמרו לו כתוב לאחנא בני גלילה עלאה ולבני גלילה תחתא ולאחנא בני דרומא עילאה (עליון) ובני דרומא תחתא שלמיכון יסגא" (תוספתא לסנהדרין פ"ב ה"ו). רבן גמליאל דיבנה, חי לאחר חורבן בית המקדש, בתחילת המאה השנייה

כרם ענבי יין ביער יתיר צילום: ישראל פרקר, מתוך אתר פיקיויקי

ישוב ממלוכי המשיך להתקיים במקום עד סוף ימי הביניים. יש להזכיר את הארכיאולוג צבי אילן ואת הצעתו לזהות את אחד ממבני הציבור כבית כנסת (ראו: אשל, ח' ושנהב, א' [1998] "חורבת יתיר: ישוב הנוצרי בדרום הר חברון בתקופה הביזנטית לאור החפירות בחורבת יתיר", בתוך: י', בורדוביץ [עורך], חדשות ארכיאולוגיות).

מיזם יתיר

במחצית השנה האחרונה, בשיתוף פעולה בין רשות העתיקות למועצת דרום הר חברון, תושבי המועצה מגיעים לנקות את חורבת יתיר, ללמוד על האתר הייחודי והיפה הזה ולהנגיש אותו לציבור הרחב. הפעילות החלה בהפנינג ארכיאולוגי שבו השתתפו משפחות המועצה. המשפחות ניקו והסדירו מתקנים חקלאיים ושבילים ברחבי האתר, וכן סיירו בו ולמדו על יתיר ההיסטורית.

פעולות ניקיון בחורבת יתיר, צילום: פדריקו קוברין

בחודשי הקיץ האחרונים, הגיעו בני הנוער המופלאים של מועצת דרום הר חברון, ובליווי צמוד של ארכיאולוגים מרשות העתיקות, החלו בעבודות נרחבות באתר. העבודות כללו: הסדרה וניקיון לקראת חפירה ארכיאולוגית שעתידה להתקיים בשטח האתר וכן חשיפת גתות יין במטרה להגדיר את גבולות היישוב העתיק. המידע שמתקבל באזור יתיר מעיד על מערך גידולי הקרקע באזור ספר המדבר בעת העתיקה.

כחלק ממיזם יתיר, ארכיאולוגים וחוקרים של רשות העתיקות יקיימו סדרת הרצאות בבתי הספר ולציבור הרחב ברחבי המועצה במטרה לחשוף ציבור רחב יותר להיסטוריה של האזור ולחבר את תושבי המועצה לעברו של המקום.

תודה גדולה לסבטלנה טליס, ארכיאולוגית מחוז נגב צפוני ובאר שבע, ולפדריקו קוברין, ארכיאולוג נפת נגב צפוני, על הסיוע במיזם יתיר.

הממצאים המרכזיים שהם חשפו מתוארכים לתקופה הביזנטית: שתי כנסיות בעלות רצפת פסיפס הכוללת כתובת המתארכת אותה (למאות החמישית והשישית לספירה), עמודי שיש, 14 גיתות, בארות מים, כותרות עמודים קורינתיות על פני השטח ועוד ממצאים ארכיאולוגיים רבים

לספירה. הוא שלח אגרת זו לבני הקהילות שבגליל העליון ובגליל התחתון ולבני הקהילות שבהר יהודה העליון, דרום הר חברון, ובהר יהודה התחתון, שפלת יהודה.

אוסביוס מקיסריה, שכתב את האונומסטיקון המתוארך למאה הרביעית לספירה, תיאר את חבל דרומא ואת היישובים שבו. מתיאורו, נוכל ללמוד על הצפיפות שהייתה באזור ועל הקרבה שהייתה בין היישובים הנוצרים ליישובים היהודיים. את יתיר תיאר ככפר נוצרי גדול בתוך חבל דרומא.

חפירות ארכיאולוגיות

הארכיאולוגים חנן אשל, ג'ודי מגנס ואלי שנהב חפרו ביתיר וחשפו כלי חרס האופייניים לתקופת הברזל (המאה השביעית לפנה"ס) ושכבת יישוב מהתקופה ההלניסטית (המאה הראשונה לפנה"ס), יישוב שחרב בתקופת חורבן הבית השני, לקראת סוף המאה הראשונה לספירה. הממצאים המרכזיים שהם חשפו מתוארכים לתקופה הביזנטית: שתי כנסיות בעלות רצפת פסיפס הכוללת כתובת המתארכת אותה (למאות החמישית והשישית לספירה), עמודי שיש, 14 גיתות, בארות מים, כותרות עמודים קורינתיות על פני השטח ועוד ממצאים ארכיאולוגיים רבים.

ניקיון הבריכה העתיקה בחורבת יתיר, צילום: אושרית שמוקלר

דרך הקלה לסיור בתל אביב יפו

חדווה בן סיני*

סיפורי תל אביב

הרכבת הקלה, תחנת יהודית צילום: חדווה בן סיני

שנים רבות חיכנו, התמודדנו עם שינויי נתיבים ועם סגירות של רחובות שלמים, עם אבק ועם רעש... אבל ליהיה שווה! הרכבת הקלה כאן! 24 קילומטרים של נסיעה נקייה, עילית ולעיתים תחתית, כל הדרך מפתח תקווה דרך בני ברק, רמת גן, תל אביב-יפו ועד בת ים. 12 תחנות יש לקו האדום בתחומי העיר תל אביב, חלקן תחתיות וחלקן עיליות.

אצטדיון בלומפילד, צילום: חדווה בן סיני

בתחילה גידלו המתיישבים הטמפלרים במקום תפוחי אדמה. רק אחר כך החלה קריירת הספורט להתפתח. בתחילה כמגרש כדורגל ששימש את הקבוצה הערבית "שבאב אל ערב" (נוער הערבי). לאחר מלחמת העצמאות, עברה מחלקת הנוער של הפועל תל אביב ממגרשה הישן במונטיפיורי לשחק במגרש היפואי, בבלומפילד. האצטדיון, שנבנה בזכות תרומתם של האחים בלומפילד

אז, בהתאם לחדשות אלו, מדורנו "סיפורי תל אביב" יציע סיור בעיר לאורך הקו האדום של הרכבת הקלה. נכיר דרך נוספת ליהנות מנפלאותיה של העיר תל אביב. ובאילו תחנות נבחר הפעם?

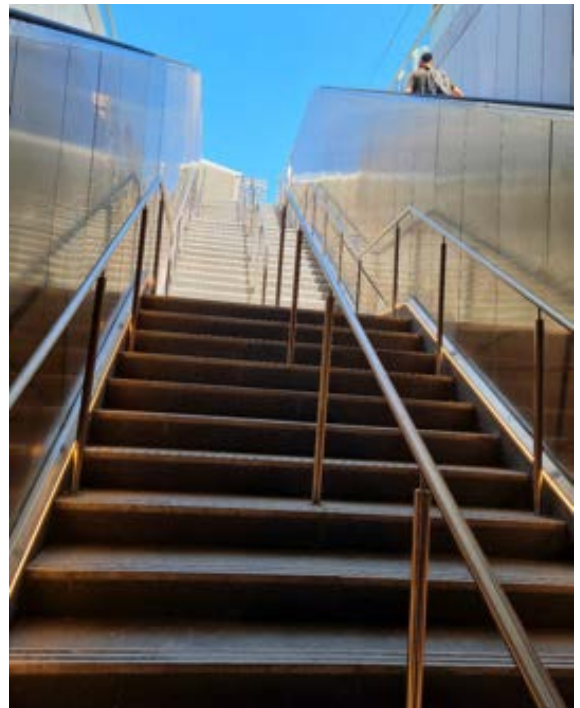
נרד בתחנת בלומפילד, בשדרות ירושלים, ונצעד משם אל אצטדיון בלומפילד. אילו היינו חוזרים בזמן אל חורף בסוף המאה ה-19 (לימים שהרכבת טרם הגיעה לארץ ישראל) ונעמידים ממש במקום שבו עומד האצטדיון כיום, סביר להניח שהיינו מתבוססים בביצה הגדולה שנקוותה במקום ונתנה לו את שמו "הבאסה", ביצה בערבית. הייתה זו ביצה רדודה, כזו שאפשרה קצת חקלאות, אך פחות התאימה למגורים.

* חברת מטה אגף של"ח וידיעת הארץ.

מקנדה, נחנך ב-26 ביוני 1962. נציין שמשחקי הפועל התקיימו תוך כדי פעולות ההריסה של המגרש הישן. הבנייה החדשה כללה תעלות ניקוז שנועדו למנוע את הישנות "הבאסה", חדרי עיסוי ו-22 אלף מקומות ישיבה! המגרש שימש לאימוני הפועל תל אביב כמו גם לאימוני קבוצות "חסרות בית" שהתנחלו במגרש לאורך השנים. כיום, המגרש משמש את הקבוצה הבוגרת של הפועל למשחקים. מלבד הפועל, גם בני יהודה ומכבי תל אביב משחקות באצטדיון.

עובדה נוספת שאולי לא ידעתם על בלומפילד: בעונת המשחקים של שנת 1968, נעשה ניסיון להשתמש באצטדיון כמגרש כדורסל - באותם ימים עוד שיחקו כדורסל במגרשים פתוחים. על המגרש בבלומפילד הותקן פרקט, הפועל אירחה את משחקי העונה ואף זכתה בדאבל היסטורי! אך זמן קצר אחר כך הוחלט כי המשחקים חייבים להיערך במגרשים סגורים, החלטה שהובילה לפרדה דומעת מהפרקט שהותקן רק זמן קצר לפני כן.

מכאן אפשר לצעוד מערבה ולהתענג על שיטוט בסמטאותיה של יפו העתיקה, שבה עסקנו בגיליונות קודמים. כן אפשר לעלות לרכבת הקלה ולנסוע לנקודה נוספת.

היציאה מתחנת יהודית, צילום: חדווה בן סיני

נחזור לשדרות ירושלים ונעלה לרכבת הקלה, הפעם לכיוון פתח תקווה, ונרד בתחנת יהודית. כשנצא מהרכבת התחתית אל פני רחוב מנחם בגין, נפנה בפנית הרחוב לשדרות יהודית. אנחנו נמצאים בשכונת

עובדה נוספת שאולי לא ידעתם על בלומפילד: בעונת המשחקים של שנת 1968, נעשה ניסיון להשתמש באצטדיון כמגרש כדורסל - באותם ימים עוד שיחקו כדורסל במגרשים פתוחים. על המגרש בבלומפילד הותקן פרקט, הפועל אירחה את משחקי העונה ואף זכתה בדאבל היסטורי! אך זמן קצר אחר כך הוחלט כי המשחקים חייבים להיערך במגרשים סגורים, החלטה שהובילה לפרדה דומעת מהפרקט שהותקן רק זמן קצר לפני כן.

מונטיפיורי. בעברה, נתחמה השכונה במערב במושבה שרונה ובמזרח בנחל איילון, כיום נתיבי איילון, בצפון בפרדס אבו חסן (היום שכונת נחלת יצחק) ובדרום בפרדס אבו עלי (כיום רחוב יצחק שדה). עד סלילת נתיבי איילון בשנת 1972, היה הנחל גורם שהשפיע מאוד על התפתחות השכונה. לנחל איילון יש אופי שיטפוני, הוא יבש בקיץ ושוצף ושוטף בימות החורף, לעיתים אף עולה על גדותיו.

באמצע המאה ה-19, רכש רבי יהודה מראגוזה פרדס במקום זה ומכונת השקיה משוכללת שיובאה מניו אינגלנד! חוסר בקיאותו של מראגוזה בתפעול מערכת ההשקיה ובעבודת הפרדס הביאו להפסדים כבדים. כדי לסייע לו, חכרה מנהיגת המתיישבים האמריקנים שהתגוררו בסמוך לשכונה, קלוריןדה מיינור את הפרדס מידי מראגוזה. שנתיים לאחר חכירת הפרדס, נחלץ משה מונטיפיורי לעזרתו של מראגוזה, רכש את הפרדס, תיקן את הנדרש והותיר את הפרדס בידיה של גברת מיינור לאחר שזו הבטיחה להעסיק אך ורק פועלים יהודים. הפרדס עבר טלטלות רבות, ולאחר מותו של מונטיפיורי הוחכר לחברת כ"יח וניתן להשגחת בית הספר החקלאי מקווה ישראל. גם פעולה זו לא הניבה רווחים רבים מהפרדס. בשנת 1922, נמכרה הקרקע לחברת בנייה וזו הקימה במקום הפרדס את שכונת מונטיפיורי (בתחילה חשבו לקראו לשכונה גנניה, אך דוד ילין התעקש להנציח בשמה את פועלו של מונטיפיורי). רחובה הראשי של השכונה נקרא על שם יהודית רעייתו של מונטיפיורי. שמה של

כותרות העיתון זעקו על עץ
 התפוז האחרון מפרדס מונטיפיורי
 שהועתק ברוב הדר לפארק
 הירקון. לימים, יספר אברהם
 ווינברג, מוותיקי השכונה, כי
 בסיוור בשכונה בלוויית אורי דביר,
 הצביע על עץ תפוז עייף וציין,
 סתם כך, כי זהו השריד האחרון
 לפרדס מונטיפיורי.

אביב, אף הוא תושב השכונה; את החוקר והסופר יעקב
 רימון, ואת ירושלים סגל, חלוץ תעשיית הסרטים.

השכונה, שבאיטלקית משמעותו "הר הפרחים", משך
 אליה עולים רבים מלוב. מבחינתם, השם נשמע מבשר
 טובות (זה היה בטרם הציף נחל איילון את השכונה).
 מלבדם, דרו בשכונה עולים מרוסיה ומגרמניה. תחילה
 הוקמו בשכונה צריפי עץ, וזמן קצר אחר כך נבנו גם
 בתי אבן. מרבית תושבי השכונה הראשונים התפרנסו
 ממשק חלב ומבתי מלאכה לתעשייה קלה שנפתחו
 בשכונה. נתן אכסלרוד, תושב השכונה, ייסד בה את
 חברת הסרטים "כרמל".

כותרות העיתון זעקו על עץ התפוז האחרון מפרדס
 מונטיפיורי שהועתק ברוב הדר לפארק הירקון. לימים,
 יספר אברהם ווינברג, מוותיקי השכונה, כי בסיוור בשכונה
 בלוויית אורי דביר, הצביע על עץ תפוז עייף וציין, סתם
 כך, כי זהו השריד האחרון לפרדס מונטיפיורי. אורי דביר
 כתב ופרסם, ולימים ציטט אותו כל מי שהכרת הארץ
 ואהבתה זרמו בעורקיו.

כיום, שינתה השכונה את פניה. מרבית הבתים נעלמו,
 ואת מקומם תפסו בניינים גבוהים. בחלקה המזרחי של
 השדרה, מתנוסס גשר יהודית שמאפשר מעבר לרחוב
 יגאל אלון גם כשנחל איילון עולה על גדותיו. את מרכז
 השדרה מעטרים מקומות ישיבה מוצלים, ומשני צידי
 הרחוב בתי קפה שבזכותם כל עצירה במהלך הסיוור
 יכולה להיות נעימה וטעימה!

כפי שצוין בתחילת הכתבה, 12 תחנות יש לרכבת הקלה
 בתל אביב, עיליות ותחתיות. כל שנדרש הוא להחליט
 היכן לעצור ולאיזה כיוון להתחיל ללכת. תל אביב,
 כתמיד, תחשוף בפני המהלך ברחובותיה פינות חמד
 וסיפורים מרתקים.

שדרות יהודית צילום: חדווה בן סיני

בבית מספר 12 בשדרה, התגוררו הסופרים יהושע בר
 יוסף ובנו יוסף בר יוסף. האחרון אף כתב מחזה בהשראת
 השכונה הנקרא "הפרדס". נמשיך להתהלך בשדרות
 יהודית ונגיע לבית מספר 9, בית משפחת צוונג. רזי
 צוונג, בספרו "שכונה אחת, ואדי אחד וכלניות", סיפר
 על בית המשפחה ועל בית המרקחת השכונתי שהיה
 בקומת הקרקע ושאותו ניהל סבו. הבית היה למקום
 מפגש לתושבי השכונה וגם לדיירי השכונה הסמוכה
 שרונה. מבין "חברי הפרלמנט", זכר רזי את מיקי הרשל,
 המתאבק שזכה באולימפיאדה בשנת 1932; את הבמאי
 דוד דוידוב, שייסד את התיאטרון העברי הראשון בתל

דרך הפנתרים השחורים

מנה חלפון*

בחדש סיוון האחרון, חנך ראש עיריית ירושלים, משה ליאון, שלט רחוב בשכונת מוסררה. שם הרחוב "דרך הפנתרים השחורים". משה ליאון אמר בנאום חנוכת השלט: "הפנתרים השחורים הם חלק בלתי נפרד ממורשתה של עיר הבירה ירושלים.

בפועלם, הם העלו לסדר היום הציבורי סוגיות חברתיות בוערות וגרמו לשינוי של ממש בחברה הישראלית. עשרות שנים לאחר מכן, מוקירה העיר ירושלים את פועלם ומנציחה את מעשיהם לדורות הבאים." כדי להבין מיהם הפנתרים השחורים ומהי הדרך שפרצו, נצא לסיור בשכונה המרתקת מוסררה.

את סיורנו נתחיל ברחוב שבטי ישראל, ליד מרכז בית קנדה. מן הרחבה נוכל לראות את גגות הרעפים המאפיינים את בתיה המקוריים של השכונה. מוסררה נבנתה בעשור האחרון של המאה ה-19 כשכונת יוקרה ערבית למוסלמים ולנוצרים שעזבו את העיר העתיקה לטובת בניית בתים מפוארים ורחבי ידיים. בניית בתי פאר לא הייתה ייחודית למוסררה, ואפשר לראות בתים כאלה בשכונות נוספות, כגון בקעה וקטמון.

שכונת מוסררה צילום: רינה תורג'מן

בשכונה התגוררו אישי ציבור כמוסא אל עלמי (ממנהיגי התנועה הלאומית הפלסטינית) עארף אלעארף (איש ציבור ערבי) לצד סוחרים ובעלי מקצועות חופשיים. מלחמת העצמאות והקרבות בין כוחות ההגנה וצה"ל ללגיון הערבי גבו מהשכונה מחיר כבד. בתי הפאר נהרסו בחילופי האש הכבדים, ותושבי השכונה עזבו לחלק הירדני של העיר. אל הבתים הנטושים, הצמודים לקו הגבול העירוני, הובאו עולים חדשים, תחילה מרומניה ומעיראק ובהמשך בעיקר ממרוקו. המתיישבים החדשים סבלו מתשתית רעועה וכמעט לא קיימת (ביוב זרם ברחובות) ומהזנחה חינוכית ותרבותית.

נמשיך לאורך רחוב שבטי ישראל ונפנה ימינה (מזרחה) לרחוב הלני המלכה. נוכל להתרשם מיפי הבתים ומן הסגנון האדריכלי המזרחי המאפיין אותם. משמאל נבחין בכנסיית סנט פאול. את הכנסייה בנה קונרד שיק, האדריכל הגרמני המפורסם, עוד טרם בניית השכונה. נפנה ימינה לרחוב חולדה הנביאה (נכון יותר: סמטת חולדה הנביאה). גם רחוב נפלא זה מאפשר לנו הצצה לחלונות ולדלתות המסוגננים של הבנייה הערבית.

נצא לרחוב דניאל ונגיע לרחבה הציבורית שמול בית החלונות. ברחבה זו נספר על הקושי של תושבי מוסררה. הבנים בשכונה נאלצו ללמוד בבית הספר היחיד לבנים שהיה בה. בית הספר היה שייך לזרם

*מפקח רשותי מינהל חברה ונוער ירושלים

בשלושה במרס 1971... יצאה הפגנה של צעירים ממוסררה לעבר בניין העירייה הסמוך. ההפגנה המשיכה לכיכר ציון, שם בלמה אותה המשטרה. מספר רב של עיתונאים הגיעו לסקר את ההפגנה. הצעירים ממוסררה בחרו לקבוצתם את השם "הפנתרים השחורים", כשמה של קבוצה מהפכנית אפרו-אמריקאית שפעלה בארצות הברית בסוף שנות השישים.

צילום: רינה תורג'מן

תוצאות מלחמת ששת הימים, איחוד ירושלים והרחקת קו הגבול מהשכונה הביאו אליה שקט ביטחוני. תושבי השכונה קיוו ששינויים אלו יביאו לשיפור בתנאי החיים ובמצב הכלכלי בשכונה, אולם השיפור איחר להגיע. בירושלים נבנו שכונות חדשות לעולים מארצות רווחה, ובשכונת מוסררה לא חל שיפור בתנאים הכלכליים, הפיזיים והחברתיים. רגשות קיפוח עלו וצפו על פני השטח.

נמשיך מבית החלונות לרחוב הע"ח, נפנה שמאלה לרחוב משמרות הכהונה ונמשיך עד לתחתית הרחוב. הגענו לנקודה הנמוכה ביותר במוסררה - פיזית וגם מטפורית. פה, ברחוב משמרות הכהונה, התגוררו לא מעט מאותם צעירים שהחליטו בחורף 1971 להקים זעקה חברתית. בפברואר 1971, הודבקו בשכונה כרוזים שקראו "די לאפליה ודי לקיפוח"; "מפגינים על זכותנו להתקיים כמו כל אזרח במדינה". בשלושה במרס 1971, בשעה שלוש בצוהריים, יצאה הפגנה של צעירים ממוסררה לעבר בניין העירייה הסמוך. ההפגנה המשיכה לכיכר ציון, שם בלמה אותה המשטרה. מספר רב של עיתונאים הגיעו לסקר את ההפגנה. הצעירים ממוסררה בחרו לקבוצתם את השם "הפנתרים השחורים", כשמה של קבוצה מהפכנית אפרו-אמריקאית שפעלה בארצות הברית בסוף שנות השישים.

גולדה מאיר, ראש הממשלה באותן שנים, חששה מחיבור בין הקבוצה האמריקאית, שהייתה אנטי ציונית, ובין צעירי מוסררה ולכן ביקשה ממנהיגי המחאה להגיע ללשכתה לשיחה. בפגישה שקיימה גולדה ב-3 באפריל 1971, נכחו ראש הממשלה והשרים יגאל אלון (חינוך) ומשה חזני (רווחה). מקבוצת הפנתרים השחורים הגיעו יעקב אלבז, רמי מרציאנו, סעדיה מרציאנו, דוד לוי וראובן אברג'יל. בשיחה - שהפרוטוקול המלא שלה

החינוך החרדי והיה זר באופיו למסורת של בני השכונה. הלימודים התנהלו כך שילדי השכונה בחרו לעזוב את המסגרת הלימודית כבר בגילים צעירים מאוד, תשע-עשר, ולצאת לעבוד בעבודות כפיים מזדמנות. בשל העדר פעילות חינוכית כדוגמת חוגים או תנועות נוער, מצאו עצמם ילדי השכונה משוטטים לכיוון מרכז העיר ירושלים. שם נעצרו - לעיתים על לא עוול בכפם ולעיתים על עבירות שונות ומשונות. מכאן הדרך לעולם העברייני הייתה קצרה. בנות השכונה למדו במוסדות שהכשירו אותן לעבודה מקצועית, אולם נאלצו (בלחץ המשפחה) להינשא בגילאים מוקדמים ולהקים משפחה. המצב הכלכלי של משפחות השכונה היה בכי רע, העוני הלך וגבר במיוחד בשנות המיתון הכלכלי: 1965-1966.

בית החלונות צילום: רינה תורג'מן

נשוב אל רחוב הע"ח. מימינו רחוב דרך הפנתרים השחורים. כאן, ליד השלט, נוכל לסכם ולומר כי סיפורה של המחאה שנולדה בשכונת מוסררה ותחושות עוול וקיפוח מוסיפות להדהד גם היום בשיח הציבורי בישראל. אנו, כמחנכים וכמי שאמונים על בניית שיח ערכי ומפייס, צריכים לזכור כי עלינו לחתור לשוויון הזדמנויות ולתחושת צדק חברתי לכול, לכל הפחות בשדה החינוכי שעליו אנו מופקדים. חוסן לאומי הוא תוצר של חוסן חברתי, והמלאכה לבניית חוסן זה טרם הושלמה.

שלט ברחובות שכונת מוסררה צילום: רינה תורג'מן

נעלה בדרך הפנתרים השחורים אל רחוב שבטי ישראל ונסיים את הסיור.

מעובד מתוך גוגל מפות

מצוי ברשת - אמר ראובן אברג'יל: "אני רוצה לומר שמאז הקמנו את הצעקה מוכרת לכם הבעיה, אבל היא מוכרת מזמן. אלא שערים לה יותר מאז הקמנו את הצעקה. כולם יודעים שקיים בארץ פער כלכלי וחברתי, וכל אחד אומר זאת בצורה שמוצא לנכון." בהמשך, ציינו מנהיגי המחאה את תחושות הקיפוח שלטענתם חוו מהממסד. לאחר הפגישה, המשיכו הפנתרים בסדרה של פעולות. פעולות אלו העלו את שאלת השוויון החברתי לסדר היום במדינה. הפנתרים קיימו מפגשי סטודנטים, עצרות והפגנות, ופעילותם המשיכה אל השדה הפוליטי. בבחירות של שנת 1973, התמודדו שתי רשימות נפרדות של הפנתרים השחורים לכנסת (שתיהן לא עברו את אחוז החסימה). לאחר הבחירות של שנת 1977, כבר היו שני חברי כנסת ממוסררה בבית הנבחרים: צ'רלי ביטון ברשימת חד"ש וסעדיה מרציאנו ברשימת של"י. דרכם של הפנתרים החלה בסמטות שכונת מוסררה והגיעה אל מרכז הפוליטיקה בישראל.

סמטת "הם לא נחמדים" בשכונה צילום: רינה תורג'מן

ברוכים הבאים לגן העדן שבגיהנום

אורי אחיון*

גיא בן הינום צילום: אורי אחיון

**"איך תאמרי לא נטמאתי, אחרי
הבעלים לא הלכתי. ראי דרךך בגיא!"
(ירמיהו ב, כג) זעק ירמיהו באוזני
תושבי ירושלים והצביע לכיוון
דרום-מערב, לגיא שפעם היה שייך
לבן של הנם. תושבי ירושלים כולם
ידעו בדיוק על מה הוא מדבר.**

היא זו שחשף גבי ברקאי בשנות השמונים עם חוג של ילדים שהשתתפו בחפירה. הילד הכי בעייתי בקבוצה נקרא נתן. בשלב כלשהו של העבודות, כעס גבי על נתן ואמר לו: "אתה חופר שם!" והצביע לכיוון שטח שמבחינתו החפירה בו כבר הסתיימה והגיעה עד סלע האם. כעבור זמן מועט, חזר נתן לגבי ובידיו כד חרס יפה מלא בתכשיטים. גבי ההמום כעס על נתן: "מאיפה זה?! מה אתה נוגע?! נתן לא הבין מה גבי רוצה ממנו. "זה מאיפה ששלחת אותי לחפור!" ענה. מסתבר שמה שנראה כמו סלע אם היה תקרת מערת קבורה גדולה מימי הבית הראשון שקרסה לתוך עצמה. גם גבי ברקאי וגם שודדי קברים לאורך אלפי שנים - כולם פספסו את המערה עצמה.

בתוך מאות התכשיטים, היו שתי לוחיות כסף קטנות ומגולגלות בגודל של סיגריה. הלוחיות נשלחו למעבדה, ובתהליך שארך שבע שנים פתחו אותן בזהירות ופענחו את כתוב. כעבור שבע שנים, התקשר עובד המעבדה לגבי ברקאי וביקש ממנו לשבת. הוא סיפר לו שעל אחת הלוחיות כתוב: "יְבָרְכֶךָ ה' וַיִּשְׁמְרֶךָ יְאֵר ה' פָּנָיו אֵלֶיךָ וַיִּשְׁעֶם לָךְ שְׁלוֹמֶם". העולם כולו נדהם מהתגלית. פסוקי תנ"ך אלו שנכתבו בלוחיות הם הקדומים ביותר שיש בידינו עד היום, והם בני כ-2,600-2,700 שנה. עד היום, כוהנים ממשיכים לברך את עם ישראל באהבה באותן מילים.

אני מדמיין שהקברים שבהם נמצאו הלוחיות הם

זו הייתה מסיבת הטבע הכי מעיפה באזור, חוויה רב חושית: התפת, כלומר התופים שמכניסים אותך לטראנס במקצב הולך וגובר, פסל המתכת הענק בעל פרצוף האיל שבתוכו בוערת מדורה, והתינוקות שמניחים בידיו של הפסל, עבודת המולך...

הנביא ירמיהו עמד להתבזות שוב ושוב מול עבודת המולך בגיא, והמחאה שלו עמדה להתקבל בלעג. בהמשך, הוא כמעט שילם על דבריו בחייו. ירמיהו היה נביא תימהוני שעמד מול אופנה לוחטת ולא הצליח להסביר לכולם למה לא כדאי לשרוף תינוקות למען אותה אופנה. לירמיהו היה ברור שזה ייגמר בבכי: "לִכֶּן הִנֵּה יָמִים בָּאִים נְאֻם ה' וְלֹא יֵאמַר עוֹד הַתִּפְתִּי וְגִיא בֶן הַנֶּחֱם כִּי אִם גִּיא הַהֲרֵגָה וְהַשְׁבִּיתִי מֵעַרֵי יְהוּדָה וּמִחֻצוֹת יְרוּשָׁלַם קוֹל שְׁשׁוֹן וְקוֹל שִׁמְחָה, קוֹל חֲתָן וְקוֹל כְּלָה" (ירמיהו ז, לב; לד). אכן, כעבור כמה שנים הגיא הפורח יהיה לגיא הרָגָה, לבית קברות.

גיא בן הינום היום הוא אוצר של מערות קבורה מכל תקופה שרק תבחרו. המפורסמת שבהן

*מדריך בכיר בעיר דוד

קברי כוהנים ששירתו במקדש הראשון. ראשי החיצים הסקיתו-איראניים שנמצאו לצד הנקברים מעידים, אולי, שאלה הרוגי החורבן של חודש אב 586 לפנה"ס, חורבן הבית הראשון, אלה ששמעו את ירמיהו.

מתוך התפֶת יצמח סיפור חדש.

ד"ר עומרי עבאדי ניסה להבין דרך איפה נכנסו לירושלים העולים בעליות הגדולות לרגל בסוף ימי הבית השני (מאות שנים אחרי ירמיהו). על פי מיקום שער העיר ועל פי הפאר של הרחוב שעולה ממנו לבית המקדש, אפשר להסיק שרוב עולי הרגל נכנסו לירושלים הבנויה ממש דרך גיא בן הינום. מימינם ומשמאלם ניצבו מאות קברים, הם נשאו סל ביכורים על הכתף, בחזית התהלכה הלך שור שקרניו מצופות זהב וענף זית בראשו, לידו צעד המגנן בחליל, וכולם שרו יחד. מאות אלפי (אולי אפילו מיליוני) יהודים ושאינם יהודים, מכל קצוות תבל, עלו לירושלים בפסח, בשבועות ובסוכות. העולים אכלו וישנו ברחובות, ואיכשהו אף אחד לא התלונן שצפוף לו. בלב של ירושלים היה מקום לכולם.

את גיא בן הינום המערבי יותר - המטופח, שבו מדשאות וסינמטק, מרכז מוזיקה ורכבל מתש"ח - אתם בטח מכירים. פחות מוכר ההמשך של הגיא מזרחה, שהיה מלא זבל ומוזנח בצורה שקשה לתאר, אך שבימים אלו מתעצב כפינת חמד כחלק מגן לאומי ("סובב חומות ירושלים").

הגשר התלוי מעל גיא בן הינום צילום: אורי אוחיון

בגיא בן הינום, מסלול יפהפה וקצר (חלק משביל ירושלים) המסומן בסימון שבילים. אפשר להתחיל את המסלול במתחם התחנה ולסיים בשערי עיר דוד. המתקדמים יכולים להמשיך עד הר הצופים.

המסלול עובר לצד פנינות היסטוריות נשכחות: שרידי עמדה צבאית ירדנית, מזכרת מהימים שעבר כאן קו הגבול שחצה את ירושלים בין מלחמת העצמאות למלחמת ששת הימים, ובית הקברות סמבוסקי, שהיה במשך מאות שנים בית קברות לעניי ירושלים. היום ערימות של עפר מכסות את המצבות ואפילו נבנו מעליהן

בתים. מה כן יש בבית קברות זה ובשפע? חצבים, והם מתפקדים כמצבות! הפקעת הרעילה מונעת מבעלי חיים לאכול את הגופה, והחצב בולט בגובהו ובלובונו כמו נר זיכרון לאלה שלא היה להם כסף אפילו בשביל מצבה. גם כשכבר מצליחים לזהות שמות על המצבות, אלה שמות כמו שרה הפרסית, ג'ויא המשוגעת, יהודה סוחר או יהודה ג'יבוקגי (שפירושו מעביר נרגילה, כלומר בעמדה פחותה משל מלצר). היהודים הקבורים בבית קברות זה עלו לירושלים כבר לפני כ-400 שנה - כדי לחיות בה או רק כדי למות בה ולקום בה לתחייה. בבית הקברות יש שתי מערות גניזה, שאליהן עלו תושבי ירושלים פעם בשבע שנים וקיימו בכך מנהג עתיק, מוזר ומרתק: תהלוכת הובלת הגניזה אל המערה. הגניזה נישאה תחת חופה, והתהלכה לוותה בשירים ובריקודים. אף אחד לא נשאר בבית באותה עת, כולם יצאו לוות ספרי תורה קרועים וספרי קודש בלויים לבית הקברות בהלוויה שמחה, באמונה שבתחיית המתים יקומו גם האותיות.

בית הקברות סמבוסקי סבל מהזנחה רבה ואיש לא ביקר בו. אבל מציאות זו משתנה בזכות המהפכה שמתרחשת בשנים האחרונות: הגיהינום נהיה לגן עדן, הגיא משנה את פניו. בגיא קמו כבר כמה מיזמים מרגשים שמפריחים את השממה: "בית בגיא" הוא מתחם קטן שמארח אירועי בוטיק בלב גיא בן הינום, לאחרונה נפתח לקהל גשר החבלים הארוך בישראל (!), 202 מטרים אורכו (אורכו של גשר נחל הבשור הוא 80 מ'). הגשר יחצה את הגיא מצד לצד.

מתחת לגשר נמצאת "החווה בגיא", ובה גידולי בעל ושלחין, ממש כפי שגידלו בארץ הזאת במשך אלפי שנים. כמו פעם, נמצאים בחווה גת, בית בד, גורן, כוורת ושלל גידולים חקלאיים ובעלי חיים. באמצעות כל אלו, המבקרים בחווה, בני כל הגילאים, יכולים לחוות את דרך עשיית המלאכות הקדומות המקומיות בשלל סדנות מסדנת אריגת בדים ועד סדנת הקטרת קטורת. הכניסה לחווה, אגב, חופשית לגמרי, ורק ההשתתפות בסדנות כרוכה בתשלום (בחגים הסדנות פתוחות לקהל הרחב, בשאר ימי השנה רק לקבוצות ובתיאום מראש. חפשו "החווה בגיא"). מדי פעם בפעם, מתפרסמים אירועים וסיורים ייחודיים הנערכים בחווה, שווה לעקוב.

החווה מקימה לתחייה את הגיא כולו. על מדרגות חקלאיות (טרסות) שבנו העובדים של החווה והמתנדבים בה מאבנים שסיתתו ילדים שהשתתפו בסדנת סיתות אבנים ניטעו גפנים, והם מכסים את פני כל החווה. החצר האחורית של ירושלים היא היום האזור הכי פורח בעיר. לאחר הביקור בחווה, אפשר לעלות להר ציון ולרובע היהודי או לרדת בגיא בן הינום אל ברכת השילוח שבעיר דוד.

דרך, כיוונים רבים לה...

ד"ר שרה'לה אורן*

במילון מוגדרת דרך כרצועת אדמה (לעיתים סלולה) המובילה אל יעד מסוים. דרך מבטאת גם רעיון וכיוון עשייה. משמעויות אלו הולידו שפע ביטויים בעברית: אֵם הַדֶּרֶךְ; אָצָה לו הַדֶּרֶה; בְּדֶרֶךְ כָּלִי; דֶּרֶךְ אֲרָץ; דֶּרֶךְ הַמֶּלֶךְ; דֶּרֶךְ כָּל הָאָרֶץ ועוד.

משעולים צילום: נאות קדומים

חשיבותה של הדרך מתבטאת גם במילים הנרדפות לה: שביל; מְסָלָה (מסלול); נְתִיב; מַעְבָּר; אֲרֶחַ; כְּבִישׁ; מַשְׁעוּל; מְרַעוּל; תְּוָאֵי וְעוּד.
 הרב קוק פעל להגשמת חיים מלאים בארץ ישראל הציונית והעמלנית: "ואנחנו, כדרכנו שלא להתירא מדרך ארוכה, הננו הולכים וסוללים לאטנו את הדרך הזה אשר החלונו מימות עולם שלנו לסלול אותו... לגבורה ולעבודה מעשית חברתית מדינית חפשית, שתתהלך ברחבה בישראל ותתבלט יפה בכל צביוני חייה בארץ ישראל" (אורות התחייה ד). בדבריו, הדגיש הרב קוק את אורכה של דרך משמעויות, וציין שאין להתייאש ממנה, וכן את ההשקעה ואת העמלנות הנחוצים להגשמתה. זאת עשה בעזרת שימוש כפול בשורש סל"ל, בדומה למילות הנביא ישעיהו: "פנו דֶּרֶךְ הָעָם סִלּוּ סִלּוּ הַמְּסָלָה סִקְלוּ מֵאֶן הָרִימוּ נֶס עַל הָעַמִּים" (ישעיהו סב, י).
 אך דרך עשויה גם להפחיד. אנו רואים את ההתחלה, אך מה מחכה בהמשך? העתיד לוט

בְּעֶרְפֶּל. על כן קיימות ברכות ותפילות להצלחת הדרך: "יהי רצון מלפניך ה'... שתולכנו לשלום ותדריכנו לשלום ותגיענו למחוז חפצנו לחיים ולשמחה לשלום ותצילנו מכף כל אויב ואורב וליסטים וחיות רעות בדרך ובכל מקום שאנחנו הולכים ומכל מיני פורענויות המתרגשות ובאות לעולם" (תפילת הדרך). גם בערבית, שגורה ברכה ליוצאים לדרך: طَرِيقَكَ حَضْرًا (טריקק חצ'רא), 'דרך ירוקה' שכן הערבים במקורם יושבי מדבר ולכן הם מתברכים בירוק.

את החידתיות שבבחירת דרך, הדגיש החכם באדם, שלמה המלך: "שְׁלֹשָׁה הֵמָּה נִפְלְאוּ מִמֶּנִּי וְאֶרְבָּעָה לֹא יִדְעָתִים דֶּרֶךְ הַנֶּשֶׁר בְּשָׁמַיִם דֶּרֶךְ נֶחֱשׁ עָלֵי צוּר דֶּרֶךְ אֲנִיָּה בְּלֵב יָם וְדֶרֶךְ גִּבֹר בְּעֵלְמָה" (משלי ל, יט).

דני סנדרסון הדגיש בשירו את הלא נודע שבבחירת דרך:
 הולכים אל הלא נודע
 אל הלא נודע
 הולכים אל הלך תדע
 אם זה טוב או רע
 שם בלא נודע

*מדריכה בכירה בנאות קדומים.

אם כך, ראוי לציין את האומץ הדרוש לקראת יציאה לדרך, בעיקר כשמדובר במוביל: כמו עמוד ענן כך תלך לפני העדר. תבין הכול, תדע לא תאמר מילה אחת. כמו עמוד עשן תיעלם בתוך החדר. משהו בך יאמר לך המשך בדרךך.

(”שיר נבואי קוסמי עליז”, עלי מוהר ויוני רכטר)

משעול הרימונים. צילום נאות קדומים

שלמה המלך ייעץ לבחור צעיר לשקול היטב את דרכו משום שמעשיו יירשמו בספר: **”וְהַלֵּךְ בְּדַרְכֵי לִבְךָ... וְדַע כִּי עַל כָּל אֱלֹהֵי יִבְיָאֵךְ הָאֱלֹהִים בְּמִשְׁפָּט”** (קהלת יא, ט). אחד המשפטים שבהם מלווים את האדם בדרכו האחרונה אל בית העולם מציע לאדם לחשוב על דרכו בעבר ועל דרכו קדימה לעולם הבא: **”דַּע מֵאִין בָּאתָ וּלְאֵן אָתָה הוֹלֵךְ וּלְפָנֶי מִי אָתָה עֹתִיד לִתֵּן דִּין וְחֶשְׁבוֹן”** (אבות ג, א).

שהיה חכם שומע לו והיה מהלך בה ומתייגע קמעא, הלך בשלום ובא בשלום. אבל אותן שלא היו שומעין לו היו הולכים ונכשלין בסוף, וּבְנִחְרָת בְּחַיִּים” (דברים ל, יט) (תנחומא שיח ע”ב). מכאן שדרך התורה אינה פשוטה כלל ועיקר, אולם מובילה להמשך מבטיח. ההשתייכות לעם ישראל מחייבת הליכה בדרך מסוימת: **”וְאוֹתֵי יוֹם יוֹם יִדְרָשׁוּן וְדַעַת דְּרָכֵי יִחְפְּצוּן”** (ישעיהו נח, ב). בחירה בדרך רעה או בדרך טובה גוררת אחריה את תגובת האל והנביא: **”סְרוּ מִהֵר מִן הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר צִוִּיתֶם עֲשׂוּ לָהֶם עֵגֶל מִסְכָּה וַיִּשְׁתַּחֲוּ לֹ”** (שמות לב, ח), **”הֵיטִיבוּ דְרָכֵיכֶם וּמַעַלְלֵיכֶם”** (ירמיהו ז, ג). בעקבות חורבן, נשמעת נימת תשובה: **”נִחְפְּעֵה דְרָכֵינוּ וְנִחְקְרָה וְנִשְׁוֹבָה עַד ה'”** (איכה ג, מ). שאלת תם לאל מתייחסת להצלחתם של רשעים: **”מִדּוֹעַ דֶּרֶךְ רְשָׁעִים צְלָחָה”** (ירמיהו יב, א), זאת למרות הבטחה אלוהית לשבש את דרכם: **”וְדֶרֶךְ רְשָׁעִים יַעֲוֶת”** (תהלים קמו, ט). חז”ל ממשיכים ומייעצים על אודות הדרך הטובה: **”צאו וראו, איזו היא דרך טובה שידבק בה האדם: רבי אליעזר אומר: עין טובה, רבי יהושע אומר: חבר טוב...”**

מרעולים. צילום נאות קדומים

הדרך מככבת אצל חז”ל בהתייחסותם לחיי האדם והקהילה, לדוגמה: **”איזוהי דרך ישרה שְׁיִבֵר לוֹ הָאָדָם, כֹּל שְׂהִיא תִפְאָרֶת לְעוֹשֶׂיהָ”** (אבות ב, א). הרמב”ם הדגיש כי בחירה בדרך טובה מצויה בידי האדם: **”אם רצה להטות עצמו לדרך טובה ולהיות צדיק הרשות בידו”** (הלכות תשובה פ”ה ה”א). חז”ל העמידו את קיומה של התורה במשוואה הכרחית עם קיום דרך ארץ: **”אם אין תורה, אין דרך ארץ. אם אין דרך ארץ, אין תורה”** (אבות ג, יז); **”יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ”** (אבות ב, ב). שלמה המלך ייעץ לבחור צעיר לשקול היטב את דרכו משום שמעשיו יירשמו בספר: **”וְהַלֵּךְ בְּדַרְכֵי לִבְךָ... וְדַע כִּי עַל כָּל אֱלֹהֵי יִבְיָאֵךְ הָאֱלֹהִים בְּמִשְׁפָּט”** (קהלת יא, ט). אחד המשפטים שבהם מלווים את האדם בדרכו האחרונה אל בית העולם מציע לאדם לחשוב על דרכו בעבר ועל דרכו קדימה לעולם הבא: **”דַּע מֵאִין בָּאתָ וּלְאֵן אָתָה הוֹלֵךְ וּלְפָנֶי מִי אָתָה עֹתִיד לִתֵּן דִּין וְחֶשְׁבוֹן”** (אבות ג, א).

”רְאֵה אֲנִי נֹתֵן לְפָנֶיכֶם הַיּוֹם בְּרָכָה וּקְלָלָה” (דברים יא, כו) - כך ביטא משה את צומת הדרכים שבו שהו בני ישראל לאחר שקיבלו את התורה, שהרי בכל עת קורצת להם גם דרך אחרת. המדרש מספר על איש זקן היושב בצומת דרכים, האחת מתחילה בקוצים וממשיכה במישור, והשנייה מתחילה במישור והמשכה קוצים: **”משל לזקן שהיה יושב על הדרך, והיו לפניו שתי דרכים, אחת תחילתה קוצים וסופה מישור, ואחת תחילתה מישור וסופה קוצים. והיה יושב בראש שתייהן ומזהיר העוברים ואומר להם: אף על פי שאתם רואים תחילתה של זו קוצים, לכו בה שסופה מישור. וכל מי**

רבי אלעזר אומר: לב טוב...צאו וראו, איזו היא דרך רעה שיתרחק ממנה האדם: רבי אליעזר אומר: עין רעה. רבי יהושע אומר: חבר רע..." (אבות ב, ט).

ראוי להדגיש את פרשת הדרכים כצומת חשוב של בחירה. זו באה לידי ביטוי בדברי הנביא ירמיהו: "כה אמר ה' עמדו על דרכים וראו ושאלו לנתבות עולם אי זה דרך הטוב ולכו בה ומצאו מרגוע לנפושכם" (ירמיהו ו, טז). התלבטות דומה העלה המשורר רוברט פרוסט בשירו: "הדרך שלא נבחרה":
שני שבילים נפרדו ביער צהב,
אך ללכת בשניים, הרהרתי בעצב,
אינני יכול - אז עצרתי לחשב,
מרחיק אל האחד מבטי ללא סוף

משעול הרימונים. צילום נאות קהומים

**צומת דרכים מופיע אצל חז"ל בהקשר
למפגשים אנושיים: "פעם אחת הייתי
מהלך בדרך וראיתי תינוק יושב על
פרשת דרכים. ואמרתי לו: 'באיזה דרך
נלך לעיר?' אמר לי: 'זו קצרה וארוכה,
וזו ארוכה וקצרה'. והלכתי בקצרה
וארוכה, כיון שהגעתי לעיר מצאתי
שמקיפין אותה גנות ופרדיסין. חזרתי
לאחורי. אמרתי לו: 'בני, הלא אמרת
לי קצרה?' אמר לי: 'ולא אמרתי לך
ארוכה?' נשקתיו על ראשו ואמרתי
לו: 'אשריכם ישראל שפולכם חכמים"
(עירובין נג ב).**

יוצא לאור:

השביל הזה מתחיל כאן
בין סניף בנק למעיין
לא סלול, לא תמיד מסומן,
השביל הזה מתחיל כאן.

דרך מצביעה על צורת התנהגות: "לך אל נמלה עצל
ראה דרכיה ויחכם" (משלי ו, ו). בעניין שונה, המשנה
מפרטת דרכים שבהן אפשר "לקנות" אישה: "האשה
נקנית בשלש דרכים... בכסף, בשטר, ובביאה" (קידושין
א, א). הסתלקות אדם מן החיים גם היא דרך, כפי שהעיד
דוד בצוואתו: "אנכי הלך בדרך כל הארץ" (מלכים א, ב,
ב). בשירה "הדרך", הצביעה המשוררת לאה גולדברג על
צורות התייחסות שונות לדרך בשלבי החיים:

הדרך יפה עד מאד - אמר הנער.
הדרך קשה עד מאד - אמר העלם.
הדרך ארכה עד מאד - אמר הגבר.
ישב הזקן לנוח בצד הדרך.

יכולנו להרחיב ולדבר על דרך כערך מהותי בחיי העם
והאדם עוד ועוד. נסיים בכך שנאחל לנו דרך צלחה ונציע
עצה חכמה שלמדנו מעזריה אלון, חוקר טבע בארץ
ישראל שהרבה ללכת בשבילי הארץ: "חכם השביל מן
ההולכים בו. אם עלית בו - אל תעזבנו, כי הוא צודק
תמיד". כן נזכור שלא תמיד מגיעים אל היעד המיוחל,
כפי שכתבה נעמי שמר בשירה "סימן שעוד לא הגענו":

סימן שעוד לא הגענו
והאופק עוד רחוק....
וצריך להמשיך ללכת
וצריך להמשיך לצעוד
והדרך עוד מושכת ארוכה...

צומת דרכים מופיע אצל חז"ל בהקשר למפגשים
אנושיים: "פעם אחת הייתי מהלך בדרך וראיתי תינוק
יושב על פרשת דרכים. ואמרתי לו: 'באיזה דרך נלך
לעיר?' אמר לי: 'זו קצרה וארוכה, וזו ארוכה וקצרה'.
והלכתי בקצרה וארוכה, כיון שהגעתי לעיר מצאתי
שמקיפין אותה גנות ופרדיסין. חזרתי לאחורי. אמרתי
לו: 'בני, הלא אמרת לי קצרה?' אמר לי: 'ולא אמרתי לך
ארוכה?' נשקתיו על ראשו ואמרתי לו: 'אשריכם ישראל
שפולכם חכמים" (עירובין נג ב).

דרך מזמנת פליאה, וזו באה לידי ביטוי, למשל, בשיר
המפורסם שבין עליסה לחתול ב"עליסה בארץ הפלאות":
"האם תוכל לומר לי, בבקשה, איזו דרך עליי לבחור
מכאן?" "זה תלוי רבות במקום אליו את רוצה להגיע",
אמר החתול. "לא אכפת לי כל כך" אמרה אליס. "אז
לא משנה לאן תלכי", אמר החתול. "כל עוד אני מגיעה
למקום כלשהו, זאת אומרת' הוסיפה אליס בתור הסבר.
'הו, אין כל ספק שתגיעי לאנשהו', אמר החתול, 'בתנאי
שתלכי זמן ארוך מספיק'" ("עליסה בארץ הפלאות",
לואיס קרול).

היציאה אל דרך היא תחילתה של היהדות (המונותאיזם):
"לך לך מארץ וממולדתך ומבית אביך אל הארץ אשר
אראך" (בראשית יב, א). אברהם יצא לדרך לא מוכרת
לקראת עיצוב בשורה ערכית חדשה לעולם. אפשר
לדמיין את תחושת אברהם כשלקח את בני משפחתו
ויצא לדרך. לשם כך, נוכל להיעזר בשירו של אהוד בנאי

המהלך בדרך - על הליכה בדרך בתשומת לב לסובב במקורות

חנוך כליל החורש*

במקורותינו הקדומים, מופיעה לעיתים התייחסות להולכים בדרך. כך, למשל, במסכת אבות - שבה מופיעות הנהגות שראוי שאדם ירגיל עצמו בהן - מופיעה משנה המתארת אדם ההולך בדרך ועסוק בלימוד אגב הליכתו, אך מפסיק מלימודו בשל הנופים היפים שסביב:

**"רבי שמעון אומר:
המהלך בדרך,**

**ושונה ומפסיק ממשנתו ואומר:
מה נאה אילן זה, ומה נאה ניר זה,
מעלה עליו הכתוב כאלו מתחייב
בנפשו." (אבות ג, ז).¹**

דבריו של רבי שמעון בעניין הסבת תשומת הלב של ההולך בדרך ליופי הסובב במקום לשינון וללימוד מעלים קושייה עצומה בפני מדריכי טיולים, שתפקידם הוא להסב את תשומת הלב של הקבוצה לנוף הסובב. זאת ועוד: דבריו עומדים בסתירה למה שמצאנו במקומות אחרים, המשבחים ההתבוננות בסובב. כך, למשל, אנו קוראים בספר תהלים, בפרק המדבר על עוצמת האל הניכרת בבריאה:

דרך המלך - מעלה גלבע, צילום: רונו פרנקו, מתוך: אתר פיקיוויקי

"השמים מספרים כבוד אל ומעשה ידיו מגיד הִרְקִיעַ.
יום ליום יביע אמר, וְלַיְלָה לַלַּיְלָה יְחִנֶּה דְעֵת." (תהלים
יט, ב-ג).

וכן:

"ה' אֲדַנִּינוּ מֵה אֲדִיר שְׁמֵךְ בְּכָל הָאָרֶץ אֲשֶׁר תִּנְה הוֹדֵךְ עַל
הַשָּׁמַיִם... כִּי אֶרְאֶה שְׁמֵיךְ מַעֲשֵׂי אֲצַבְעֹתֶיךָ יָרַח וְכּוֹכָבִים
אֲשֶׁר כּוֹנְנִתָּה." (תהלים ח, ב-ד).

וכן:

"הַלְלוּ יְהוָה הַלְלוּ אֶת ה' מִן הַשָּׁמַיִם הַלְלוּהוּ בַמְרוֹמִים...
הַהָרִים וְכָל גְּבְעוֹת עֵץ פְּרִי וְכָל אֲרָזִים. חֲחִיָּה וְכָל בְּהֵמָה
רִמֵּשׁ וְצִפּוֹר כָּנָף... יְהַלְלוּ אֶת שֵׁם ה' כִּי נִשְׁגָּב שְׁמוֹ לְבַדּוֹ
הוֹדוּ עַל אֲרֶץ וְשָׁמַיִם." (תהלים קמח, א; ט; יג).²

אנו מוצאים במקורותינו שאחת הדרכים לביסוס האמונה של האדם כידיעה אמיתית שהאדם חי אותה היא התבוננות בטבע. כך מצאנו בדברי הרמב"ם:

*ממונה של"ח ויו"ר ועדת הטיולים של משרד החינוך במחוז חיפה.
1'בחלק מהגרסות של המשנה, מאמר זה מופיע בשם רבי יעקב.
2יש מקורות רבים נוספים המבטאים עניין זה. ראו, למשל, תהלים קד (בְּרִכֵּי נִפְשֵׁי). מפאת קוצר היריעה לא הבאתי את פסוקי פרק זה כאן.

עץ במדרון, צילום: זאב זמין, מתוך: אלפום התמונות המשותף, מרכז נעים

אלא שיש להבין את דבריו של רבי שמעון במשנה כמתייחסים להפסקה מסוג מסוים לצורך התבוננות. כי יש הפסקות ויש הפסקות. אם ההפסקה ש"המהלך בדרך ושונה" עושה אינה הפסקה טכנית בלבד, אלא היא הפרדה בין שני העולמות, התורה והטבע, הרי אדם זה רואה את האילן ואת הניר, אך אינו מקשר אותם לאל בורא הארץ ולתורה שהוא נתן. כאשר אדם רואה את החיבור שבין לימוד תורת האל ובין הטבע הסובב אותו, ההסתכלות באילן היא המשך הלימוד ולא הפסקה שלו. על ידי הסתכלות באילן וראיית

מקור השפע האלוהי, האדם משבח את הבורא ומודה לו על כל מה שברא.³

גם רבי נחמן מברסלב, נינו של הבעל שם טוב, היטיב לתאר את החיבור הנדרש בין ההולך בדרך לבין הסובב:

»
הטרקלין הוא העולם הבא, והכניסה אליו היא דרך ההתגלות האלוקית במציאות שלנו, המופיעה בכל דבר ודבר בעולם הזה. הטבע הוא ראי להתגלות ה' בעולם. האדם צריך רק לפקוח את עיניו ולחפש, ואז ימצא את האלוקי שבכל ברייה בעולם - בחי, בצומח, בדומם.
«

”ואמר לו רבנו זכרונו לברכה: לך עמי לטייל, והלך עמו חוץ לעיר והלך בין העשבים. ענה רבנו זכרונו לברכה ואמר: אם היית זוכה לשמוע את קול השירות והתשבחות של העשבים, איך כל עשב ועשב אומר שירה לה' יתברך, בלי פנייה ובלי שום מחשבות זרות, ואינם מצפים לשום תשלום גמול, היית יודע כמה יפה ונאה כששומעין השירה שלהם וטוב מאוד ביניהם לעבוד את ה' ביראה!” (שיחות הר"ן, קסג)

ר' נחמן התבסס כאן על קטע הידוע בשם "פרק שירה" המופיע בספרי מקובלים.⁴ קטע המתאר שהבריאה

”והיאך היא הדרך לאהבתו ויראתו? בשעה שיתבונן האדם במעשיו וברואיו הנפלאים הגדולים, ויראה מהן חכמתו שאין לה ערך ולא קץ, מיד הוא אוהב ומשבח ומפאר, ומתאוה תאוה גדולה לידע השם הגדול, כמו שאמר דוד: "צמאה נפשי לאלוקים לאל חי" (תהלים מב, ג). וכשמחשב בדברים האלו עצמן, מיד הוא נרתע לאחוריו, ויירא ויפחד וידע שהוא ברייה קטנה שפלה אפלה, עומדת בדעת קלה מעוטה לפני תמים דעות, כמו שאמר דוד: "כי אראה שמיך... מה אנוש כי תזכרנו" (תהלים ח, ד-ה). (הלכות יסודי תורה, פ"ב ה"ב)

בדרך קצת שונה, הסביר הרב אברהם יצחק הכהן קוק כי:

צריך להראות את הדרך איך נכנסים אל הטרקלין - דרך השער. השער הוא האלוקות המתגלה בעולם בכל יופיו והדרו, בכל חי ורחש, בכל צמח ופרח, בכל גוי וממלכה, בים וגליו, בשפירי שחק ובהדרת המאורות, בכישרונות כל שיהי, ברעיונות כל סופר, בדמיונות כל משורר ובהגיונות כל חושב, בהרגשת כל מרגיש ובסערת גבורה של כל גיבור. (אורות ע"מ קיט; זרעונים א).

הטרקלין הוא העולם הבא, והכניסה אליו היא דרך ההתגלות האלוקית במציאות שלנו, המופיעה בכל דבר ודבר בעולם הזה. הטבע הוא ראי להתגלות ה' בעולם. האדם צריך רק לפקוח את עיניו ולחפש, ואז ימצא את האלוקי שבכל ברייה בעולם - בחי, בצומח, בדומם.

נחזור לשאלתנו: אם כך, על מה רבי שמעון מלין? מה רע בהפניית תשומת הלב ליופי הסובב בדרך? אין זאת

³ואף נתקנה לך ברכה מיוחדת, ברכת האילנות. ברכה שמברכים רק פעם אחת בשנה, בחודש ניסן, כשרואים לפחות שני אילנות מאכל פורחים. נוסח הברכה: "ברוך אתה ה' אלקינו מלך העולם שלא חסר בעולמו כלום, ובָרָא בו בְּרִיּוֹת טוֹבוֹת וְאֵילָנוֹת טוֹבוֹת לְהִנּוֹת בָּהֶם בְּנֵי אָדָם."

כולה שותפה בשירה לפני האלוקים. הסיפור שלעיל הביא את נעמי שמר לכתוב את השיר הידוע "שירת העשבים", והבית השני בשירה מכוון לסיפור שהבאנו: כְּמָה יָפָה, כְּמָה יָפָה וְנָאָה, כְּשֶׁשׁוֹמְעִים הַשְּׂרִירָה שְׁלָהֶם. טוב מֵאֵד, לְהַתְּפַלֵּל בְּיַיְהִיָּה, וּבְשִׁמְחָה לְעַבֵּד אֶת ה'. וּמְשִׁירַת הָעֵשְׂבִים, מִתְמַלֵּא הַלֵּב, וּמְשִׁתּוֹקֵק.

אם ההדרכה שלנו תהיה מנותקת ממסרים אלו ותתמקד רק במה שרואים ללא שום שיוך ערכי למה שאנו רוצים להורות, הרי כאילו אנו מתחייבים בנפשנו! חיוב הנפש בהקשר זה הוא פספוס השליחות שלנו להנחלת ערכי הכרת הארץ ואהבתה. למעשה, בכל הדרכה בשדה, אנו מחויבים לברור היטב ולבחור אילו דברים לומר ולשזור למארג שלם ונפלא של סיפור, של מסר, של ערך ושל דרך. עבודת המדריך, אם כן, חייבת לכלול הכנה טרום הטיול, שתכלול ניפוי נושאים ממכלול הנופים והתופעות שבמסלול וחיבורם לסיפור הדרך השלם.

לסיום, נזכור כי גם הדרך עצמה היא מקור להתגלות עצמית פנימית. כפי שמובא בסיפור חסידי זה:

הרבי מקוצק הלך פעם בדרך לרבו עם חסיד נוסף. גשם כבד ירד.

אמר הרבי מקוצק לחברו: "הלוואי שיפסיק השם את הגשם." ענה לו חברו: "בבית המקדש היה הכוהן הגדול מתפלל שלא תישמע תפילתם של עובדי דרכים המתפללים להפסקת הגשם שהעולם זקוק לו. ואתה מתפלל שייפסק הגשם? - הרי זו תפילת עובדי דרכים!"

ענה הרבי מקוצק: "אני אינני עובר דרכים. עובר דרכים הוא מי שהולך מעיר אחת לעיר אחרת שאליה הוא צריך להגיע. אני אינני עובר את הדרך כדי להגיע למקום אחר. הדרך היא המקום שלי."⁵

סימון שבילים ירוק, צילום: יקיר דשן, מתוך: אלבום התמונות המשותף של מורי השל"ח, נע"ם

מה הלקח מכל האמור למדריכי טיולים ולעוסקים בהכרת הארץ ובאהבתה? לארץ שלנו יש מסר, יש לה הוראה לנו המטיילים בה. גם לנו, כמובילי המסר

בטיולים, יש תורה - משנה סדורה שמרכיבה את האני מאמין הפנימי שלנו. זהו תוצר של מורשת שירשנו מאבותינו וממורינו, של הלימודים שלמדנו במהלך חיינו ושל שכלול ופיתוח אישי תודעתי. שומה עלינו להיות מחוברים למסר הפנימי שלנו ולהיות קשובים למסר של הארץ, להיות מחברים ומחוברים כל הזמן לציר התוכני ערכי הזה שבינינו לבין הארץ ומסריה.

דרך בסלילה בקריית אוננו, מתוך: אתר פיקיוויקי

⁴פרק שירה (נקרא גם ברייתא דפרק שירה או שירת הבריאה) הוא חיבור קצר ומסוגנן בלשון חז"ל שמכיל בתוכו קטעי שירה ששרות כל הבריות אל האלוקים

⁵אתר המרשתת: סיפורי זושא, מגלים את הסיפור החסידי, "הדרך היא הבית" <https://zusha.org.il>.

יחידה בהקמה

רב סמל בכיר פרי משה*

אוגוסט 1999

"אתן לא חייבות להיות כאן, מי שלא רוצה שתחזור לצה"ל, אתן מחזור ניסוי", רעם קולה של איילת, הרס"פית קשוחת הקול. אימתה מהלכת עלינו. אנו נעמדות בדום מתוח... "רק לא אני, רק שלא יחזירו אותי לצה"ל", נושאות בלב תפילה. "אתן מחזור ניסוי". מחזור חמישי של לוחמות מג"ב. עדיין ניצנים ראשונים של לוחמות בשטח. חלק מהלוחמות חוזרות לצה"ל, אינן ממשיכות בשירות המתגר. חוש מתגנב ללב הטירוניות הצעירות: האם אזכה להימנות על אלו שיסיימו את השירות בצורה טובה? בבריאות? לא פשוט להיות בין הראשונות. עיני כול נושאות אלינו.

טירונות לוחמות ממחזור אוגוסט 1999 באימון ירי (התמונה באדיבות קטי גבדוליץ)

עיתונאים במצלמות סטילס ישנות - אנלוגיות, כאלו שצריך לפתח את הפילם שבהם - מתקתקים בכפתורי המצלמות השחורות העבות, מזיעים מיגיע כפיהם האוחזות בכלי העשוי פלסטיק בחום אוגוסט הלוהט. כמה צריכות הטירוניות החדשות להצדיק את הגושפנקא שניתנה להן להיות חלק ממערך לוחם. לוחמות מהראשונות לא רק במשמר הגבול - לוחמות מהראשונות בצה"ל. כמה אחריות מוטלת על כתפיהן הצעירות, בנות ה-18 שנות חיים, להיות פורצות דרך לבנות הדור הבא שיבואו אחריהן, להיות בסיס לניסיון ולמתווה שאותו יאמץ לימים הצבא.

אפריל 2002 - הקמת מג"ב עוטף ירושלים

"זה אימון הקמה, אתם חייבים לגלות מוטיבציה", זעק המפקד. "אתם הלוחמים הראשונים שיקימו את המרחב הזה. אתם חייבים להיות מקצוענים". עיני הלוחמים הצעירים, שזה עתה התגייסו לשירות קבע, נושאות אל מפקדם. חלקם נושאים והורים לילדים, חלקם צעירים שזה עתה השתחררו משירות סדיר וחפצו להמשיך

*משרתת זו השנה ה-25 במשטרת ישראל, מתוכן כ-23 שנים בתפקידי לחימה ושטח, כיום כמדריכה בבית המורשת של משטרת ישראל בבית שמש.

לתרום למדינה. הם נקראו לדגל בתקופה מאתגרת. לא השכר עניין אותם, אלא תחושת השליחות: להציל חיי אדם בתקופת פיגועים סוערת. הקמת המרחב החדש בירושלים, בירת ישראל, ריתקה אותם, הסעירה את דמיונם: מרחב עוטף ירושלים. "השכפ"ץ של ירושלים", כינו אותם, והם, מצידם, נשבעו לעצמם להיות הלוחמים הטובים ביותר.

אימון הקמת מרחב עוטף י"ם מג"ב - 2001

מרץ 2005 - הקמת יחידת יס"מ מתפ"א

"זו לא עוד יחידה - אתם תהיו אחת היחידות הטובות ביותר במשטרת ישראל", הבטיח להם המפקד. והיא, כלוחמת ראשונה, הבטיחה לעצמה בהקמת היחידה שהיא תישא את דגל הלאום בגאווה. פועלים בלילות כבימים, ההקפצות רבות. אימון ההקמה סיויפי. הקושי בלתי נתפס, הציווד כבד, האימונים מפרכים ומייגעים... במבט לאחור, היא חושבת לעצמה שלא ידעה שהיא מסוגלת לעמוד בכאלו תרחישים ומצבים מורכבים, כמעט דמיוניים, על גבול הבלתי אפשריים: פריצה למבנים לאחר טיפוס בסולמות גבוהים, אימון לוחמה בטרור כנגד מחבלים באוטובוס, מסעות מפרכים, מתקני אימון שלא רבים הצליחו לעבור. והיא מבינה שמוטלת עליה אחריות לשלומם של אזרחים רבים ושהפעולות שעוד תבצע תכתבנה לימים בספרי ההיסטוריה של משטרת ישראל, של מדינת ישראל: הקמת יחידת העילית - מתפ"א (ראשי תיבות של "מנהלת תיאום פעולות אכיפה", שם מטעה מעט. מדובר ביחידת יס"מ, יחידת סיור מיוחדת, ארצית בין הטובות שיש, בעלת יכולות מבצעיות ברמה גבוהה מאוד).

אוקטובר 2014 - הקמת המכללה הלאומית לשוטרים

"אתם עוד תחנכו את דורות העתיד של שוטרי משטרת ישראל". בצער די עמוק היא נאלצה לעזוב את בית הספר הקודם של המשטרה, שמשכן הקבע שלו היה במרחק רב מזה החדש שבבית שמש. שם, בקריית

אתא, שכן המלמ"ש - המרכז ללימודי משטרה. מרכז שגידל דורות רבים של שוטרים ושוטרות. שם היא למדה את הקורסים הראשונים שלה למעבר ממשמר הגבול ליחידת הסיור המיוחדת מתפ"א. שם גם הייתה לאשת סגל עם שיבוצה לתפקיד מפקדת בקורסים לשוטרים ולשוטרות בתפקידים מבצעיים. החוויות היו רבות, היו רגעים רבים של שמחה ושל געגוע. כמה דמעות הגירה שם בטקסי הסיום, עת הסמיכה שוטרים נוספים לשורות המשטרה, נרגשת וחולקת עימם את שמחת התחלת התפקיד החדש המהולה בעצב הפרדה מחברי הקורס. המלמ"ש, "בית של ממש" קראו לו אז, אכן היה לה בית חם, מקבל, משמח. נופים פסטורליים הנראים ממרומי גבעה המשקיפה לשדות מוריקים עשו את ריצות הבוקר בינות לעצים ולצד ארנבונים מקפצים לחוויות בלתי נשכחות. היא חשה אז כחיה באגדות קסומות.

תחילת הדרך - בניית המכללה הלאומית לשוטרים בבית שמש

וכעת - מעבר. תחילתו של עידן חדש: המכללה הלאומית לשוטרים בבית שמש. אזור גיאוגרפי שונה, אקלים אחר. כשהגיעה לכאן לראשונה, נדהמה לראות כמה שונה המקום, בעל גוון עירוני מעט. צבען האפור של המרצפות התמוזג בשמיים האפורים ביום בואם להיכרות ראשונית. כאן עוד ילמדו שוטרים ושוטרות רבים על מהותה של המשטרה. המקום הזה, שמאכלס את כלל בתי הספר של משטרת ישראל, מכיל אפשרויות רבות, חדשות ומשוכללות: קריית אימונים, שטחי מטווחים רבים, מחשבים בעלי גישה למרשתת אזרחית וטכנולוגיה חדשנית עתידנית. אך בליבה געגוע לפשטות, לתמימות, לחמימות הביתית... כמה נוסטלגיה וכמה רגשות הותירה מאחוריה במעבר זה. רגשות שאין מדברים עליהם, מדחיקים אותם לפינה, הרי צריך להמשיך קדימה אל העתיד. כעת גם הרגשות הללו תופסים מקום. ברור שכל סוף הוא התחלה חדשה, אך גם געגוע לישן ולמוכר.

יהודה ושומרון. יחידת יס"מ מתפ"א היא כיום יחידה המונה למעלה ממאה לוחמים, ללא לוחמות כלל, על אף שהאפשרות להצטרף ליחידה פתוחה לכולם ולכולן. שוטרי היחידה נחשבים לשוטרים מבצעיים ברמה גבוהה מאוד, והם נדרשים לעמוד במטלות מורכבות, באירועים ובתרחישים המאפשרים להביא לידי ביטוי את יכולותיהם. הם מחולקים לתת יחידות על פי אזורים גיאוגרפיים ומצוידיים במיטב הרכש כדי לאפשר להם לתת מענה מבצעי ככל הנדרש מלוחמים ברמתם.

נופי הבראשית שנשקפו באימוני הבוקר במלמ"ש

המכללה הלאומית לשוטרים נועדה לספק קורסי הכשרה רבים לשוטרים ושוטרות. במרוצת הזמן, חלק מההכשרות חזרו ליחידות ולמחוזות. כיום יש הכשרות המתקיימות לפרקים במתקן המשטרה בנעורים וכן במלמ"ש, שהיה למקום מושבן של יחידות שונות, כגון: פרשים, שלוחת צפון של משטרת התנועה הארצית וכן של אגף סי"ף ללחימה בפשיעה הערבית ויחידות מטה נוספות של מחוזות צפון וחוף.

אנדרטת המרכז ללימודי משטרה בקריית אתא

בבית המורשת של משטרת ישראל, אנו שוקדים ללא לאות על פיתוח חומרים על יחידות המשטרה השונות לדורותיהן ועל הנגשת החומרים לציבור. רוצים לקרוא ולשמע עוד? מוזמנים לבקר אצלנו בבית המורשת של המשטרה בבית שמש, וכן באתר המרשתת:

<https://www.policemuseum.org.il/he>

והיא מבנה שמוטלת עליה אחריות לשלומם של אזרחים רבים ושהפעולות שעוד תבצע תיכתבנה לימים בספרי ההיסטוריה של משטרת ישראל, של מדינת ישראל: הקמת יחידת העילית - מתפ"א (ראשי תיבות של "מנהלת תיאום פעולות אכיפה", שם מטעה מעט. מדובר ביחידת יס"מ, יחידת סיור מיוחדת, ארצית בין הטובות שיש, בעלת יכולות מבצעיות ברמה גבוהה מאוד)

התחלות חדשות. יחידות רבות הוקמו במשטרת ישראל. תפקידם של השוטרים בהקמת יחידות אינו פשוט כלל וכלל ודורש אורך רוח: קבלת ציוד שאינו תמיד מתאים לשימוש, גיבוש חברתי, למידת השטח, הכרת אופי התפקיד, עיצוב דמותם של שוטרי העתיד ביחידה. כל אתגר כזה הוא יעד לעשייה ברוכה ומרגשת בהמשך הדרך. כיום, לוחמות משמר הגבול פרוסות בכל רחבי הארץ, לרבות יהודה ושומרון. את המיונים לתפקיד הלוחמות הן עוברות כחלק ממיונים ללוחמות טרם הגיוס לצבא, ולא במיוחד למשמר הגבול, שכן מאז טירונות הלוחמות הראשונות במג"ב, הכשיר הצבא לוחמות רבות ליחידות רבות ומגוונות.

ישיעור שמש" במרכז ללימודי משטרה

עוטף ירושלים הוא מרחב החולש על גזרה גדולה. כיום משולבים בו גם שוטרים ושוטרות ממג"ב בסדיר, והם חלק נכבד מכוח האדם שבו. המרחב מעניק מענה מבצעי לכל תוואי השטח המקיף את ירושלים. החומה שנבנתה סביב לבירה משמשת הגנה נוספת ומסייעת לשוטרים בפעולות שמירה ברוב הגבולות שבין ירושלים לאזורי

כוח טייגר - מארב למופת

אריאל וייס*

ד"ר זמורה

השנה נציין חמישים שנה למלחמת יום כיפור. מלחמה שהפתיע את מדינת ישראל למרות ידיעות מודיעיניות מרובות. מלחמה שנפתחה בהתקפה משולבת של צבאות מצרים וסוריה. בימים הראשונים של הלחימה, עסקו הכוחות הסדירים בבלימת האויב החודר לשטחי סיני ורמת הגולן. עם הגעת כוחות המילואים, הצליח צה"ל להפוך את הקערה על פיה, וממציב של נחיתות בהגנה עבר להתקפה ושינה את תוצאות המלחמה.

תוצאות המלחמה היו קשות. 2,656 הרוגים, כ-7,600 פצועים, שבויים רבים ונעדרים. הסורים הצליחו לחדור אל כל רמת הגולן ונעצרו בתחילת הירידות לכנרת. הדחיפות בעצירת הסורים הייתה משמעותית ביותר.

פלוגה ג' מגדוד 82 חטיבה 7, בפיקודו של מאיר זמיר, הוקפצה לרמת הגולן לאחר ראש השנה והוכפפה לגדוד 77. הפלוגה נקראה ברשת הקשר "טייגר". הפלוגה הכירה את רמת הגולן היטב שכן כמה חודשים לפני המלחמה הייתה הפלוגה באימון ברמה. מפקדי המחלקות ניווטו בשטח ללא מפות, וכתוצאה מכך הכירו את השטח היטב.

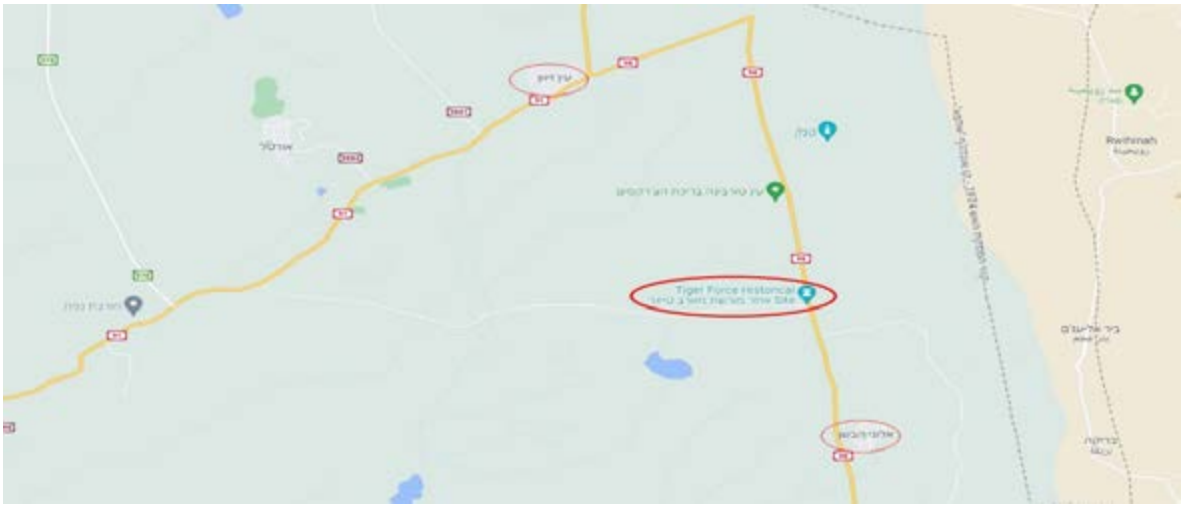
אנהרטה ללוחמי "כוח טייגר" צילום: מיכל פריימן
מתוך אתר פיקציוויקי

דובי פאוסט המ"מ אמר: "המוכנות שלנו הייתה יוצאת דופן. גם ברמה של הכשירות וגם ברמה של הקשר בין האנשים. בתור פלוגה מבצעית, קיבלנו אין סוף משאבים. עשינו אימונים יוצאי דופן".¹

בבוקר יום הכיפורים, קיבלה הפלוגה פקודה להיערך ליום קרב קשה. בשעה 13:55, חדרו שני מטוסי קרב סורים לשמי ישראל והחלו בהפצצה. במקביל, החלה הפגזה ארטילרית כבדה מאוד. זמיר הורה לקפוץ לטנקים ולצאת משטח הכינוס. הפלוגה קיבלה משימת לסייע לחיילי מוצב 110 ולחלצם לאחר שהותקפו על ידי כוח סורי שהגיע כבר לגדרות המוצב. תחת אש ארטילרית כבדה, הניסה הפלוגה את הסורים וחילצה את חיילי המוצב.

בסביבות 01:00, חדר כוח טנקים סוריים מהדיביזיה התשיעית הסורית לשטח ישראל במטרה להגיע למפקדת כוחות צה"ל שבמחנה נפח ומשם להתקדם ולהשתלט על גשר בנות יעקב.

*ממונה פרויקטים ותוכניות חינוכיות במנהל חברה ונוער.
¹אתר תיירות - החברה הכלכלית גולן.

מעובד מתוך מפות 'גוגל'

כמה שעות לאחר מכן), קצין אג"ם של חטיבה 188, "כמה כבדים (טנקים ברשת הקשר)?" תשובתו של בני הייתה: "אתם מוכרחים לעצור אותם". זמיר שאל שוב בכמה טנקים מדובר, והתשובה: "אסור לתת להם לעבור". זמיר המשיך לנוע עוד כקילומטר ולא קיבל תשובות ברורות. זמיר, אשר בניגוד לתורת הלחימה של השריון נע ראשון בשיירה, עצר את הטנק שלו וירד ממנו, וכמו בסרטי המערב הפרוע, הצמיד את אוזנו לאדמה וניסה להבין את גודל הכוח המתקרב אליו. "שמתי את האוזן על הכביש ושמעתי את גלי הטנקים מגיעים. אתה שומע את זה כמו זרם"². זמיר הבין כי כוח טנקים גדול נע על הציר לכיוונו מדרום לצפון.

מאיר זמיר, מתוך: אתר הגבורה

זמיר החליט להציב מארב. מארב שריון קלסי. הוא מיקם כוח של ארבעה טנקים מצד מזרח של הציר לכיוון מערב כך, שיהיו באגף הכוח הסורי. את עצמו ועוד שלושה טנקים הוא מיקם מצפון לצומת (53 במפה). אחד הטנקים, בפיקודו של אורי סגל, מ"מ 1, היה מצויד בזרקור ענק לבן (בהיעדר אמצעים לראיית לילה, השתמשו בזרקורים להאיר לכיוון האויב. מובן שתאורה זו חשפה גם את הכוח לאויב). הזרקור כוון לכיוון דרום מערב. למעשה, יצר זמיר שטח השמדה המאפשר להשמיד כמות מרבית של טנקים סורים. הכוח המתין בדממה מוחלטת בתוך הטנקים הדוממים. "...הטנקים הסורים החלו להתקרב, הטווחים הלכו

בבוקר יום הכיפורים, קיבלה הפלוגה פקודה להיערך ליום קרב קשה. בשעה 13:55, חדרו שני מטוסי קרב סורים לשמי ישראל והחלו בהפצצה. במקביל, החלה הפגזה ארטילרית כבדה מאוד. זמיר הורה לקפוץ לטנקים ולצאת משטח הכינוס. הפלוגה קיבלה משימת לסייע לחיילי מוצב 110 ולחלצם לאחר שהותקפו על ידי כוח סורי שהגיע כבר לגדרות המוצב. תחת אש ארטילרית כבדה, הניסה הפלוגה את הסורים וחילצה את חיילי המוצב

מעט לאחר מכן, כנראה בעקבות ידיעות מודיעיניות, קיבל זמיר פקודה ממח"ט 7 אביגדור (יאנוש) בן גל להתקדם לכיוון קיבוץ עין זיוון לבדוק כי לא אירעה שם חדירה סורית. משם המשיכה הפלוגה דרומה במטרה לסייע לכוחות חטיבה 188 שנלחמו בדרום הגולן. יאנוש דחק בזמיר לעבור לרשת הקשר של חטיבה 188. זמיר ביצע.

במהלך התנועה (ע"ב ציר 98 דהיום), קיבל זמיר התרעה על טנקים סורים. זמיר שאל את בני קצין (קצין נהרג

²מצפן מורשת - כוח טייגר.

הסורית. על חלקו של כוח טייגר בקרב עמק הבכא, אמר המח"ט יאנוש דברים אלו: "פלוגת טייגר הגיבורה. אתם הצלתם את האגף של חטיבה שבע. אתם הצלתם את מדינת ישראל"³.

את כל המלחמה צלחה הפלוגה ללא אבידות בנפש ובחומר! לאחר המלחמה הוענק לסרן מאיר זמיר עיטור העוז. ועדת הצל"שים נימקה זאת כך: "במשך כל ימי הלחימה נהג סרן מאיר זמיר את פלוגתו בתבונה ובאומץ לב תוך גרימת אבידות קשות לאויב ושמידה על שלמות כוחו. במעשיו אלה גילה סרן מאיר זמיר תבונה, תושייה, אומץ לב, כושר מנהיגות מעולה, דבקות במשימה ועוז רוח. על מעשה זה הוענק לו : עיטור העוז."⁴

בשולי הדברים נספר כי כבר בועדת הצל"שים הראשונה לאחר המלחמה ביקשו להעניק לזמיר, שהגיע בהמשך שירותו לדרגת תא"ל, את עיטור העוז. זמיר ביקש כי העיטור האישי שלו יהפוך לפלוגתי ויוענק לכלל חיילי הפלוגה. הועדה סירבה לכך. רק לאחר שנתיים, כאשר רפול (רפאל איתן) ויאנוש נזפו בזמיר קשות על סירובו, התרצה והסכים לקבל את העיטור האישי. בשנת 1976 הוענק לו העיטור ע"י הרמטכ"ל מוטה גור.

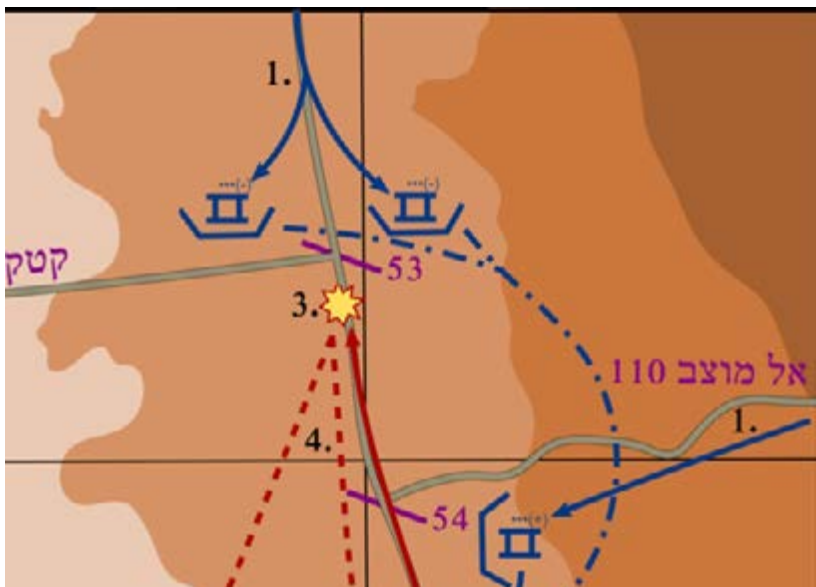
סיכום: ראשית, הצלחת המארב של כוח טייגר הייתה בעלת משמעות רבה לניהול הקרב על

רמת הגולן. העורף של חטיבה 7 ניצל מהתקפה סורית קשה ואפשר לחטיבה לנהל את קרב ההגנה בעמק הבכא. אם זמיר היה נכשל, לסורים היה קל מאוד להגיע לגשרי הירדן.⁵

שנית, סיום המארב והמלחמה בכלל ללא הרוגים וללא שאיבדה ולו טנק אחד. תא"ל עמוס גלבוש תיאר זאת כך: "זו תמונה נדירה במראות מלחמת יום הכיפורים שהציבור הורגל בהם. (גם) בקרבות האחרים שניהלה הפלוגה של זמיר - בהמשך קרבות הבלימה בצפון הרמה, ולאחר מכן בקרבות של כיבוש המובלעת הסורית - לא איבדה הפלוגה אף טנק ואף לוחם"⁶.

בשנת 2022 הוצבה אנדרטה בנקודה בה התנהל הקרב, הכוללת טנק מהסוג בו נלחמו זמיר וחיליו ועמדת מסבירן קולי.

והתקצרו, התותחנים הישראלים העלו אותם על הכוונת, הפיתוי לפתוח באש היה עצום. זמיר הודיע בקשר כי אין לפתוח באש בלי פקודה. רק כאשר הטנקים הראשונים התקרבו לטווח של מאתיים מטר מהצומת, נתן זמיר פקודה להדליק את הזרקור ומייד לפתוח באש. סגל הדליק את הזרקור וחטף אש נוראית, מעליו עבר פגז ח"ש (חודר שריון). תחושה מאוד לא נעימה של גל חום שמשלתק אותך לשבריר שנייה. סגל אמר כי הקפיד על משמעת השריון ועמד נמוך בתוך הטנק. אילו לא הייתי מקפיד לרדת בגובה, מישהו אחר היה מספר לכם את הסיפור ואולי בשפה אחרת."

מתוך אתר ויקיפדיה

כאשר הטנק הסורי הראשון נדלק, כבר לא היה צורך בזרקור. השטח הואר, והפגיעה בטנקים האחרים בשטח ההשמדה נהייתה קלה יותר. בשלב זה, הושמדו כ-15 טנקים וכלי רק"מ (רכב קרבי משוריין) נוספים. הכוח הסורי התפצל. חלק מהטנקים נסוגו דרומה שממנו באו וחלק פנו מערבה לכיוון חורבות הכפר עין עיישה.

זמיר החליט להוציא התקפה לכיוון הכוח הסורי שנמצא בעין עיישה. עד השעה 11.00 בבוקר, השמידה הפלוגה עוד כ-35 כלי רק"מ. זמיר לא הסתפק בכך, וכאשר התעורר חשדו כי כמה טנקים סורים הצליחו בכל זאת לעבור אותו, הוא פתח במרדף צפונה. ואכן, לאחר כמה ק"מ, נתקלה הפלוגה בכמה טנקים סורים בודדים והשמידה גם אותם.

בתום הקרב, דיווח זמיר ליאנוש ברשת הקשר על תוצאותיו. תגובתו של יאנוש הייתה: "טייגר, אני אוהב אותך". בהמשך המלחמה, השתתפה הפלוגה בקרבות קשים נוספים, ביניהם בעמק הבכא ובכיבוש המובלעת

³מתוך [שישי בגולן ובגליל](#)

⁴מתוך [אתר הגבורה](#)

⁵מתוך [אתר מעריב אונליין](#)

⁶עם

נשים במאבק - אסירות המחתרות שפרצו דרך במאבק להקמת המדינה

הדר קמון-טרייסטר*

מוזיאון אסירי המחתרות ירושלים צילום: זאב שטיין, מתוך אתר פיקיוויקי

מוזיאון אסירי המחתרות בירושלים שוכן במבנה אכסניית הצלייניות הרוסיות, שנבנה בשנות השישים של המאה ה-19 כחלק ממגרש הרוסים. בתקופת שלטון המנדט הבריטי בארץ ישראל (1917-1948), הוסב המבנה לבית סוהר מרכזי בריטי, ונכלאו בו מאות מלוחמי מחתרות ההגנה, האצ"ל והלח"י.

בקורס מפקדים בשוני. בשנת 1941, נתפסה לראשונה בשל חשד לשיוך לאצ"ל ולהחזקת מסמכים הקשורים לארגון. כאשר נאסרה, היה בעלה אריה בשבי הגרמני לאחר שלחם בנאצים בצבא הבריטי, ובנה בנימין שהיה במוסד לילדי חיילים וגם אצל סבו וסבתו. צילה היתה עצורה במצטבר כארבע שנים, והיא מייצגת אותן נשים שהיו אימהות בעת מאסרן ונותנת אפשרות להבין את הקושי הנוסף שאיתו התמודדו מעבר להיותן אסירות, כפי שמובא בציטוט שלהלן: "בביקורו הראשון של ילדי בבית הסוהר, והוא בן ארבע וחצי בסך הכול, שאלה אותי מנהלת בית הסוהר:

צילה עמידרור צילום: באדיבות מוזיאון אסירי המחתרות ירושלים

כיצד מעיזה אם לילד כה רך להתעסק בפוליטיקה ולהביא להפקרת בנה לסבל וייסורים? מובן שמטעמי קונספירציה [חשאיות] הכחשתי בפניה את השתייכותי למחתרת... ולא יכולה הייתי לענות לה כהלכה. הריני מנצלת הזדמנות זו [כתיבת הספר] למתן התשובה" (מתוך "במאסר בבית לחם").

אסירות המחתרות בימי המנדט הבריטי נכלאו בבית סוהר לנשים בבית לחם. היות שאי אפשר כיום לבקר בבית לחם, ודאי לא להקים שם תערוכה מוזיאלית, הוקמה תערוכה ייחודית המתארת את פועלן של אותן נשים לוחמות במוזיאון אסירי המחתרות ירושלים.

לפניהם הצעה לסיור במוזיאון, בתערוכת "אסירות ועצירות בית לחם", ובמקומות סמוכים למוזיאון הקשורים לתרומת אסירות המחתרות למאבק להקמת המדינה.

תחנה ראשונה: תערוכת אסירות ועצירות בית לחם

צילה עמידרור (1917-2017) נולדה בפולין ובגיל חמש עלתה לארץ ישראל והתגוררה עם משפחתה בתל אביב. בשנת 1935, הצטרפה לאצ"ל. לאחר שנה, נישאה לאריה טפליצקי, ולאחר שנתיים נולד בנם בנימין. בראשית 1940, השתתפה צילה

* בחדר זה, ממולץ לצפות בסרטון

*רכוז הדרכה במוזיאון אסירי המחתרות בירושלים.

חסייה כץ (1917-1982) הייתה אסירת פלמ"ח, בין הבודדות שריצו את עונשן בבית הסוהר לנשים בבית לחם. היא נתפסה עם ישראלה מלמד ועם יעקב

קמינסקי כשברשותם אקדה ו-14 כדורים ליד טול כרם. חסייה נשפטה ונידונה לארבע שנות מאסר. במהלך מאסרה, כתבה חסייה מכתבים אל חברה בקיבוץ. המכתבים מציגים מצד אחד שאיפה לשחרור ולחופש, ומצד אחר את החשיבות שחסייה ראתה בהמשך המאבק להקמת המדינה:

חסייה כץ צילום: באדיבות המשפחה

האם יצליח בן האדם שהושלך לכלא לעמוד במבחן? היום הראשון בחדר סגור... לאסיר יתגלה נוף יפה ומבורך המשתרע מסביב לבית הסוהר לנשים שבבית לחם. התחלת האביב, האדם רואה לפניו את האדמה המכוסה במרבד הירוק, את העצים המתחילים להעלות ניצנים. הכול קם לתחייה. מובן שרגעים קשים עוברים על הכלוא. רגעים אלה גורמים למלחמה נפשית בה הרצון להיות חופשי מתגבר והולך... ברגעים הקשים אינו נופל האדם ברוחו, מנוי וגמור בליבו שעליו למלא התפקיד המוטל עליו, הוא המכריע והמנצח ברגעים הקשים ביותר" (מכתבי חסייה כץ, מוזיאון אסירי המחנות ירושלים).

תחנה שלישית: בית הכנסת

גם מי שחזק ופורץ דרך זקוק לעיתים למקור שייתן לו כוחות נפשיים. מקור כזה היה הרב אריה לוי, המוכר כ"אבי האסירים". הרב לוי הקפיד לבקר גם את אסירות ועצירות בית לחם. המפגש עימו היה להן מקור חיזוק וכוח. במכתבים ובימונים האישיים שלהן, הן תיארו את הביקורים האלו. כך, למשל, תיארה גאולה כהן:

והנה יום אחד נתבשרנו: הרב אריה לוי מגיע לבקר גם אותנו הבנות... כיבסנו וניקינו, צחצחנו ומירקנו והתכוננו בלב רוגש לביקור... ובוקר אחד מופיעה הסוהרת הראשית ואיתה יהודי מזוקן ואפור, נמוך קומה, מבט מבוש בעיניו, ובלתי מרשים למראה...

היא הציגה אותו - "הרב אריה לוי..."

זה הרב אריה לוי? ... זה האיש שעליו דובר כל-כך הרבה...

הכול קם לתחייה. מובן שרגעים קשים עוברים על הכלוא. רגעים אלה גורמים למלחמה נפשית בה הרצון להיות חופשי מתגבר והולך... ברגעים הקשים אינו נופל האדם ברוחו, מנוי וגמור בליבו שעליו למלא התפקיד המוטל עליו, הוא המכריע והמנצח ברגעים הקשים ביותר"

זה האיש שאמור לחולל לנו נס ולהוציאנו מבין החומות אל החופש?...

הוא ישב עמנו שעה ארוכה... ואכן הוא חולל עמנו נס - הוא אומנם לא הוציא אותנו מבין החומות אל החופש - הוא פשוט הכניס לנו את החופש אל מבין החומות... (קטלוג המוזיאון, עמ' 25-26).

תחנה רביעית: המטבח היהודי בחצר השירותים

ברכה פולד (1926-1947) הייתה עולה מגרמניה, פסנתרנית מחוננת, אשר החליטה לדחות את לימודי הרפואה שלה בארצות הברית ולהצטרף לפלמ"ח. היא הייתה חניכה מצטיינת. נפשה נקשרה בנפשו של ג'וני (גדעון פלאי, 1948-1923), אסיר פלמ"ח שריצה עונש על אימונים ועל החזקת נשק. בכל הזדמנות שנקרתה לה, הייתה ברכה שולחת לג'וני מכתבים וחבילות ומגיעה לבקרו.

ברכה פולד צילום: באדיבות מוזיאון אסירי המחנות ירושלים

יום אחד, המתין ג'וני בקוצר רוח לביקורה של ברכה. היא הרי הבטיחה במכתבה שתבוא. אך היא לא באה. לאחר כמה ימים, בעת עבודתו של ג'וני במטבח, כשפינה את ארגז הירקות, הוא גילה בתחתיתו שאריות עיתון מקומט. הוא עיין בעיתון ונתקל במסגרת שחורה ובה תמונת נערה. הייתה זו תמונתה של ברכה: ברכה פולד, מ"כית בפלמ"ח, פיקדה על חוליית תצפיתנים

אירופאית ובכיס חולצתו ציפורן אדומה (פרח). אז עליה ללכת למקלחת ולהתלבש כאישה ערבייה (בין היתר, לעטות רעלה), הבגדים ימתינו לה שם. לאחר מכן, עליה להמתין עד שתשמע את הקריאה "ימה, ימה!" זהו האות שהדרך פנויה, והיא יכולה לצאת משערי בית החולים אל הקיוסק הקרוב.

שהמתינה לאוניית המעפילים "אורד וינגייט" בתל אביב. האונייה נתפסה על 248 נוסעיה. הידיעה על תפיסתה לא הגיעה לברכה ולחבריה לתצפית. בעקבות סיור בריטי שעבר במקום, התפתח קרב יריות. חלק מחברי החוליה הצליחו לברוח. ברכה נפגעה ומאוחר יותר מתה מפציעה בבית החולים רוקח. ברכה נקברה בבית הקברות שבנחלת יצחק. נתן אלתרמן חיבר את השיר "ברכה פולד":

לְבַדָּה כְּמוֹ אֲז, עַת כְּרָעָה לְמוֹלָם,

מִנִּי אֹר וּמִדָּם מְסַנְנֶרֶת.

הִיא לֹא נָחָה, נְתִיב יִגְעָה עוֹד לֹא תָם,

הִיא נִפְלָה עַל הַחוֹף,

וְחִזְרָה מִן הַיָּם,

עֶקְשָׁנִית וְדִמוּמָה וְחוֹתְרֶת.

...לאחר כמה ימים, בעת עבודתו של ג'וני במטבח, כשפינה את ארגו הירקות, הוא גילה בתחתיתו שאריות עיתון מקומט. הוא עיין בעיתון ונתקל במסגרת שחורה ובה תמונת נערה. הייתה זו תמונתה של ברכה: ברכה פולד, מ"כית בפלמ"ח, פיקדה על חוליית תצפיתנים שהמתינה לאוניית המעפילים "אורד וינגייט" בתל אביב. האונייה נתפסה על 248 נוסעיה. הידיעה על תפיסתה לא הגיעה לברכה ולחבריה לתצפית. בעקבות סיור בריטי שעבר במקום, התפתח קרב יריות. חלק מחברי החוליה הצליחו לברוח. ברכה נפגעה ומאוחר יותר מתה מפציעה בבית החולים רוקח

תחנה חמישית: בית החולים הממשלתי, בעבר בניין מספר 13 בעיריית ירושלים

גאולה כהן (1925-2019) נולדה בתל אביב בסוף 1943. היא הצטרפה ללח"י ושימשה קריינית ראשית ברדיו המחתרתי של הלח"י. ב-18 בפברואר 1946, במהלך שידור רדיו, עצרו אותה הבריטים והעבירו אותה לבית הכלא בבית לחם לרצות עונש מאסר של תשע שנים. עם הגיעה לבית הסוהר, חיפשה גאולה דרכי בריחה כדי לשוב ולפעול לגירוש הבריטים מהארץ ולהפסקת המנדט. הניסיון הראשון לבריחה נכשל. על הניסיון

השני, שהצליח, נרחיב בנקודה זו מפני שהוא התרחש בבניין שלידו שאנו עומדים, בניין בית החולים הרוסי, ששימש בית חולים גם בתקופת המנדט.

גאולה כהן צילום: באדיבות מוזיאון אסירי המחותרות ירושלים

התוכנית בוצעה, גאולה יצאה מבית החולים, ובקיוסק המתינה לה חברת הלח"י דרורה והובילה אותה אל רכב המילוט. רק לאחר הבריחה, גילתה גאולה את שאר הפרטים שגרמו להצלחת הפעולה: מי שלבש את החליפה האירופאית היה ערבי מאבו גוש, והוא שנתן את האות לתחילת תוכנית הבריחה. לפי האות, התרחשה מהומה בבית החולים סביב מיטתה של חולה מחוסרת הכרה. המהומה הייתה כמובן מבוימת, וגרמו לה שני בני משפחה אחת מאבו גוש. תשומת הלב של אנשי האבטחה הבריטים הופנתה למהומה ולהפרדה בין המתקוטטים בה, וכך הייתה דרכה של גאולה החוצה פנויה. גאולה מצאה את דרכה החוצה, חזרה למחותרת ולא נתפסה שוב.

צילה עמידרור, חסיה כץ, ברכה פולד וגאולה כהן הן נציגות דור שבו נשים היו פעילות במאבק להקמת המדינה. נשים אלו ויתרו על חיי נוחות ועל מימוש אישי ושילמו מחיר משפחתי כבד משום חוסר היכולת שלהן לשהות עם בני המשפחה הקרובים להן. לא כולן זכו להכרה על פועלן. אנחנו שמחים על שנפלה בחלקנו הזכות לשמר את זכרן ולספר על פועלן של אותן לוחמות.

צועדים בשביל צה"ל

טל בראון*

הרמטכ"ל צועד בלוויית חיילים בשביל צה"ל,
צילום: דובר צה"ל

**לכל אחד יש שפה משלו, דרך משלו
ו-שביל משלו. מהשנה, לרגל ציון 75
שנה למדינת ישראל ולהקמת צבאה,
גם לצה"ל יש שביל מכובד משלו!**

שבעתיד יתחברו ויהיו רצופים. השביל מתחיל בגליל המערבי, באנדרטת ההעפלה, ועובר דרך מצודת כ"ח ודרך תל חי על מורשתם המרשימה. בהמשך, השביל מטפס לחרמון ולאנדרטות גולני וסיירת אגוז, יורד דרך רמת הגולן ודרך בקעת הירדן לתצפית על ואדיות ועל אתרים ב"ארץ המרדפים", עובר באנדרטת הבקעה ומגיע עד נבי סמואל, בואכה ירושלים והרי יהודה. השביל ממשיך דרומה לאזור לכיש והנגב ומסתיים באילת ובסביבתה - המקום שלוחמי צה"ל הגיעו אליו במלחמת העצמאות והניפו בו את דגל הדיו בתום "מבצע עובדה".

מטרת השביל, בהיותו שביל ארצי, היא להטמיע תכנים וכלים חינוכיים המתייחסים למורשת צה"ל, העם והמדינה באמצעות ידיעת הארץ ובכך להעמיק ולחזק את הקשר שבין החיילים והחיילות הצועדים בשביל למולדת שעליה הם מגינים ולהעצים בקרבם את תחושת השליחות ואת המחויבות לשמירה על מדינת ישראל - ערכים שהם מאבני היסוד שעליהן רוח צה"ל מושתתת.

באירוע חניכת השביל, השתתפו מעל ל-8,000 חיילים וחיילות, בסדר ובמילואים. החיילים צעדו בששת המרחבים ובעשרות המקטעים ששביל צה"ל עובר בהם - מצפון הארץ ועד לדרומה. במהלך הצעידה החווייתית, זכו לצעד יחדיו מפקדים בכירים לצד חוגרים משלל יחידות ולהכיר את שכיות החמדה של ארצנו היפה דרך הרגליים. מדריכות ומדריכים מקצועיים ליוו את

רבים מכירים את השביל הכי מפורסם בארץ, הרי הוא שביל ישראל. שביל שנחנך במהלך חג הפסח של שנת 1995, נמתח לאורכה של מדינת ישראל, מכפר גלעדי בצפון ועד לאילת בדרום, ואורכו 1,041 קילומטרים.

ברבות השנים, נולדו לשביל ישראל אחים ואחיות צעירים או קצרים בדמותם של שבילים מקומיים, מרשימים ויפים לא פחות משביל ישראל עצמו, העוברים בחבלי ארץ רוויי ערכי טבע, נוף ומורשת. כך, לדוגמה, במהלך צעדת ירושלים שהתקיימה בחג הסוכות של שנת 2006, נחנך שביל ירושלים כנתיב הליכה באורך כולל של כארבעים ק"מ. שביל זה מתחיל בחניון עין חנדק, ממשיך מזרחה לכיוון ירושלים, מקיף את העיר העתיקה בירושלים וחוזר מערבה עד לסיומו בסטף. כשנה לאחר מכן, בחודש מאי 2007, נחנך שביל הגולן כנתיב הליכה באורך של כ-120 ק"מ. שביל זה מחבר בין הר חרמון בצפון ובין מעיין עין עקוב (עין תאופיק) בדרום.

בעשרים באפריל 2023, הצטרף רשמית אח צעיר למשפחת "שביל" המקסימה. אח מאתגר, יפה לא פחות וארוך יותר מאחיו הבכור "ישראל" - "שביל צה"ל" שמו. שביל הבנוי ממקטעים באזורים שונים,

*יועץ אסטרטגי ויזם של יוזמות חברתיות ועסקיות.

ישראל. כך, למשל, ביושבנו באזור הסטף - במקום שבו שכנו יחידה 101 המיתולוגית לפני שבעים שנה ובמשך חודשי פעולתה הספורים בראשית שנות החמישים ופולגת טנקים סודית עד מלחמת ששת הימים - למרגלות הטרסות האופייניות לאזור והערוגות המטופחות המשמרות מסורת חקלאית קדומה, דנו באחריות סביבתית ובחשיבות שבשימור ערכי טבע ונוף בהרי ירושלים. בהמשך המסלול, למרגלות הר צובה, למדנו על מורשת המקום מימי התנ"ך, בתקופת שלטון הצלבנים ועד "מצע דני" במלחמת העצמאות, שבמהלכו שוחרר המקום, ועל הקמת קיבוץ צובא על ידי בוגרי הפלמ"ח. את המסלול סיימנו באתר הקסטל, החולש על הדרך לירושלים וממנו נשקף נוף של הבירה. אפשר להרחיב על מורשת הקרב הקשורה בקסטל ולשוחח על ערכים משמעותיים שעיצבו את דמותו של צה"ל בעבר ומעצבים אותה עד היום, לדוגמה דבקות במשימה, דוגמה אישית ואחריות של מפקדים בלחימה.

לסיכום, שביל צה"ל עובר בנתיבי קרבות, במגוון אתרי מורשת צה"ליים ובמקומות היסטוריים חשובים בתולדות צה"ל ומדינת ישראל. לכל אחד

צילום: טל בראון

ממקטעי ההליכה, הנפרסים לכל אורך המדינה, נבנתה ערכת הדרכה מקצועית המכילה מידע חשוב שבאמצעותו אפשר ללמוד לא רק על נתיב הצעידה ועל אורך המסלול, אלא גם על סיפורי המורשת הקשורים בו בצורה מקצועית, מהנה ותכליתית.

צעידה בשביל צה"ל, בכל מקטע שבו תבחרו לצעוד, תעמיק את ההיכרות שלכם עם מורשת צה"ל ועם ישראל ותגרום לחוויה של רכישת ידיעת הארץ להיות לחוויה חינוכית ומעצבת בעלת ערך מוסף רב.

קישורים:

<https://www.instagram.com/idfshvil>
שביל צה"ל באינסטגרם

https://www.tiktok.com/@idf_edu/video/7213623857704340738
סרטון על שביל צה"ל

<https://www.idf.il>
כתבה על חניכת השביל בליווי תמונות

הצועדים בין תחנות המסלולים השונים בהסבריהם. בנוסף, התקיימו מפגשים בין לוחמים ותיקים ללוחמים המשרתים עכשיו בסדיר ונערך ללוחמים שיח פיקודי-ערכי עם מפקדים ולוחמים ותיקים מיחידת קציני המורשת הצה"לית ומיחידת מעבירי הלפיד.

מפה מתוך פנקס כיס שביל צה"ל, בהפקת חיל החינוך והנוער

חיל החינוך והנוער הכין מערך הדרכה מקצועי לכל מקטע בשביל צה"ל, המכיל תכנים מגוונים המאפשרים העמקה והעשרה במגוון נושאים ותחומים ומעניק לצועדים הזדמנות ייחודית להכיר טוב יותר את הסביבה מהיבטים שונים. כזאת חווינו אנו במקטע 4 שבמרחב ירושלים ושפלת יהודה, מעין חנדק דרך הסטף ודרך צובא לקסטל, שבו בחרנו לצעוד ביום חניכת השביל. לאחר התכנסות, הצטיידות ואירוע פתיחה קצר שבו נשא הרמטכ"ל, רא"ל הרצי הלוי, דברי פתיחה, צעדנו בשביל זה וזכינו לשמוע מפי מדריכות ומדריכים של ידיעת הארץ הסברים מרתקים על אודות המקומות שבהם עברנו וסיפורים של לוחמים וחולמים מדור המייסדים, ונהנינו מהנוף ומהפריחה שליוו אותנו לכל אורכה של החוויה.

במהלך ההליכה במסלול זה, שוחחנו על מגוון נושאים המחברים בין העבר להווה ולעתיד של כולנו בארץ

מפה מתוך פנקס כיס שביל צה"ל, בהפקת חיל החינוך והנוער

יחידה כנביא הגשם, מחווה לתחזיותיו של מאיר שלו

אמוץ דפני*
וסאלח עקל ח'טיב**

בספרות הבוטנית מקובל לכנות את צמחי הבצל והפקעת הפורחים ללא עלים בסוף הקיץ בכינוי "מבשרי הגשם".

חצב/ציילום: אריה טננבאום מתוך: אתר פיקיוקי

לפרוח לאחר הגשם, ואילו הכדן הסגול פורח בחורף ובסתיו. בכל מקרה, אין המדובר בצמח הפורח לפני הגשם וללא עלים. נראה, אפוא, שרק המונח "מבשרי הגשם" הוא חד משמעי בין המונחים השונים.

בכרזה שהפיקה ההסתדרות הציונית (1955), שנשאה את השם "מבשרי הגשם", מתוארים כמה פרחי סתיו (בעלי עלים) וגם חצב ללא עלים:

תכנות פריחת החצב הקשורות לניבוי עונת הגשמים הקרבה

אישיבילי, שפעל במאה ה-13 בסביליה שבספרד, ציין שפריחה רבה של החצב מעידה על שנה ברוכה וגורמת לאנשים להיות אופטימיים. מקור מקפריסין (Zanettou-2000; Panteli, 2000; קיריאקי זנטו-פנטלי 5.6.2023) מסר שבעיני החקלאים תפרכת החצב היא סמל וכלי לחיזוי מזג האוויר בחורף הבא (כלומר כמות הגשמים). אם

נראה שהביטוי "מבשרי הגשם" מופיע לראשונה בספרו של אליעזר שמאלי, "מחזור הצומח והחי בארץ ישראל" (1948), ככינוי לגיאופיטים הפורחים באוקטובר (תשרי). יהושע אביזרה, ב"מוסף לילקוט הצמחים" שפרסם (1937), כינה גיאופיטים אלו בשם "מבשרי החורף", ואילו את אלו הפורחים בנובמבר-דצמבר (מרחשוון) כינה "בני הירוח". אסתר רבינוביץ ("חגים ומועדים בחינוך", 1953) ציינה: "שרביטי החצב הבוקעים מהאדמה החרבה והסדוקה... מבשרי הסתיו המה". לעומתה, כתב אברהם שלמון ב"עלי זית - אגדות קדומים" (1966): "פעמוני הקטנים והסגולים של הכדן הם מבשרי הסתיו הראשונים", וב"החי והצומח לי חודשי השנה", שפרסם בשנת 1952, הוסיף שלמון: "במקומות מוצלים, מקדימים ועולים פרחי הכדן קטן הפרחים. פרחים אלה הם מבשרי החורף הראשונים בשפלה". נעיר כי הכדן קטן הפרחים הוא בעל פרחים תכולים ומתחיל

*בוטנאי ומשורר ישראלי, פרופסור אמריטוס במכון לאבולוציה ובחוג לביולוגיה אבולוציונית וסביבתית באוניברסיטת חיפה.
** מורה לשלי"ח לשעבר, מורה דרך וחוקר פולקלור צמחי א"י.
*הפריחה של מבשר הגשם" דפני ואחרים, 1975; "הגיאופיטים פורחי הסתיו בישראל ושוק האבקה הסתיו" שמידע, 2005; 2015).

החצב באיור מהמאה ה-19. הצייר הקפיד לצייר את העלים ואת הבצל בנפרד מעמוד הפריחה. מתוך: Deutschlands Flora

"מבשרי הגשם", איור של ההסתדרות הציונית. בניגוד למבשרי הגשם האמיתיים, כל הצמחים, פרט לחצב, הם בעלי עלים.

הפריחה וזקיפותו. שמות החצב בערבית באזורינו קושרים אותו גם הם לעונת הגשמים הקרובה. סך הכול, מצאנו שמונה שמות. נראה שרובם קשורים לאורך עמוד הפריחה, המבטא את עוצמת הפריחה, יותר מאשר לכל תכונה אחרת של הצמח הפורח.

הפריחה שופעת ובעלת עמודי פריחה חזקים ובריאים וייצור זרעים מרובה, תהיה שנה טובה לחקלאות.

האיכרים הזקנים במלטה אומרים שאם עמודי הפריחה של החצב זקופים וארוכים, אז תהיה שנת גשמים טובה, אבל אם עמודי הפריחה לולייניים, עקומים ודי קצרים, אז תהיה שנה יבשה. מוסר המידע ציין: "לעיתים ראיתי את שתי הצורות באותו אתר" (סטפן מיפסוד, מידע אישי, 10.4.2023). שני מקורות אלו משלימים היטב את הערתם של הראובנים: "ועוד יש אומרים, שאם קנה התפרחת של החצב יתכופף יפה ויזדקף חזרה סימן הוא לשנה טובה (יש קנים בחצב שאינם מזדקפים חזרה, משום שכרסם אותם זחל החצב). בכמה אתרים מציינים את הקשר שבין אורך עמוד התפרחת של החצב לבין כמות הגשמים הצפויה" (א', הראובני וח', הראובני, 1938, החצב ובני ליתו, "טבע וארץ", יח).

במחקר שנערך בקפריסין בשנות השבעים של המאה שעברה, דיווחה החוקרת שהכפריים מחשיבים את החצב כברומטר (כך במקור) של מזג האוויר, אך לא ציינה פרטים נוספים (Arnold, 1985).

אחרית דבר

מאז ימי תיאופרסטוס, הבוטנאי היווני (371-287 לפנה"ס), מופיעות הערות בספרות על קשר אפשרי בין פריחת החצב לעונת הגשמים הקרובה. התכונות המצוינות בספרות הן: עונות הפריחה, כמות הפריחה, שיעור חנטת הפירות בעמוד התפרחת, אורך עמוד

האיכרים הזקנים במלטה אומרים שאם עמודי הפריחה של החצב זקופים וארוכים, אז תהיה שנת גשמים טובה, אבל אם עמודי הפריחה לולייניים, עקומים ודי קצרים, אז תהיה שנה יבשה

אפרים וחנה הראובני, במאמרם "פרשת החצב והיבולית" (1941), ציינו שישה שמות הקושרים את החצב לחיזוי כמות הגשם. ככל הידוע לנו, רק באחד השמות, "עוד אָלְרִי" (عود الرّي), משתמשים כיום באזור, בעבר הירדן. את העובדה שיתר השמות אינם מופיעים בשום מקור הידוע לנו אפשר להסביר בכמה סיבות: שמות צמחים עשויים להיות מקומיים, לפעמים אפילו נהוגים בכפר מסוים, ולכן אפשר שלא להיתקל בהם בספרות. עדות מסייעת לדעה שעדיין קיימים לחצב שמות מקומיים ונדירים שלא תועדו היא שהמחבר השני, סאלח עקל ח'טיב שמע את השם "زنبوت آ-ר" (زنبوت الرّي) בירדן,

מאיר שלו רחש חיבה רבה לחצבים, המבשרים את הסתיו בכושר התחדשותם המופלא ובפריחתם הנועזת בסוף הקיץ. לפי דבריו: "[החצב] אולי אינו ההדור בפרחים אבל יש בו פער יפה בין עדינות ובין חוסן והיום שבו מתנשאת תפירתו מבין העלים המתים - הוא יום שממלא את הלב בהתרגשות"

חצב מצוי. הצייר לא דייק: מעל העלים מצויר בסיסו הקטוע של עמוד הפריחה, והמשכו מופיע בצד שמאל. למתבונן נראה כאילו העלים והפרחים מופיעים בו בזמן. מתוך: Köhler, F.E., Köhler's Med.-Pfl. 2 (1890). Table 162

וכן שמענו מפי אורי אליאב את השם "מִיזָאן אֶלְרִי" (میزان الرّي). עד כמה שידוע לנו, שני שמות אלו אינם מצוינים בספרות. מידע רב נאסף בארץ על חצבים לפני כמאה שנים. מידע זה מעיד על הימצאות נרחבת של חצבים בארץ בעבר. אך בשנים האחרונות החצב הולך ונעלם מן הנוף הישראלי, ואף מאותם כפרים שבהם תועד הצמח בעבר. לכן חשוב במיוחד שהמידע שנאסף על החצבים יישמר, במיוחד משום שעד שכמה שידוע לנו עבודתם המקיפה של הראובנים (הנ"ל) היא היחידה שנעשתה על החצב ועל שמותיו.

במילון השפה הערבית האנדלוסית (Corriente, 2022), השם היחיד לחצב הוא "אי שקיל" (أشقىل), הגזור מהשם היווני Skilla. המסורת הקושרת בין פריחת החצב וחיזוי גשמים, כפי שציין אישבילי, אינה מוכרת כיום לא בספרד (לדברי גוירמו בניטו, מידע אישי 23.5.2023), לא במרוקו (לדברי יאסין מקלאך, 27.5.2023) ולא ברחבי המזרח התיכון (לדברי שהינה גזנפאר, העורכת הראשית של צמחיית עיראק ב-Kew Garden, מידע אישי 12.5.2023). ככל הנראה, האמונה שפריחת החצב עשויה להעיד על עונת הגשמים הקרובה מקורה ביוון העתיקה. משם היא נדדה למזרח, ועקבותיה הנדירים נותרו כיום בישראל, בירדן, בקפריסין ובמלטה. מבין כ-300 שמות החצב בשפות שונות (כולל כארבעים שמות בערבית), לא מצאנו באזור הים התיכון (פרט לשני עברי הירדן) ולו שם אחד המשקף קשר בין פריחת החצב וחיזוי גשמים (דפני ואחרים, בהכנה).

מאיר שלו רחש חיבה רבה לחצבים, המבשרים את הסתיו בכושר התחדשותם המופלא ובפריחתם הנועזת בסוף הקיץ. לפי דבריו: "[החצב] אולי אינו ההדור בפרחים אבל יש בו פער יפה בין עדינות ובין חוסן והיום שבו מתנשאת תפירתו מבין העלים המתים - הוא יום שממלא את הלב בהתרגשות" (ידיעות אחרונות 9.9.2005). בראיון לקובי מידן בתוכנית "חוצה ישראל" (2.3.2017), סיפר מאיר שחוץ מלכתוב ספרים, הוא עסוק במדידת חצבים, וכי מדד את החצב הגבוה במזרח התיכון (1.67 מ'), ובניבוי מזג האוויר על פי פריחת החצבים - מלאכה שלמד מ"זקני הבדואים בכפר הסמוך". במקום לעמוד על הטיב ועל הטבע של סברות הנמצאות במחלוקת מאז ימי יוון הקדומה, העדיף מאיר שלו את דרך ההומור כפתרון. בכך יש לו יתרון עצום על פני החוקרים, החייבים להתמודד עם עובדות.

פריחת החצב צילום: איתי פלינט

ועייף מאד הדוב

רונן כהן*

דוב חום ביער, צילום: Antonioguillen, מתוך: אתר freepik, Adobe Stock

"יום שבו אנחנו מבליים ביחד הוא היום האהוב עלי ביותר. לכן, היום הוא היום החדש האהוב עלי ביותר," אומר פו הדוב בספרו של אלן אלכסנדר מילן שיצא לאור ב-1926. הספר הוא ספר ילדים, אך שזורים בו מסרים סוציולוגיים, פסיכולוגיים ופילוסופיים שונים, ואלו גרמו להיותו לאחד מרבי המכר המתורגמים ביותר בעולם.

יו, לד). כן מוזכר בסיפור אלישע: "תִּצְאָנָה שְׁתֵּימֵי דָבִים מִן הַיַּעַר" (מלכים ב, ב, כד), ובחזון ישעיהו: "וּפְרָה וְדָב תִּרְעֶינָה יַחְדָּו וְיִרְבְּצוּ יַלְדֵיהֶן" (ישעיהו יא, ז).

הדוב החום הסורי הוא בין הקטנים שבתת המינים של הדוב החום. אורך גופו מגיע לשני מטרים, גובהו ל-1.85 מ' ומשקלו ל-200 ק"ג. הזכרים גדולים מהנקבות. כפות הרגליים של הדוב החום הסורי קצרות ורחבות, וטפריו בהירים, ארוכים ומעוקלים. הזנב קצר מאוד וצבעו זהוב עד חום-זהוב. דוב זה נפוץ בעיקר בדרום אסיה, וכאמור נמצא בעבר גם בישראל, בעיקר באזורים של הרי הצפון. תוחלת חייו של הדוב בטבע היא כשלושים שנה. הדוב נחשב לטורף על, ומזונו כולל פירות, ירקות, גרעינים, עלים, חרקים, דגים, בשר טרף ופגרים.

הנרי בייקר טריסטראם היה כומר בריטי שחקר את החי ואת הצומח של ארץ ישראל במאה ה-19 (מסע בארץ ישראל (לחקר חיי הארץ וטבעה), יומן (1864-1863). הנרי תיאר פגישה עם דוב חום סורי באחד הנחלים בגליל ב-1863. זהו בעצם התיאור האחרון של הימצאות דוב פראי בארץ. על פי ישראל אהרוני (מגדיר ליונקים, תש"ב), הדוב החום הסורי האחרון ניצוד בחרמון על ידי משלחת שבה השתתף אהרוני עצמו ב-1917 ומאז נכחד. הפגיעה העיקרית בדוב החום הסורי נבעה מהקטנת גודל החורש הטבעי ומפעילות ציד מוגברת.

הדוב החום הסורי היה נפוץ בארץ ישראל כבר בתקופת המקרא. הוא מוזכר במקרא בסיפורי דוד: "וַיֵּאמֶר דָּוִד אֶל שָׁאוּל רְעָה הֲיָה עִבְדְּךָ לְאָבִיו בְּצֹאן וְבָא הָאֵרִי וְאֵת הַדָּוִב וְנִשָּׂא שָׁהּ מֵהָעֵדֶר" (שמואל א,

דוב בפנין החיות בבהיפה, צילום: ספיר מקייס, מאתר פיקיוויקי

בסיפור (סוטה מז ע"א), התעוררה מחלוקת בשאלה כמה ניסים נעשו בפרשה זו: האם היה יער ואלישע יצר את הדובים או שמא אלישע יצר את היער וגם את הדובים. החכם שסבר כדעה האחרונה קבע כי לא דובים היו ולא יער היה, ומכאן הביטוי המפורסם "לא דובים ולא יער", כלומר: לא היה ולא נברא. לתומי, חשבתי במשך שנים שלא ייתכן שנביא אלוהים ינקוט עונש קשה כל כך כלפי נערים מציקים, ואת המסופר במקרא פירשתי כך שהיער אינו באמת יער והדובים אינם באמת דובים, אלא הכול רק סיפור שבא להביע את כעסו הרב של הנביא. הן לא יעלה על הדעת ששליח אלוהים יהרוג 42 נערים בשל לעגם בלבד...

פסל של דובים בגן החיות התנ"כי, צילום: אבישי טייכר, מתוך אתר ויקיפדיה

לימים, בהשראת סיפור אלישע, כתב הסופר מאיר שלו את ספרו "שתיים דובים", העוסק בנופי העמק, בתושביו, באבה ובנקמה. הספר מגולל את סיפורה של המורה רותה, וכך נכתב בו בתיאור שיחה של המורה עם עופר תלמידה: "המורה רותה, הוא שאל, אם כתוב כאן שתיים דובים, למה את כועסת עלינו כשאנחנו אומרים שתי שקל ושתי ילדים?... אתה צודק, עופר, אבל שתי ילדים זו שגיאה מכוערת ושתיים דובים זאת שגיאה יפה". האם זו שגיאה באמת? על פי האקדמיה ללשון, אין שגיאה בצירוף המקראי "שתיים דובים". אומנם דוברי העברית רגילים לכך שנקבת הדוב נקראת דובה, אך בטקסט הקדום לא הייתה הפרדה בין דוב זכר לדוב נקבה.

לחלק את עור הדוב עוד טרם ניצוד - להסתמך על הצלחה לפני שהושגה. מקורו של הביטוי במשל צרפתי מן המאה ה-17 של לה פונטיין העוסק בדוב ובשני חברים. בתרגום המשל לעברית נכתב: "אל תמכור את עור הדוב לפני שהרגת אותו" (כל משלי לה פונטיין בתרגומו של ראובן וימר, 2007). המשל מספר על שני ציידים שהתמקחו ביניהם על מכירת פרוות דוב לפרוון עוד בטרם צדו את הדוב. משהלכו לצוד ביער ופגשו דוב, נמלט אחד מהם וטיפס על עץ והאחר שכב על

חיבוק דוב ושירות דוב - לפי ויקיפדיה, חיבוק הוא מחווה גופנית המבטאת אהבה, אהדה, קרבה או הערצה, שביטוייה הוא כריכת הזרועות (או זרוע אחת) סביב גופו של הזולת והצמדת גוף אל גוף. אולם האם "חיבוק דוב" נכלל באותה הגדרה? על פי האקדמיה ללשון, חיבוק דוב הוא מעשה מזיק שנעשה בכוונה טובה. הכוונה כנראה למחווה חיובית אשר בשל גודלו של המחבק וחוזקו גרמה נזק למחובק. בהקשר כלכלי, מיוחסת לחיבוק דוב גם כוונה זדונית. הביטוי מתאר ניסיון השתלטות אגרסיבי, שבו החברה הרוכשת מציעה הצעה נדיבה לבעלי המניות של חברת היעד במטרה לעודד אותם למכור את מניותיהם.

שנת דובים - בחורף, בארצות קרות בעיקר, הדובים נכנסים למערות ונמנעים מפעילות כמעט לחלוטין. הם ישנים במטרה לעבור בשלום תקופה של מחסור במזון ושל תנאי אקלים קשים. קודם לכן, הם צוברים בגופם כמויות גדולות של שומן. שינה זו יכולה לארוך חמישה חודשים ויותר.

להעיר את הדוב מרצו או משנתו - על פי האקדמיה ללשון, משמעות הביטוי "לא לעורר דבים מרצו" היא לא לעשות מעשה העלול לגרום לתשומת לב מיותרת ולעורר התנגדות. במפגש בין יעקב ועשיו, כאשר יעקב חרד מתגובתו של עשיו, נכתב "וישתחו ארצה שבע פעמים עד גשתו עד אחיו" (בראשית לג, ג). פירוש המילים עד גשתו ברור: עד שהוא ניגש. אך מה משמעות המילים עד אחיו? בחיפוש שערכת, מצאתי פרשנות ללא ציון מקור: "שלא היה ליעקב הצורך להעיר את הדוב משנתו... הרי עשיו לא בא אליו במיוחד". אפשר להסביר דרך הסיפור הזה: אדם אחד שרצה לעבור את היער והזהירו אותו שיש שם שודד מסוכן. הוא הלך בזהירות, והינה הבחין בדרכו באדם שישן שנת ישרים תחת אחד העצים. בחמלתו על האיש, העירו ואמר לו: "תגידי לי, השתגעת?! מה אתה ישן בבטחה שכזו?! זה מסוכן, יש פה שודד אכזרי". קם אותו שודד, קפץ עליו, לקח את כספו והרגו... חז"ל אמרו שכל צורת המפגש הזה שבין יעקב ועשיו הייתה מיותרת. אילו יעקב לא היה עושה את כל ההכנות לקראת המפגש, אולי הוא היה עובר חלק. הפירוש הפשוט לביטוי והמקובל עליו מכולם הוא: לא לעורר איום רדום ולעשות ממנו עניין שמה יתחדש ויזיק לנו.

לא דובים ולא יער - במקורות מסופר על הנביא אלישע שעלה בדרך מיריחו לכיוון בית אל ופגש ילדים ואלו לעגו לו: "ויעל משם בית אל והוא עלה בדרך ונערים קטנים יצאו מן העיר ויתקלסו בו ויאמרו לו עלה קרח עלה קרח" (מלכים ב, ב, כג). אלישע בתגובה: "ויתקלם בשם ה' ותצאנה שתיים דבים מן היער ותבקענה מהם ארבעים ושני ילדים" (שם, כד). בין חכמי התלמוד שדנו

הקרקע ללא תזווה. הדוב ניגש אל השוכב, ליקק את אוזנו ועזב. החבר ירד מהעץ ושאל את חברו: "מה לחש לך הדוב באוזן?" ענה לו החבר: "על חבר כזה אל תסמוך" (ייתכן שלה פונטיין נשען על משל דומה של איזופוס, "שני חברים ודוב"). הביטוי הצרפתי התקבל גם באנגלית ומשם חדר לעברית.

**"המורה רותה, הוא שאל, אם כתוב
כאן שתיים דובים, למה את כועסת
עלינו כשאנחנו אומרים שתי שקל
ושתי ילדים? ... אתה צודק, עופר,
אבל שתי ילדים זו שגיאה מכוערת
ושתיים דובים זאת שגיאה יפה"**

הדוב הרוסי - ההשוואה בין המדינה הרוסית לדוב הייתה נפוצה מאוד במדינות המערב, בעיקר בבריטניה (שהדימוי שלה הוא אריה). מקורו של הדימוי הוא ב"שיר המלחמה של מקדרמוט", שהיה המנון פופולרי בפאבים של לונדון במהלך המלחמה העות'מאנית-רוסית של 1877. הבריטים לא היו מעורבים במלחמה, אך חששו מהתעצמותה של רוסיה על חשבון האימפריה העות'מאנית ומאובדן אינטרסים החשובים להם באסיה. משום כך העצימו את מעשי הזוועה שביצעו הרוסים בבלקן, וכך נכתב בשיר: "כלבי המלחמה שוחררו והדוב הרוסי הקשוח זחל החוצה מהמאורה שלו, נכון הרוסים לא יקבלו את קונסטנטינופול!"

מדוע דווקא דוב ולא בעל חיים אחר? אולי משום שהרוסים עשו שימושים רבים בדובים בסיפורים ובשירי פולקלור. המערב, בניסיונו להבין את רוסיה, את תרבותה, את דתה ואת עוצמתה, התייחס באמביוולנטיות לאותו דוב - הנראה ידידותי, אך בעצם הוא טורף מסוכן. הדוב העומד על שתי רגליו נראה אנושי, נראה יצור תבוני, אך יש להיזהר - אין להתקרב אליו ובטח שאין לסמוך עליו. כמו הדוב, נתפסה רוסיה כסוג של ענק רדום בעל כוח רב שצריך להיזהר שלא לעורר אותו פן ירמוס. ההשוואה מתארת את רוסיה כמדינה ענקית, מסורבלת וחזקה, אך בד בבד כמדינה שבשום מצב אסור להתפתות לחיבוק הדוב שלה... הרוסים לא נותרו אדישים לדימוי זה שלהם, וב-1980, כשבירת המועצות אירחה את המשחקים האולימפיים במוסקבה, נבחר לסמל האולימפיאדה מישקה הדוב.

הדוב שבשמיים

איך הגיעו הדובים לשמיים? החוזים בכוכבים ראו ודאי כי קבוצת הכוכבים הדובה או העגלה הגדולה נראית בחלקו הראשון של הלילה ואז נעלמת, ואילו הקטנה

נשאת למשך כל הלילה. הדובות הן בין הנחקרות והידועות בגרמי השמיים ואף הובלטו בצירו המפורסם של וינסט ואן גוך "ליל כוכבים". הדמיון ביניהן לבין דובים רחוק. מאין, אם כן, הגיע השם דובה? הסיפור מתחיל במגלה ארצות יווני בשם פִּיֶּתָּס (שחי כ-350 שנים לפני ה"ס) שחזר לארצו ממסעותיו וסיפר על דובים שראה בקוטב הצפוני. בשל אמונה קדומה שהשמיים הם תמונת מראה של מה שקורה בארץ ובשל העובדה שקבוצת הכוכבים שבצפון מפת השמיים ממוקמת מעל דובי הקוטב, נקראו שתי קבוצות הכוכבים על שם המצוי תחתן על הקרקע: דובה גדולה ודובה קטנה. ובכל זאת, המתבונן היטב לא ימצא דמיון בין קבוצות הכוכבים למאפייני הגוף הדובי, ובטח שאין דובים ארוכי זנב כמו בשרטוט השמימי... כאן נכנס לתמונה הסיפור על הרקולס. לפי המיתולוגיה, אחז הרקולס בזנבה של דובה גדולה, סובב אותה בחוזקה מעל ראשו ושיגר אותה לשמיים. כך עשה גם לדובה הקטנה. הדובות התמקמו במקומן, וזנבותיהן, שנמתחו מעוצמת הסיבוב, נשארו ארוכים.

**הדובים נכנסים למערות ונמנעים
מפעילות כמעט לחלוטין. הם ישנים
במטרה לעבור בשלום תקופה של
מחסור במזון ושל תנאי אקלים
קשים.**

סיכום

למרות היות הדוב טורף על, רבים מסיפורי הילדים מתארים את הדוב כבעל חיים חביב, פרוותי וידידותי: זהבה ושלושת הדובים, הדוב פדינגטון, דובי אכפת לי, דובי לא לא, באלו הדוב מספר הג'ונגל, הדובים של ליון קיפניס והדוב המפורסם - פו הדוב. כיצד, אם כן, נהיה הדוב מבעל חיים מאיים ומסוכן לדמות ספרותית האהודה על ילדים ועל מבוגרים? ייתכן שהתשובה טמונה ביחסים שבין הדובה האם לגוריה, הגורמים לנו להזהרות עם אהבת ההורים לילדיהם בשנות הילדות. אולי זו היכולת של הדוב לעמוד על שתי רגליו, ייתכן שמראהו הפרוותי והרך של הדוב גורם לכך, וייתכן שתיאורי הדובים החמודים בסיפורים מאפשרים התמודדות עם הפחד מפני בעל חיים טורף.

אצלנו בבית יש בובת דוב אנגלי שקיבלנו להולדת בננו הבכור לפני 28 שנים. הבובה לא התבלתה כלל, ועדיין היא חומה, פרוותית ומחבקת ואינה מתאימה כלל למילות השיר "ועיף מאוד הדוב" של מרים ילן שטקליס. אסיים, כמו שפתחתי, בציטוט מפו הדוב: "איזה מזל שיש לי מישהו שכל כך קשה לי להיפרד ממנו לשלום." אז שלום שלום ולהתראות!

”האוטובוס הנהגות תנועות הנוער מכלל הקשת הפוליטית במשימה לאומית תום ויזל וזוהרה בן דלק*

מפגש בבית הנשיא צילום: מועצת תנועות הנוער

אוטובוס הנהגות תנועות הנוער יצא למשימה לאומית לחיזוק הברית הציונית לרגל חגיגות 75 למדינת ישראל. בימים שבהם החברה הישראלית נעה בין קצוות של תומכי הרפורמה ומתנגדיה, החליטו כלל תנועות הנוער בישראל לצאת למסע בעקבות מתחים ואתגרים בחברה הישראלית במטרה לחזק את הברית הציונית.

אוטובוס הנהגות תנועות הנוער יצא למשימה לאומית לחיזוק הברית הציונית לרגל חגיגות 75 למדינת ישראל. בימים שבהם החברה הישראלית נעה בין קצוות של תומכי הרפורמה ומתנגדיה, החליטו כלל תנועות הנוער בישראל לצאת למסע בעקבות מתחים ואתגרים בחברה הישראלית במטרה לחזק את הברית הציונית. המסע הראשון, החל במהלך הימים הלאומיים, בין יום השואה ליום העצמאות ה-75 למדינת ישראל, וציון פתח למפעל חדש ומשותף.

מדינת ישראל מצויה במציאות לאומית קשה ומורכבת. ההפגנות בעד ונגד הרפורמה המשפטית מבטאות את הלכי הרוח העמוקים השוררים היום במדינה בנוגע לזהותה של מדינת ישראל ולאופייה. אנו עדים לאווירה קשה של פילוג ושל מחנות בעם, לאיום על הביטחון הלאומי ועל צבא ההגנה לישראל כצבא העם ולמשבר אמון בהנהגה שתפקידה לקבל אחריות על המצב. כל אלו מעלים

חשש שמדינת ישראל עומדת בפני קרע גדול שאחריתו מי ישרונה.

מדינת ישראל נמצאת בשנתה ה-76. ישראל היא מדינה מפותחת ומשגשגת המצויה בפריחה בתחומים רבים: ביטחון, התיישבות, כלכלה וכן הלאה. זה לא דבר של מה בכך שהצלחנו להקים מדינה ציונית בארץ ישראל, לבנות אותה ולהגיע למקום שבו היא נמצאת. אולם, האתגר הגדול הניצב בפני מדינת ישראל כרוך בשמירה על זהותה של מדינת ישראל כמדינה יהודית-דמוקרטית, בבירור יעדיה של המדינה בעת הזאת ובפעולה למען עתידה כך שכל חלקיה ירגישו אחראים עליה ושותפים לחלום הלאומי. לאורך שנים, הולך וגדל המתח בנוגע לאופיו של השיח החברתי וליכולת לקיים אי הסכמות ומחלוקת לשם שמיים מתוך עמדת נפש ציונית המכוננת את המרכז המשותף ומתוך ראיית הטוב הגדול בקיומה של מדינת ישראל.

בתנועות הנוער טמון עתידה של המדינה. משפט זה נאמר מעל במות רבות לאורך השנים. הנוער הוא זה שבכוחו לשנות את מציאות ולעשותה מתוקנת מכוח עוצמת הנעורים ומכוח אמונה בתקווה. תנועות הנוער במדינת ישראל קיבלו על עצמן משימות לאומיות עוד לפני הקמת המדינה וביתר שאת לאחר הקמתה: בהתיישבות, בהגנה, בתחומי חברה ובקליטת עלייה.

* רכזי הדרכה בתנועת הנוער העובד והלומד ובתנועת בני עקיבא.

את הקשר בין כל התנועות ולציין את תקופת הימים הלאומיים במשותף מתוך הכרה בזכות שלנו לחיים במדינת ישראל ובאחריות שיש לנו להמשך המפעל היהודי ציוני בארץ ישראל.

המסע החל בקריאה משותפת במגילת העצמאות ומשם עבר לבחינה של דוגמות למתחים ולאתגרים שונים שהחברה הישראלית ידעה ויכלה להם, כגון רצח ראש הממשלה יצחק רבין וההתנתקות מגוש קטיף. המסע המשיך בביקור בעיר בית שמש, על האוכלוסיות המגוונות שבה, ובסיום שעסק במנהיגות יהודית בשעת משבר והתמקד במרד גטו ורשה. המסע הסתיים בניחום אבלים בבית משפחת די באפרת, ששכלה את אם המשפחה לואי ואת שתי בנותיה מאיה ורינה בפיגוע בחג הפסח. שיאו של המסע התקיים בערב יום הזיכרון לחללי צה"ל ולנפגעי פעולות האיבה, בביקור בבית נשיא המדינה במטרה לחזקו בניסיונותיו לפעול למען הסכמה רחבה המקובלת על כל צדדי המפה הפוליטית ולמען אחדות עם ישראל.

ייחודו של האוטובוס הלאומי בכך שהוא פורץ מעבר למעגל הפורמלי. בדיונים המונחים ובמפגש של אנשים מכל הקשת הישראלית המציגים את דעותיהם ואת חייהם יוצרים מרחב שיש בו כבוד וחברות. במפגשים כאלה, אנו לומדים להכיר זה את זה ולהיכנס לעולמו של האחר, וכך נוצרת שפה שמאפשרת שיח והקשבה. כדי לקיים מפגש כזה, כל אחד נדרש להביא מעצמו אל תוך המרחב, אך גם לוותר על משהו. לא ויתור הנובע מחולשה, אלא הנובע מהבנה שהערך של חברה מאוחדת ומלוכדת הוא נעלה במיוחד וכי חוסנה של החברה מתאפשר בזכות ויתור זה. הבנה זו מגמדת את שאלת המחיר ומבהירה שכולנו ערבים למדינת ישראל הציונית.

נסיים במילים שאמר מזכ"ל תנועת בני עקיבא, יגאל קליין: "הרגעים שחווינו באוטובוס הלאומי היוו תזכורת עמוקה לחוסן המיוחד של החברה הישראלית, לחיבור ולאחוה שבתוכנו ולידיעה שלמרות כל המחלוקות אנחנו מחויבים יחד להמשך החלומות הגדולים של עמנו..."

צילום: מועצת תנועות הנוער

האוטובוס הלאומי צילום: מועצת תנועות הנוער

בעשור האחרון, תנועות הנוער מתכנסות לביצוע המשימה הלאומית של הפגשה בין חלקי החברה השונים במטרה להוריד את החומות המפרידות וחוצצות והעלולות להביא לניתוק, לאיבה ולבערות, במיוחד במציאות הרשתות החברתיות, ולהחליפן במפגש מורכב ואנושי. חיבור זה, הנעשה בהנהגת מועצת תנועות הנוער, החל בחשש ובתקווה. למרות החששות, הרבינו בחודשים האחרונים במפגשים בין חברי התנועות השונות. נפגשנו לימי עיון, למעגלי שיח, לקיום ויכוח ולהסכמה בין כל חלקי החברה הישראלית - יהודים, ערבים ודרוזים - בדבר ערכי היסוד של מגילת העצמאות, בדבר "חביב אדם שנברא בצלם" (אבות ג, יד) ובדבר "אחרי רבים להטות" (שמות כג, ב). אנו מבינים שיש בנו כוח להוביל יחד את החברה הישראלית ולעורר מתוך השטח שינויים אמיתיים אשר יציעו את מדינתנו קדימה וישפיעו על מנהיגיה בהווה ובעתיד.

צילום: מועצת תנועות הנוער

המיזם החדש "האוטובוס הלאומי" נולד מתוך רצון לקיים מפגש מחבר ומעמיק בין כל התנועות על אף הפערים והמחלוקות ולשמש בכך מודל לחברה כולה. בנוסף, דווקא באווירת הימים הללו, אנו חפצים לחזק

לחדש את השורשים ולשמור על צמיחה

צוריאל אסף*

מתחברים לאדמה
ועוזרים לחקלאים

צילום: דוברות ארגון השומר החדש

לחדש ימינו כקדם: "זהו פחות או יותר לב המחלוקת: האם העבר שלנו שייך לנו או שאנחנו כפופים לו? הסופר מיכה יוסף ברדיצ'בסקי כתב לפני כמאה שנה: "משפט הבכורה ליהודים על היהדות - האדם החי קודם לנחלת אבותיו". מה שפורח היום אולי ידשן את מה שיפרח מחר, ומה שיפרח מחר אולי יהיה דומה דווקא למה שפרח שלשום. יש עונות בחייה של תרבות. במשך אלפי שנים, תרבות ישראל קולטת זרעי הפריה מתרבויות אחרות וגם זורה את אבקניה בתוך תרבויות אחרות. כל זה מקופל, בעיניי, בחצי פסוק: "חדש ימינו כקדם". אי אפשר לחדש בלי קדם, ואין קיום לקדם בלי חידוש" (מתוך: "יהודים ומילים" עמוס עוז ופניה עוז-זלצברג).

"רק תנו לי את ליבכם ואוליך אתכם בדרך חדשה שכבר הלכו בה אבותינו אברהם יצחק ויעקב ואף על פי כן היא דרך חדשה" אמר רבי נחמן מברסלב (שבחי מזהר"ן, שצב). מסורת של חדשנות היא הלך הרוח והרעיון הגדול המרכזי המלווה אותנו בתהליך להעמקת הזהות היהודית והישראלית בעשייה החינוכית שלנו. אנו מעמיקים לשאוב מתוך המורשת הקדומה שלנו, ממאגר החוכמה, הספרות, הדמויות ואירועי המפתח שבתולדות עמנו. זאת בתנועת הצמחה מחודשת ובבקשת התחדשות

שנה חדשה בפתח. המילה העברית הקדומה והייחודית הזו, "שנה", נושאת בתוכה הפכים. היא כוללת הן את גלגל הזמן החוזר ושב וחוזר - שונה. כלשון הפקודה הצבאית "שנה" (חזור), שניתנת לחיילים במטרה שיבצעו את המשימה שוב ובצורה טובה יותר. ברוח זו, למשל, חיברו חכמי הגליל את המשנה, הבנויה על שינון ועל חזרות קבועות על מורשת שנלמדת על פה. אך המילה "שנה" כוללת בתוכה גם משמעות מנוגדת לחזרה: שינוי, השתנות. שנה עברית חדשה בפתח, והיא כמו שולחת אותנו לדרך שבה הקבוע הוא השינוי עצמו. השינוי הקבוע בדרך מכיל מסורות וערוצי השתנות מובנים. למסורת שינוי זו, מוקדשים הדברים שלהלן, שהם למעשה שיחה פתוחה על חינוך לחיבור לאדמה.

*רכז תוכן בארגון השומר החדש.

מרעננת, המעניקות פשר להתמודדות בהווה ומזינות את אופק האתגרים הצפונים לנו בעתיד.

השומר החדש מוקם בחלוף מאה שנים להקמת ארגון השומר המקורי, והארגון המקורי הוא גם המקור לסמל השומר החדש, המעוצב בדמותו של אלכסנדר זייד החלוץ היושב על סוס ומשקיף אל ההתיישבות באדמות העמק

צילום: דוברות ארגון השומר החדש

אנו פונים לקבל הד ופשר ממקורותינו בכל אתגר חדש שעומד לפתחנו. ובבואנו לקבל מירושת הדורות, אנו עושים זאת במבט חדש שנטוע בקרקע של מציאות חיינו. תנועה כפולה זו אפשר לסמל באמצעות הדימוי כפול הפנים של העמקת שורשים וצמחת כנפיים.

”אני רוצה להוסיף / שנים לעשרת הדברים:

הדבר האחד-עשר, ”לא תשתנה”

והדבר השנים-עשר, ”השתנה, תשתנה”

כן אמר אבי ופנה ממני והלך”

(יהודה עמיחי, מתוך הקובץ ”פתוח, סגור, פתוח”)

יהודה עמיחי תיאר בשירו המפורסם את תמצית הקשר שבינו לבין אביו באמצעות מודל כפול הכולל הן את מורשת עשרת הדיברות הן את החירות לחדש בהן. גם הדיברות שעמיחי מחדש כוללות בעצמן הן צו לשמירת המורשת (לא תשתנה) הן את ההכרח לרענן ולהצמיח (התשנה, תשתנה).

השילוב בין חידוש ומורשת שעולה מהשיר של עמיחי מבהיר לנו כי מסורת עברית שתדגיש את מטען ירושת העבר על חשבון מציאות ההווה עלולה להתנוון ולחדול מלהיות מרחב מזין ורלוונטי. ואילו מרחב עברי שיהיה ממוקד בחדשנות עכשווית עשוי להתנתק משורשיו ולאבד ממקורות חיותו וזהותו. כמה יפה שהמילה העברית לאורגינליות היא מקוריות. מילה שמזכירה לנו שניסוח דרכים, גם דרכים חדשות בתכלית, נעשה בזיקה

למקור קודם, ואותו מקור הוא המזין את ההשראה ואת ההשפעה הנחוצים ליצירה חדשה. ככל שאנו שואפים ליצירת ”החדש” ולבניית תדר חלוצי וחדשני, כך אנו מעמיקים שורשים בתדר ”השומר” על מורשתו. כך נוצרת דינמיקה המעניקה יציבות לצד תנופה. יש לזכור כי תנופה ללא יציבות מייצרת תזזיתיות מערערת ונסחפת, ואילו יציבות ללא תנופה מייצרת קיפאון וכבדות עקרה. שילוב של תנופה ויציבות מאפשר ריקוד חיים פורה של צמיחה שמחה.

בהתאם להלך רוח זה, בחרנו ”לחדש” את מורשת ארגון החלוץ ”השומר” ולהקים התארגנות אזרחית חדשה לסיוע לחקלאים ולשמירה על אדמות המדינה: השומר החדש. השומר החדש מוקם בחלוף מאה שנים להקמת ארגון השומר המקורי, והארגון המקורי הוא גם המקור לסמל השומר החדש, המעוצב בדמותו של אלכסנדר זייד החלוץ היושב על סוס ומשקיף אל ההתיישבות באדמות העמק. גם הבחירה בצירוף המקראי ”שומר אחי” (בראשית ד, ט) כמוטו לארגון נושאת בתוכה את השילוב בין שימור לחידוש. צירוף זה ביטא את פגמי האחוזה שניכרו בסיפור קין והבל, אך יש בו גם תיקון

צילום: דוברות ארגון השומר החדש

אנו מעמיקים לשאוב מתוך המורשת הקדומה שלנו, ממאגר החוכמה, הספרות, הדמויות ואירועי המפתח שבתולדות עמנו. זאת בתנועת הצמחה מחודשת ובבקשת התחדשות מרעננת, המעניקות פשר להתמודדות בהווה ומזינות את אופק האתגרים הצפונים לנו בעתיד

לשאלה ששאל קין, "השומר אחי אנוכי?" (שם) וקביעה מחודשת: "שומר אחי!"

דוגמה נוספת לשילוב בין שימור וחידוש בתנועה היא מנהגנו להתכנס למעמד קריאת מגילה בכל חגיגת יום עצמאות לתנועה - קריאה במגילת העצמאות. מנהג זה הוא חידוש בן ימינו למסורת עתיקה של עם הספר של קריאת מגילה בקהל ובעדה במועדים עבריים. הלך רוח זה גם הנחה אותנו בשנים האחרונות לאצור בכל קיץ אסופה בשם "מתנות הארץ", שבה קטעי לימוד יומיים קצרים המלווים את מעגל השנה בהעמקה במקורותינו החדשים והישנים, בהתאם לערכים ולנושאי ליבה תוכניים מרכזיים. כמו כן, בתוכנית מנהיגות במצפים ובתוכניות נוספות, החניכים נוהגים לכתוב ספר "דברי חברים", הכולל זיכרונות, עדויות ותובנות מרכזיות משנת הפעילות שלהם, כמסורת "דברי החברים" שנהגו בה חלוצי ארגון השומר.

רעיון השימור והחידוש נוגע עמוקות במרכזיות שאנו מקנים לחיבור לאדמה ולטבע. הרי מטעני מורשת הם חלק מחיבור עם לאדמתנו, וחידוש וצמיחה ערכית מזינה הם פועל יוצא טבעי של חיבור זה. רעיון זה משמש גם גורם מבדל ואמת מידה ממקדת למחנכים שלנו בבואם לאתר ולמיין חומר חינוכי לצורך כתיבת מערכי הדרכה ופעילות. בהתאם לרעיון זה, הם בוחרים במקורות

בעלי זיקה עמוקה למורשת מחד גיסא, ושטמונה בהם אפשרות לצמיחה ולחידוש מאידך גיסא, ושהם רלוונטיים וקשורים לערכי הליבה שלנו. למשל, כשאנו מכינים חומר חינוכי לציון חגי ישראל, נשאף שהחיבור למקורות העתיקים של החג יעלה בקנה אחד עם זווית מתחדשת רלוונטית ומרעננת הקשורה בשדה העשייה שלנו. וכן כשנרצה ליצור תוכן לציון ימים בינלאומיים, כיום כדור הארץ הבינלאומי, נשאף לתוכן שיש בו הד למקורות מורשת עתיקים ועומק מתחדש.

צילום: דוברות ארגון השומר החדש

פורץ דרך נגישה - ריאיון עם מנכ"ל עמותת לטם

שקד ויסקין מולוב*

צילום: עמותת לטם

בעקבות מפגש מרגש עם קבוצה של אנשים עיוורים, נחשף עמוס זיו לקשיים הכרוכים ביציאה לטבע לאנשים עם מגבלה. מפגש זה היה עתיד לעצב את חייו הבוגרים של עמוס בצורה שהיה קשה לדמיין.

לשעות בית הספר.

בעבר חשבתי רק על תחום הטיילות, מה שלימים התרחב אצלנו בעמותה לתחומים נוספים. הנושא הזה היה לי בראש כמה שנים, אבל לא עשיתי איתו יותר מדי. יצאתי לטיול מסביב לעולם, וכשחזרתי ביקשו שאהיה מרכז המשק של האגודה החקלאית במושבה. זו הייתה הפעם הראשונה שקיבלתי תפקיד ניהולי ארגוני, למרות שלא הייתה לי הכשרה מוקדמת. במקביל יצאתי לקורס מרכזים במכללת רופין, שם קיבלתי כלים לניהול, ריכוז וארגון. גם הכרתי את הטריטוריה של המושבה יקנעם ושטחי המרעה, מה שלימים אחר כך עזר לי בנושא של תפעול וניהול חוות עמק השלום.

אחרי העבודה במושבה, התקבלתי לתפקיד של ניהול באיזו חברה ברמת גן ומצאתי את עצמי מאוד משועמם. מתוך השעמום, שב ועלה נושא ההדרכה לאנשים עם מוגבלויות בחזרה מירכתי הראש. וחשבתי לעצמי: אולי נעשה עם זה משהו. רעננתי את הפגישות ואת הדברים שעשיתי בעבר. פניתי למשרד החינוך וקיבלתי מהם תמיכה וכמה תקנים למורות חיילות. הייתי צריך מקום לפעילות, ובמקרה באותו זמן נפתח מרכז וחיפשו מפעיל לחוות עמק השלום שנמצאת על יד יקנעם. הצעתי את הרעיון שלי, והוא התקבל.

ההתחלה הייתה מלווה בהרבה ניסוי וטעיה. נעזרתי בסמינר הקיבוצים ובחוג לחינוך מיוחד במכללת אורנים. הם ליוו אותנו בשנים הראשונות בתחום הפדגוגי בהנגשת המידע. הם התמחו בעיקר בהנגשת מידע בתוך כיתה. לאט לאט התחלנו לפתח חומרי הדרכה משלנו כדי להעביר את הידע בטבע לאוכלוסיות עם מוגבלויות.

וכך סיפר עמוס: נולדתי וגדלתי ביקנעם המושבה. אחרי הצבא, עבדתי בבית ספר שדה עפרה כשנה. באחת הפעמים, הגיעה אלינו קבוצה של 15 חבריה מבית חינוך עיוורים בירושלים. לא הייתה לי שום היכרות מוקדמת עם אנשים עם מוגבלויות. על אף שרצינו לעשות הרבה דברים והיו לי הרבה רעיונות, בפועל מה שעשינו לא כל כך התאים. בראש ובראשונה כי לא הבנתי שכאשר מדברים על עיוורים המנעד הוא רחב, וחלקם הם בכלל כבדי ראייה. תוך כדי ההדרכה התגבשה אצלי ההבנה שיש צורך להתאים לכל אחד את ההדרכה בנפרד. בעצם פה, בפעם הראשונה, ראיתי את הצורך בהנגשת תוכן - העברת מידע לאדם אשר מתקשה בהבנתו. שאלתי את עצמי כיצד עושים זאת. התחלתי לחשוב על הקמת ארגון שיתמחה בהעברת מידע והנגשה, ספציפית לאנשים עם לקויות ראייה.

הרעיון הראשוני היה לעשות את זה בשותפות עם החברה להגנת הטבע. נשלחתי לחקור ולעשות שיעורי בית. כשחזרתי, אמרו לי שהרעיון יפה, אך שישנם צמצומים ולא ניתן להוציא את הרעיון לפועל. תוך כדי המחקר שעשיתי, הבנתי שישנו צורך של כלל האוכלוסייה, לאו דווקא אנשים עם מגבלת ראייה, לצאת לטבע, לטייל, ובעיקר לקבל הדרכה מותאמת ואיכותית. התחלתי להיפגש עם אנשי מקצוע, אנשים עם מוגבלויות בעצמם ובעלי משפחות שבהן יש אדם עם מגבלה. ניסיתי לשמוע על הצרכים, והבנתי את הקושי שבהעברת המידע באופן כללי וספציפית בתחום הפנאי, מעבר

*רכזת פרויקטים בעמותת לטם / נגיש להכיר.

לשימור אתרים, עם גנים לאומיים, ושם אנו מתמחים בהתאמות של התכנים, בפיתוח מערכי הדרכה נגישים ובהכשרות לאנשי הצוות. העבודה הזו משתלמת, וכבר רואים את התוצאות בשטח - אנשים עם מגבלה יכולים כיום ליהנות מיותר אפשרויות בילוי ופנאי במגוון מקומות בארץ. בעצם, בחרנו לקחת את הידע שלנו ולהעביר אותו הלאה. העמותה פעלה לאורך השנים גם בכמה תחומים פיזיים. שני הבולטים בהם היו הקמת שביל נגיש בנחל השופט והנגשה של חוות עמק השלום. זהו המקום היחיד בארץ שבו אדם המתנייד

עמוס זיו, מנכ"ל ומייסד עמותת לטם צילום: עמותת לטם

כביסא גלגלים או הליכון יכול לעבוד במתקנים עתיקים ולהתנסות בגת, בבית בד ובבאר אנטליה.

כשהעמותה הוקמה, היינו הארגון היחיד בארץ אשר שעסק בתחום. היו בארץ כמה מקומות נגישים לכיסא גלגלים, לרוב לכיסא בודד, אך כמעט לא היו מקומות המאפשרים חוויה שלמה, טיול והדרכה איכותית. זה עיסוק מרכזי ופריצת דרך חשובה שהעמותה עשתה: העברת מידע ותוכן באמצעים שונים. מרעיון קטן גדלנו להיקף פעילות של מעל 40,000 מודרכים בכל שנה.

ספר על "אבן דרך שהייתה הכי משמעותית לאורך השנים": השביל בנחל השופט, למרות שאינו מייצג את ליבת העשייה של העמותה, שם אותנו "על המפה" והוא עד היום מודל לחיקוי להמון שבילים ואתרים שונים בארץ. השביל מכיל תשתית ראויה, ובעיקר זה שביל עם הדרכה מאוד מותאמת ואיכותית.

אבן דרך משמעותית נוספת הייתה ההתפרסות לכל חלקי הארץ, לצאת מגבולות הצפון, מהטריטוריה המוכרת, ולפעול בכל הארץ. כיום אנו מלווים גם הקמת שביל נגיש בנחל ציפורי ואפילו בערבה.

ישנם לא מעט רגעים ומרגשים, הרגעים האנושיים והקטנים, היומיומיים. אני מתרגש כשאני שומע את סיפורי המדריכות. כשילד פתאום אומר דברים שהוא בחיים לא אמר קודם, אימא שבוכה ומתרגשת כשהיא ממשעת דגם של הגולן ומבינה לראשונה את הקשר לשם של האזור כי הבן שלה בגולני, ילדים שמדברים בטיול אחרי שלא הוציאו מילה קודם לכן או כאלה עם מגבלה קוגניטיבית שמכירים את הפרחים בשדה אחרי כמה טיולים שבהם לימדנו אותם את זה.

ולסיום? אני מאמין בדרך באמונה שלמה ומאוד שלם עם העשייה שלי. אני מאמין במה שאני עושה ואוהב את מה שאני עושה ואת מה שהצוות שלנו עושה. יש לנו מטרות, ואני יכול לעמוד מאחורי כל אחת ואחת מהן. יש לי משאלה שיראו בנו שווים בין כל שאר הארגונים המצוינים העוסקים בטבע וידיעת הארץ ושיתמוכו בנו באופן שוויוני. אנשים עם מגבלות זכאים לקבל שירותים, ידע ותוכן ברמה איכותית.

עם השנים התרחבנו לתחומים נוספים - תחום חוגי הטבע, שהוא תחום שבו אנחנו מביאים את הטבע אל המסגרות ומתפתח קשר מתמשך ורציף. הוקם גם תחום של העברת סדנאות בנושא חקלאות קדומה באופן המתאם לאנשים עם מוגבלויות בחוות עמק השלום, מקום מושבנו. לאורך השנים, התפתחו רבות בכמות ההדרכות, באיכות ההדרכה שלנו, בהכשרות שונות ובהיקף הפעילות שלנו. עם הזמן התפרסנו גם לאזורים נוספים ופתחנו עוד שני מרכזים נוספים בארץ - בירושלים ובדרום.

כבר מהתחלה, עבדנו עם כל סוגי המגבלויות - לקויות חושיות, קוגניטיביות, ניידות, מתמודדי נפש, והצטרפו אלינו גם קבוצות שלא חשבתי מלכתחילה שיתרמו משירותינו. אחת מהן הייתה קבוצה של נוער בסיכון, שגם צריכים הדרכה בקבוצות קטנות ויחס יותר אישי. הקבוצה השנייה הייתה נשים וילדים ממקלטים של נשים מוכות, קבוצה שדורשת הרבה התאמות ברמת ההדרכה, כמו למשל העצמה ויחס אישי. לפני כמה שנים, נוסף תחום חדש ופורץ דרך בעמותה - נגיש להכיר.

» תחום חשוב הוא הכשרת אנשים עם מוגבלויות לתעסוקה, להדרכות ולנתינת שירות. "מדריך נגיש" זה אחד הפרויקטים הקיימים היום, המכשיר אנשים עם מוגבלויות להדריך תלמידים וקהלים שונים בפעילויות בחיק הטבע. מעבר לחשיבות שיש בכך לאדם עם המגבלה, יש בכך חשיבות גדולה לחברה שלנו. פעילות מעין זו גורמת לנו להיות חברה טובה יותר, ערכית ומקבלת יותר

הבנו שעם השנים פיתחנו גם כלים להעברת מידע והכשרות מסוגים שונים. הבנו שיש לנו כלים לא רק בתחום ההדרכה עצמה, אלא גם בתחום שבשנים האחרונות החל להתרחב בארץ - היכרות וחשיפה לצרכים השונים של אנשים עם מגבלה. פיתחנו הכשרות לאנשים שהם נותני שירות (רופאים, נהגים, מדריכים וצוותים שונים), שנותנים ביומיום שירות גם לאנשים עם מוגבלויות. במרכז נגיש להכיר, מועברות הכשרות וניתנת חשיפה לצרכים השונים של אנשים עם מוגבלויות.

עוד התפתחות חשובה שעשינו במרכז נגיש להכיר כוללת הכשרה והנגשה של אתרי תיירות. כיום אנו עובדים עם מוזיאונים, עם אתרי מורשת של המועצה

מוזמנים לחגוג איתנו בכנס "נגישות מעל ומעבר", שיתקיים ביום חמישי 7.12.2023 במוזיאון הטבע בתל אביב.

עד עולם - התחלה חדשה לשיח משפחתי - תוכנית חווייתית לפעילות משותפת של הורים וילדים

ערן גלזר*

**המרכז הארצי לפיתוח מנהיגות
הוקם בשנת 2010 בעיר אריאל.
בחזון המרכז, שהוצג עם הקמתו,
צוינה יניקה ערכית מסיפורי
התנ"ך כמאפשרת בניית תהליך
חינוכי.**

המשתתפים בפעילויות המרכז מתמודדים עם משימות המכינות למנהיגות והדורשות גילוי אחריות, חשיבה יצירתית הובלה מחד גיסא ועבודה בשיתוף פעולה מאידך גיסא. העבודה הצוותית וקבלת ההחלטות המשותפות מלווים את המשתתפות והמשתתפים במשימות מאתגרות, בהתמודדות עם קשיים ובהתגברות עליהם עד ההגעה אל היעד. מתקני המרכז - אשר נבנו בתקן גבוה ובטיחותי, בהתאם לרמת המתקנים בארצות הברית - מספקים מקור לפעילות חינוכית חברתית חווייתית, מאתגרת ומלמדת. במהלך שנות הפעילות במרכז, למדנו כי תכנון מוקדם ותיאום ציפיות חשובים ומובילים להצלחת הסדנות, לביצוע המשימות על גבי המתקנים ולגיבוש הקבוצות. לכל קבוצה שמגיעה

הורה וילד על מתקן "קפיצת האמונה"
צילום: המרכז הארצי לפיתוח מנהיגות

למרכז, בשיתוף עם האחראים על הקבוצה, נקבעים סדר יום ויעדים לביצוע במשימות מאתגרות. הכנה זו מובילה להתייחסות רצינית ולרצון של כל המשתתפים למצות את הביקור במרכז הארצי ולהצליח בביצוע המשימות המתוכננות.¹

עד עולם

בשנת הפעילות האחרונה, הרחבנו את הפעילויות המשותפות להורים וילדים במרכז לפיתוח מנהיגות. פיתחנו תוכנית אשר מאפשרת התמודדות עם אתגרים משותפים, הגעה לפתיחות ולהקשבה והכרת חוזקות וקשיים במגמה לשתף פעולה, להיעזר ולהצליח. התוכנית מבוססת על שותפויות ארוכות שנים עם בעלי ניסיון בארצות הברית.

היעד שהוצב היה לאפשר מפגש ישיר ומאתגר בין הורים וילדיהם, שבו הם יהיו שותפים לתהליך חינוכי ייחודי

*מנהל המרכז הארצי לפיתוח מנהיגות בישראל. מכהן בתפקיד יושב ראש התאחדות הצופים והצופות בישראל (בהתנדבות). בעבר ריכז פרויקטים במועצת תנועות הנוער בישראל. כל הזכויות על התמונות שמורות למרכז הארצי לפיתוח מנהיגות באריאל. הכותרת "עד עולם" לקוחה מתהלים פה, ה: "עד עולם אֶפֶן יִרְעָךְ". תודתנו לדי"ר ריקי פלח גליל, שחקרה את נושא יחסי אבות ובנים ותרמה מאוד בממצאיה ובעצותיה המדויקות. תודה לריקי על הנכונות, על הסבלנות ועל המידע המעשיר.

¹ למידע נוסף על המרכז, ראו: גלזר, ע' (2021), "המרכז הארצי לפיתוח מנהיגות באריאל - למען מנהיגות משרתת בדורות הבאים", הטיוטל ככלי חינוכי-ערכי, 10, עמ' 129-139.

אתגרים - הצבת מטרות משותפות והגעה ליעדים מחייבים התמודדות עם אתגרים. התמודדות זו משפרת את מערכת היחסים שבין ההורים לילדים.

המאפשר שיח ביניהם בצורה שאינה נוכחת בשגרת יומם. היעד של יצירת המפגש המיוחד השתלב עם המרחב המיוער ועם מתקני הפעילות בגובה, המיועדים למשימות מורכבות, מאתגרות וחוייתיות.

המשתתפים מתנסים באמון הדדי ביחסי הורה ומתבגר או מתבגרת. ההתמודדות המשותפת עם משימות מובילה לחיזוק הביטחון העצמי וליכולת להאמין בשותפי המשימה. כמו כן, היא מאפשרת התנעה מחודשת בשיח המשפחתי. בעצם, יש בכך התחלה חדשה במערכות היחסים שבין הורה לילדו או ילדתו המתבגרים.

היעד שהוצב היה לאפשר מפגש ישיר ומאתגר בין הורים וילדיהם, שבו הם יהיו שותפים לתהליך חינוכי ייחודי המאפשר שיח ביניהם בצורה שאינה נוכחת בשגרת יומם. היעד של יצירת המפגש המיוחד השתלב עם המרחב המיוער ועם מתקני הפעילות בגובה, המיועדים למשימות מורכבות, מאתגרות וחוייתיות

הורים וילדיהם בפעילות "עד עולם" צילום: המרכז הארצי לפיתוח מנהיגות

במהלך שיחת הפתיחה, אנחנו מחברים את רעיון התוכנית למקורות דרך פרשת לך לך, שבה נקרא על אברהם הנדרש לקום ולצאת מבית אביו אל עתידו בארץ חדשה. לצאת למסע של התחדשות אל הלא נודע. ההורים והילדים יוצאים למסע, ואנחנו, צוות המרכז, מקנים להם את הכלים ואת הליווי שיסייעו להם לצלוח את האתגרים שבדרך.

במרוץ הבלתי נגמר של משימות החיים, הן של ההורים הן של המתבגרים, נדיר למצוא זמן איכותי לבילוי משותף ארוך של הורה וילדו. לכאורה נראה שהמתבגרים עסוקים בשלהם ובחברת בני הגיל שלהם ופחות בהוריהם, אך מחקר איכותני המבוסס על ראיונות עומק עם בנים בני 18 מעלה תמונה אחרת.² מדברי הבנים במחקר עולה שהם עסוקים מאוד ביחסים עם הוריהם - במיוחד בנים עם אבותיהם. הבנים תיארו צורך בשינוי היחסים שהתאימו לילדות וצורך דחוף, כמעט קריטי, בהתאמתם לשלב ההתפתחותי שהם נמצאים בו. במיוחד ציינו צורך בהכרה של האב ביכולותיו של הבן, באחריות שלו על חייו, באוטונומיה המתרחבת שלו ובשיקול דעתו המתפתח במעבר לקראת בגרות.

המסע שיוצאים אליו בתוכנית מאפשר חוויות והתנסויות משותפות להורה וילדו והתמודדות עם משימות פיזיות שדורשות שיתוף פעולה ומאמץ. מסע זה שונה לגמרי מהשגרה של בני הנוער וגם של הוריהם. ההתנתקות מהעולם הדיגיטלי מאפשרת מפגש בין אישי ושיתוף פעולה. משפחות רבות מרגישות

על פי המודל הקיים בארצות הברית זה 35 שנה, הורים וילדיהם בגיל ההתבגרות מוזמנים להצטרף למסע שבמהלכו יתקדמו לשלושה יעדים: אל עצמם, אל משפחתם ואל מערכות היחסים שבמשפחתם.

בתחילת התוכנית, ההורים והילדים בוחרים לצאת למסע המשותף בהבנה שהם יוצאים למסע מחודש. הם יוצאים ויוצאות יחדיו לפעילות שמשלבת חוויה אתגרית בטבע עם דיונים בנושאים ערכיים. לאורך כל הפעילות, התהליך החינוכי מזמן אפשרות לשיתוף פעולה, להקשבה ולהגדרה משותפת של יעדים. רק בדרך זו אפשר להתמודד עם אתגרי הפעילות במתקנים השונים. בתהליך משתלבים שלושה ממדים שמרכיבים יחדיו את השלם - סביבה, תוכן ואתגרים:

סביבה - בהיבט של הרפתקה, מקום ייחודי וצוות מיומן וקשוב

תוכן - במובן של למידה אגב העשייה ויישום עקרונות מעשיים

²פלח-גליל, ר' (2004), "בעקבות האב האבוד, בנים מתבגרים מגלים מחדש את אביהם", חיבור לשם קבלת תואר דוקטור לפילוסופיה, האוניברסיטה העברית, ירושלים.

בתום יום הפעילות, אמר אחד האבות: "היום התחלנו מסע משפחתי כאשר הבנתי שבעיית התקשורת זה לא רק הילד שעונה בקיצור, אלא גם אני".

שמערכת היחסים שבין ההורים לילדיהם המתבגרים מסתכמת בשהייה משותפת בין כותלי בית המשפחה ובדאגה לצרכים הפיזיים של בני הבית. לא פעם ההורים אינם מודעים לחוויות ולמשברים שילדיהם חווים. התקשורת מצומצמת, וכל אחד עסוק בענייניו. תוכנית שבה הורים ומתבגרים יתנתקו משגרת יומם, יחוו אתגר משותף ויתמודדו עם משימות מאתגרות תוביל להקשבה הדדית ולהיכרות הדדית של ההורה והילד בערכו של שותפו.

"מתבגר המרגיש שהוא מקבל התייחסות חיובית מההורים (גם מקבוצת בני הגיל), יבטא התייחסות חיובית כלפי העצמי ויצירת ערך עצמי גבוה, ואילו תפיסה של חוסר תמיכה מההורים תורמת ליצירת ערך עצמי נמוך" (פלח-גליל, עמ' 38).

מהלך הפעילות

תרגיל מרכזי בתוכנית הוא "הליכת האמון". עיניהם של הילדים נקשרות, והם צריכים לעבוד בליווי ההורים ובהנחייתם באזור המיוער במרכז לפיתוח מנהיגות. המסרים המרכזיים במהלך התרגיל:

- אבא או אימא תמיד איתך
- תמיד תשמע ותשמעי בקולי (קולי מנחה אותך כאן בדרכך)
- תמיד תוכל ותוכלי לפנות אליי.

ההליכה ביער בעיניים מכוסות כמוה כצעידה בנתיב החיים וההתבגרות, שלרוב הוא בבחינת נתיב חדש ולעיתים מאיים. כאן מומחשת העוצמה שבליוי ההורים את ילדיהם.

"הליכת האמון", צילום: המרכז הארצי לפיתוח מנהיגות

ההתנתקות מהעולם הדיגיטלי מאפשרת מפגש בין אישי ושיתוף פעולה. משפחות רבות מרגישות שמערכת היחסים שבין ההורים לילדיהם המתבגרים מסתכמת בשהייה משותפת בין כותלי בית המשפחה ובדאגה לצרכים הפיזיים של בני הבית. לא פעם ההורים אינם מודעים לחוויות ולמשברים שילדיהם חווים. התקשורת מצומצמת, וכל אחד עסוק בענייניו. תוכנית שבה הורים ומתבגרים יתנתקו משגרת יומם, יחוו אתגר משותף ויתמודדו עם משימות מאתגרות תוביל להקשבה הדדית ולהיכרות הדדית של ההורה והילד בערכו של שותפו

בשנת הלימודים הקרובה, תשפ"ד, אנחנו מתכוונים לקדם את התוכנית ולהגיע לאימהות ולאבות נוספים. לתפיסתנו, המשימה המרכזית שלנו היא להציע דרכים ייחודיות לשיפור קשרי הורים וילדים, ובכך להתחיל או להתניע מחדש את דרכי התקשורת במשפחתם. המתקנים המיוחדים, ובהם מתקני הגובה, שבמרכז לפיתוח מנהיגות, המרחב המיוער בתחומי המרכז והצוות המיומן, הזמין והקשוב נכונים להעביר משפחות רבות במסלול שיביא לשינוי של ממש בחייהם.

"יצאנו אל דרך חדשה במשפחתנו", ציינו המשתתפים בתוכנית "עד עולם". המשוב של אחד הנערים שהשתתפו בתוכנית הוא מבחינתו סימן לכך שאנחנו בדרך הנכונה. המשוב מתמצת את המטרה הסופית שלנו בתוכנית "עד עולם": "היום גיליתי את אבא שלי מחדש ואני יודע שהוא תמיד יהיה שם בשבילי".

התחלתי?

התחלה חדשה איננה יכולה להגיע ללא
מחויבות לצוות של

בשל"ח שלנו רוקמים, חוקרים ומתחברים

לילך חוגי*

ממ"ש- מסע משמעותי שפפת ט צילום: צחי שפירא

בשיתוף התלמידים, הצוות והקהילה: אחריות, כבוד, סובלנות, עזרה לזולת ויזמות. בחטיבה מספר רחב של תחומי עניין שנותנים מענה לאינטליגנציות השונות ומאפשרים לתלמיד להביא לידי ביטוי את יכולותיו. במהלך השנים, התלמידים מתנסים בפיתוח יזמות כיתתיות, בית ספריות ואף קהילתיות. ערכי נתינה ועזרה לזולת שזורים ביוזמות המגוונות שהתלמידים מפעילים.

במהלך השנתיים האחרונות, הוטמעה בחטיבה למידה בינתחומית: עיסוק ברעיונות גדולים בהדגשת הרלוונטיות שלהם לחיים האמיתיים ובחיזוק מיומנויות בין אישיות בעולם משתנה. בתהליך הלמידה הבינתחומית, אנו עוסקים בחיזוק חיבורים: חיבור

דגמי חקלאות שלחין צילום: צחי שפירא

חוזרת לחטיבה.
לאחר שמונה שנים של ניהול בית ספר יסודי, חזרתי לנהל חטיבת בנינים. בחטיבה פועלת תוכנית שלי"ח. מייד עלו בי שאלות, מחשבות וחששות: האם התוכנית מצליחה להיות רלוונטית לתלמידים? האם התלמידים משתפים פעולה ומתייחסים לתוכנית ברצינות? האם שעתיים של מורה בכיתה יצליחו ליצור שינוי?

התשובות לא איחרו להגיע.

אני מתמלאת כל יום מחדש למראה כל תלמידי הכיתות, ללא יוצא מן הכלל, המשתתפים בספורים ומחזקים כישורים פורמליים ובלתי פורמליים, מפתחים את כישורי המנהיגות שלהם ומצליחים להרחיב את המיומנות מעבר לשיעורי שלי"ח לעבר הסביבה הטבעית היומיומית, מרחיבים את הקשרים החברתיים ומדייקים לעצמם את האני שלהם מול עצמם ומול החברה, וזאת לא רק במרחב מוכר, אלא גם בעולם משתנה ודינמי, מנהלים מסע וגיחה בעצמם מרגע התכנון, לביצוע ולמשוב שאחריו.

הלוא זאת מטרת החינוך: להוציא מן הכוח אל הפועל. חטיבת "היובל" בראש העין מקדמת יזמות חברתית ערכית השוזרת בתוכה ערכים שנבחרו

*מנהלת חטיבת היובל ראש העין בעבר.

הפעילות בתחום השל"ח מחזקת גם היא את החיבורים הנ"ל ומאפשרת יישום של מיומנויות ורלוונטיות של הנלמד. כמו רקמה שיוצרת חיבורים מסועפים בנקודות מגוונות, כך התלמידים מיישמים את הלמידה בעולם המוחשי

לקבוצה, חיבור לעצמי, חיבור לחברה ועוד. את תחום של"ח מובילים שני אנשי צוות מובחרים: צחי שפירא ובנצי אלכסנדר, מחנכים שנשמתם ומובילים תפקידים משמעותיים. הפעילות בתחום השל"ח מחזקת גם היא את החיבורים הנ"ל ומאפשרת יישום של מיומנויות ורלוונטיות של הנלמד. כמו רקמה שיוצרת חיבורים מסועפים בנקודות מגוונות, כך התלמידים מיישמים את הלמידה בעולם המוחשי.

כחלק מעיסוק ברעיון הגדול של שייכות - ממשבר לצמיחה, שבו עוסקים תלמידי שכבה ט', התלמידים לומדים על העליות השונות ועל התחזקות וצמיחה ממשברים. משם הם עוברים לעסוק בצמיחה האישית שלהם. תלמידי של"ח בשכבת ט' מיישמים את הנלמד בסדנת תרבויות. כחלק מעיסוק ברעיון הגדול של גבולות - המדינה הדמיונית שלי, מדינת הנוער, התלמידים מקימים מדינה משלהם, קובעים חוקים וגבולות פנימיים וחיצוניים, דגל, חזון ועוד ומיישמים את כישורי המנהיגות שרכשו בתוכנית של"ח ובתוכנית מנהיגות מש"צים (מדרכי של"ח צעירים) ופש"צים (פרחי המש"צים). כחלק מעיסוק ברעיון הגדול של הכדור במגרש שלנו, התלמידים עוסקים בשמירה על הסביבה ועל מערכות אקולוגיות, בזכויות ילדים, בחוקים ובמטרתם (בא לידי ביטוי בתוכנית הלימודים לשכבת ט' "מפגש טבע").

יחית של"ח באנדרטת הנח"ל צילום: צחי שפירא

אם מדברים על למידה רלוונטית, של"ח הוא תחום הדעת שיוצר חיבור בין תחומי דעת מגוונים ומאפשר יישום ורלוונטיות לחיי התלמידים. תחום זה פותח את דלת הכיתה ואת שער בית הספר ומוציא את התלמידים להפעיל את כישוריהם הבין אישיים, החברתיים והמנהיגותיים בשטח ובמציאות משתנה.

של"ח נמצא אצלנו בכל מרחב:

• כחלק מרעיונות הגדולים שנלמדים בתחומי הדעת: בשנתיים האחרונות, מתקיים לימוד בינתחומי לתלמידי כיתות ח' במקצועות של"ח ומדעים. נערכו ישיבות משותפות בין הצוותים, נמצאו נקודות

השקה, ובעקבות כך נבנתה משימה משותפת: תלמידי שכבה ח' עוסקים במושגי לימוד במדעים (סימביוזה, תחרותיות ועוד) ובשל"ח (פגיעת האדם בסביבה, מעמדו הכפול של האדם וערכים שבאים לידי ביטוי במהלך הסיור) במהלך סיור בשמורת פולג ומגישים תוצרים משותפים לשני המקצועות. כחלק ממערך התנדבות ורוח נתינה: החל משנת 2008, המש"צים והפש"צים מעבירים פעילות בכל שנה לקראת פורים בגני חינוך מיוחד בראש העין (גן "סביון" וגן "הרמוניה"). המש"צים בונים תחנות הפעלה, מפעילים את הילדים ומציגים להם במשך כארבע שעות.

• כחלק מהפעלת תלמידים מבתי הספר היסודיים בתוכנית "הכר את עירי": המש"צים והפש"צים מדריכים את כיתות ד' בראש העין הוותיקה. • כחלק משמעותי בפיתוח מיומנויות בין אישיות, חברתיות ומנהיגותיות: בכל שנה נערך מסע של שכבה ט' במשך שלושה ימים. במהלך המסע, שהוא אירוע שיא בלמידה, תלמידי השכבה ישנים באוהלים, מכינים ארוחות ומביאים לידי ביטוי את הכישורים שרכשו בשל"ח.

• השנה (תשפ"ג), בעקבות קושי של תלמידים ושל מורים בהליכה, נערכה דיפרנציאציה במסלולים ביום השני של המסע, ותלמידי השכבה בחרו באיזה מסלול ללכת: מסלול מאתגר - נחל חזורי (מקבר נבי חזורי ועד קלעת נמרוד); מסלול פחות מאתגר - נחל קדש (עד מצודת כ"ח). לכל מסלול השתבצו מורים על פי היכולת האישית שלהם. בתחילת התהליך, חששנו שמרבית התלמידים יבחרו ללכת במסלול הקל. לשמחתנו, רוב מכריע מתלמידי השכבה בחרו ללכת במסלול המאתגר, ורק רבע מהתלמידים הלכו במסלול הפחות מאתגר. אין ספק שהתלמידים בחרו לצאת מאזור הנוחות ולהשתמש בכל מה שרכשו ולמדו והצליחו להתמודד והיו גאים בעצמם.

אין ספק שתלמידינו ומורינו זכו להיות שייכים למקום שבו תוכנית של"ח מושרשת עמוק מאוד.

אנו הולכים בדרך

ירון קרבצ'יק*

"לשלמה הגמל

יש-תשע דבשות, תשע דבשות,

תשע דבשות, לשלמה הגמל

יש תשע דבשות

וככה הוא הולך..."

(עממי)

צילום: איתי פלינט

תאגיד דילמות בהדרכה

המסעות, הטיולים והסיורים מורכבים מקטעי הדרכה והפגה, הפסקות אוכל וחטיפים, נסיעה באוטובוס ואטרקציות. אבל הלב של טיול טוב הוא פשוט הליכה במסלול. ההליכה בדרך מנקודה א' לנקודה ב' אמורה לתפוס חלק גדול מזמן הטיול ואמורה לתרום לחוויה, לאתגר ולגיבוש החברתי של הקבוצה המטיילת.

את התלמידים מחוויית הטיול ואינם מאפשרים להם להיות ב"כאן ועכשיו". שימוש בטלפון לצורך תיעוד חוויות הטיול הוא מבורך, אך עדיף להשאיר אותו בתיק עד לרגע הראוי לתיעוד. מעבר לכך, שימוש בטלפון בזמן המסלול יוצר בעיה בטיחותית. התלמיד אינו ער לתוואי הדרך ועלול למעוד או לאבד את הקבוצה. בנוסף, רצוי ששתי הידיים יהיו פנויות בהליכה כדי שנוכל להשתמש בהן אם המסלול מאתגר או אם אנחנו או משהו לידינו נופלים. ברור שיש קבוצות שבהן איסור על נשיאת סלולרי הוא בבחינת פגיעה בציפור נפשם של התלמידים, אך כמו תמיד זה עניין של חינוך. אפשר לסכם שהשימוש במכשירים מותר בעצירות בלבד ולציין שבכל מקרה יש תמיד לעצור לפני צילום ולא לצלם אגב הליכה.

אוכל - כמו הסלולרי, גם אוכל תופס לנו את הידיים ואינו מאפשר שימוש בהן במקרי חירום. אכילה בזמן הליכה מסיחה את הדעת, אינה בריאה ובסופו של דבר גם משאירה שובל של שאריות ושל זבל אחרינו. הקפידו על אכילה בזמן העצירות בלבד. בשתייה דווקא

לצד היתרונות שיש בקטעי ההליכה שבטיול, שעליהם יורחב בהמשך, ההליכה יכולה לזמן גם שעמום, קושי פיזי, בעיות חברתיות. כתוצאה מאלה, חוויית הטיול עלולה להיפגע. אי לכך, אנחנו, מובילי הטיול, נדרשים לתת את הדעת גם לחלקים אלה שבטיול ולא להתייחס אליהם כסתם קטעי מעבר מנקודה לנקודה. לפני שנצלול לדברים שכדאי לעשות בהליכה בטיול, שווה להקדיש רגע לדברים שעדיף לא לעשות בזמן ההליכה בטיול:

שימוש במכשירים סלולריים - נראה שהיום הסלולרי הוא המשך טבעי של היד, ורבים הולכים איתו ביד גם כשאינם עושים בו שימוש. צריך להשתדל לצמצם ככל האפשר את נוכחותם של המכשירים הסלולריים בטיול היות שהם מנתקים

*מדריך במרכז נע"ם, מטה אגף שלי"ח וידיעת הארץ.

מוזיקה - בעבר, תלמידים היו מביאים לטיול רדיו טייפ ענק והם נשאו אותו על כתף אם רצו להשמיע מוזיקה. היום יש לנו כבר רמקולים קטנים שעושים רעש גדול. חלק מהרעיון של טיול הוא לנתק אותנו מהרעשים הרגילים ולאפשר לנו להקשיב לטבע וזה לזה

כדאי להרבות, גם לאורך ההליכה. מי שברשותו שלוקר יכול לשתות בעת ההליכה. השאר יעצרו רגע, ילגמו כמה לגימות וימשיכו בדרכם.

מוזיקה - בעבר, תלמידים היו מביאים לטיול רדיו טייפ ענק והם נשאו אותו על כתף אם רצו להשמיע מוזיקה. היום יש לנו כבר רמקולים קטנים שעושים רעש גדול. חלק מהרעיון של טיול הוא לנתק אותנו מהרעשים הרגילים ולאפשר לנו להקשיב לטבע וזה לזה. מה גם שכפייה של טעמנו המוזיקלי על סביבתנו אינה מעשה חברי במיוחד. יבואו תלמידים מתחכמים ויגידו: "אין בעיה, אני אשמע באוזניות". אך פעולה זאת מנתקת אותם מהסביבה ומהחברים, אינה מאפשרת להם לשמוע במקרה שמזהירים אותם מפני משהו ואף עלולה לפגוע בשיווי המשקל שלהם בזמן ההליכה.

פיצולים - ככלל בטיול, הקבוצה תלך בגוש אחד. גם אם מתחלקים לחוליות משימה, בקטעי ההליכה יש ללכת כקבוצה אחת מאוחדת. יש להקפיד שלא ייווצרו רווחים גדולים מדי שעלולים לגרום לנתק בקבוצה ולאיבוד תלמידים.

הבריאותית, גם התמודדות עם קושי ועם אתגר, התבוננות בסביבה ובנוף והתפעלות מהם, אפשרות לחיזוק קשרים חברתיים או זמן להתבוננות פנימית.

הדרך מאפשרת יתרונות רבים לצד החסרונות שצוינו בתחילת המאמר. כדי להימנע מהחסרונות ולהעצים את החוויה ואת התועלת שבטיול, כדאי להקדיש מחשבה לפעילות שתיעשה במהלך ההליכה. לעיתים מדריך הטיול יפעיל את הקבוצה גם במהלך ההליכה במסלול, אך לרוב המדריכים אינם עושים זאת. רובם מעדיפים

צילום: איתי פלינט

להתרכז בנקודות העצירה במסלול ולקיים פעילויות דרך במהלך הנסיעה ולא בהליכה. משום כך, אנחנו, אנשי החינוך המלווים את הטיול, יכולים לפעול דווקא בקטעים אלה של הליכה. להלן דוגמות ואפשרויות לניצול קטעי ההליכה שבמסלול:

שירים - יש המון שירים שאפשר לשיר עם הקבוצה בדרך - כמו "אל המעיין" האלמותי ו"שיר הדרך" של בוב ספוג, שכנראה נכתב בהשפעת חומרים משפרי

אז אחרי שאמרנו מה לא לעשות, בואו נדבר על התועלת שבהליכה. ההליכה כשלעצמה היא פעילות בריאה ומרוממת את הגוף ואת הנפש. ההתמכרות למסכים והיכולת להביא כמעט כל דבר לדלת הבית בלי לצאת החוצה גרמו לנו להמעיט בפעילות חשובה זאת. לילדים, בעיקר אלו שאינם עוסקים בספורט בקביעות, הליכה היא האימון הפיזי הכמעט יחיד שהם עושים. קטעי ההליכה בטיול מאפשרים, מעבר לתועלת

תודעה. חלק מהשירים משלבים גם ריקוד (כמו "שלמה הגמל" שהובא בפתחת המאמר), חלקם הם יותר קריאות מאשר שירים, ולפעמים אפשר פשוט לשיר יחד משהו מהרפרטואר החביב על התלמידים. שירה משותפת מחזקת את תחושת השייכות לקבוצה, מרימה את המורל ומעבירה את הזמן בקטעים שבהם השעמום גובר. יש לשים לב שהשירים אינם מכילים ביטויים פוגעניים וגזעניים ומתאימים לשכבת הגיל של התלמידים.

קטעי ההליכה בטיול מאפשרים, מעבר לתועלת הבריאותית, גם התמודדות עם קושי ועם אתגר, התבוננות בסביבה ובנוף והתפעלות מהם, אפשרות לחיזוק קשרים חברתיים או זמן להתבוננות פנימית

משחקי דרך - קיימים משחקים רבים שאפשר לשחק אגב ההליכה: ארץ עיר, קונטקט, כן לא שחור לבן ועוד. רצוי לבחור במשחקים פשוטים, ללא חוקים רבים, ועדיף כאלה שלא נפסלים בהם ויוצאים מהמשחק. חשוב להתאים את המשחקים לתוואי השטח. לדרוגמה: לא נבחר במשחק הכולל ריצה במסלול צר או תלול. רצוי להימנע משימוש ביותר מדי עזרים (דפים, מדבקות וכו') שכן פעמים רבות הם ימצאו עצמם מתגלגלים במסלול.

שיחות אישיות - הדרך מאפשרת לצוות החינוכי זמן לשיחה עם תלמידים בצורה פרטנית או בקבוצה. האופי הבלתי פורמלי של הטיול גורם לתלמידים להיחשף בצורה אחרת מאשר בבית הספר, ולעתים זאת שעת כושר מצוינת לדבר איתם על דברים שבדרך כלל לא מתאפשר לדבר עליהם. ההליכה מאפשרת גם לתלמידים לדבר בינם לבין עצמם. המורה יכול לעודד שיח בין תלמידים שבסיטואציות אחרות אולי אינם מדברים ביניהם.

תיעוד - בכל טיול חשוב שיהיו כאלה שיתעדו את האירוע לטובת הדורות הבאים. תלמידים רבים שמחים להשתתף במלאכת התיעוד גם בלי שהתבקשו. בניגוד לדעה הרווחת, הוכח כי צילום ותיעוד של הפעילות בעזרת הסלולרי מסייע לחבר את התלמידים לאירוע ולקבוצה. רצוי שהתיעוד יעשה בצורה מסודרת ולקבוע

מראש כיצד הטיול יתועד ומה התוצר המבוקש, אחרת תגיעו לסיכום הטיול ותזכו למצגת של חמישים תמונות סלפי שבהן מופיעים כשליש מתלמידי הכיתה בלבד.

למידה - במיוחד כשמדובר בסיוור לימודי ולא בטיול שנתי, מומלץ לצייד את התלמידים במשימות דרך: דברים שהם צריכים לחפש ולצלם, שאלות שהם אמורים למצוא את התשובה להן במהלך ההליכה, משימות איסוף (עלים או אבנים, שמות של רחובות או שלטי פרסומת מצחיקים) או ניווט וסימון במפה. משימות הדרך מגבירות את המעורבות של התלמידים בסיוור.

עבודה פנימית - מיועד בעיקר לתלמידים בוגרים יותר. אחד היתרונות שיש בדרך הוא האפשרות להיות בסביבה מופחתת גירויים. אפשר לבקש מהתלמידים לחשוב על שאלה או על נושא מסוים במהלך קטע ההליכה. זאת יכולה להיות השאלה איך אתה מתמודד עם אתגרים בחיך, שתישאל לפני עלייה מאתגרת, או הנושא מטרה אחת שאתה מעוניין להציב לעצמך השנה, שיוגדר בתחילת קטע הליכה ארוך שסופו אינו נראה. לפעמים המדריך יבקש לבצע "הליכת בדד" - הליכה שבה התלמידים הולכים ברווחים גדולים זה מזה במטרה למקסם את חוויית ההתבוננות הפנימית. חשוב להקפיד שהמדריך שמבצע את הפעילות בקי מאוד בתוואי הדרך ומכיר את מאפייני הקבוצה לפני סוג כזה של פעילות.

האופי הבלתי פורמלי של הטיול גורם לתלמידים להיחשף בצורה אחרת מאשר בבית הספר, ולעתים זאת שעת כושר מצוינת לדבר איתם על דברים שבדרך כלל לא מתאפשר לדבר עליהם. ההליכה מאפשרת גם לתלמידים לדבר בינם לבין עצמם. המורה יכול לעודד שיח בין תלמידים שבסיטואציות אחרות אולי אינם מדברים ביניהם.

בסופו של דבר, כל טיול מורכב מרצף חוויות קטנות, משמעותיות יותר ופחות. ככל שנשכיל להשתמש בצורה נכונה בכל חלקיו של הטיול, כך התלמידים והצוות יחוו טיול חוותי, משמעותי ומהנה.

ערכים בשדה - המלחמה הראשונה בתנ"ך

אייל ניומן*

למי שעדיין אינו מכיר: שמי אייל ניומן, דוקטורנט בחוג למקרא ומורה לשל"ח וידיעת הארץ במשרד החינוך. במהלך שלוש השנים האחרונות, הייתי אמון על כתיבת מדור "מיומנויות בשדה" בעל"ה. השנה נצא להפסקה קלה ממדור זה ונפסע יחדיו בנושא חדש, שגם הוא כמובן מחובר לשדה: "ערכים בשדה לאור המקרא ומסורת ישראל".

כידוע, התנ"ך שימש ספר מרכזי בתרבות העמים, ובבסיסו סיפורים הנושאים מסר ערכי ודילמות מוסריות שהשפיעו רבות על התרבות האנושית. למעשה, חלק גדול מסיפורי המקרא נכתבו במטרה לשמש אמצעי דידקטי להעברת ערכים. במדור זה, אביא לפתחכם מסיפורי המקרא ואנתח אותם לפי גישת מחקר הרואה בסיפור אמצעי הנושא מסר ערכי מוסרי בתחומים שונים.

מערת המכפלה צילום: אייל ניומן

הסיפור הראשון שבחרתי לפתוח בו את המדור הוא הסיפור של מלחמת ארבעת המלכים בים המלח, המלחמה הראשונה בכל התנ"ך: "וַיְהִי בַיָּמֵי אֲמֶרְפֶּל מֶלֶךְ שֹׁנַעַר אֲרִיּוֹן מֶלֶךְ אֶלְסָר כְּדָרְלַעֲמַר מֶלֶךְ עֵילָם וְתַדְעֵל מֶלֶךְ גֹּזִים עָשׂוּ מִלְחָמָה אֶת בְּרַע מֶלֶךְ סֹדֶם וְאֶת בְּרָשָׁע מֶלֶךְ עֶמְרָה שִׁנְאָב מֶלֶךְ אֲדָמָה וְשִׁמְאֵבֵר מֶלֶךְ צָבִיִּים וּמֶלֶךְ בְּלַע הַיָּדָע הַיָּדָע (בראשית יד, א-ב). במלחמה זו, השתתף האב המייסד הראשון של ישראל, אברהם העברי. הוא נאלץ להתמודד עם קואליציה של ארבעה מלכים שבאו לאזור לאסוף שלל מהעמים שבמרחב (תופעה מקובלת בתקופה המדוברת). ארבעה מלכים אלו ייצגו, כנראה, את ארבעת התרבויות המשמעותיות והמוכרות במזרח הקדום (בבל, עילם, חת וחוריים). מולם נלחמה קואליציה של חמישה מלכים כנעניים מאזור ים המלח, אזור המתואר בסיפור כמלא בורות (ייתכן שהכוונה לבולענים של ים המלח). במהלך הקרב המדובר, נפל המלך הכנעני (מלך סדום) לאחד הבורות והפסיד בקרב. בן אחיו של אברהם, לוט, נלקח

* מורה לשל"ח וידיעת הארץ, מדרך הישרדות ושדאות בצה"ל ובמשרד החינוך

אילוסטרציה של אברהם ולוחמיו לפני הקרב יוצר: אייל ניומן

לפנים משורת הדין. אך אברהם לא זאת בלבד שהחזיר את הנפש (השבויים), הוא גם השיב את כל הרכוש לבעליו "מחוט ועד שרוך נעל" (בראשית יד, כג). ניכר שנדיבותו לא נבעה ממניעים של רדיפת כבוד ושל הגדלת שמו בעולם (בדומה לרבים ממעשי המלכים במזרח הקדום). אברהם ויתר על רווחיו והורה למלך סדום לשלם לשותפיו את אשר מגיע להם בזכות. באפיזודה זאת, מתגלית דרגתו המוסרית הגבוהה אף מעבר ליושר ולנוהג המקובל במידת החסידות ואף למעלה מחוק חלוקת השלל שבתורה (בספר במדבר).

קשת מעל ים המלח צילום: אייל ניומן

בשבי ארבעת המלכים. אברהם, שדמותו המוסרית נחשבת במקרא למופתית במיוחד, יצא למסע להצלתו של לוט.

אברהם העברי מתואר במקרא כמנהיג מבוגר, שוכן אוהלים, בעל מידות של אדם צדיק המכניס אורחים מזדמנים בחפץ לב. סיפור הקרב בין אברהם לצבא ארבעת המלכים הוא חריג במיוחד שכן, לכאורה, דמותו של אברהם בסיפור זה קרובה יותר לדמויות הגיבורים הלוחמים בספרות המזרח הקדום.

**באותם ימים, המשחרר, המושיע,
היה רשאי להחזיק הן בשבויים
הן ברכוש שהציל מן הבוזזים. די
היה לאברהם להחזיר את השבויים
ולצאת צדיק הפועל לפנים משורת
הדין. אך אברהם לא זאת בלבד
שהחזיר את הנפש (השבויים), הוא
גם השיב את כל הרכוש לבעליו
"מחוט ועד שרוך נעל".
(בראשית יד, כג)**

בשמעו כי נשבה לוט "אחיו", אברהם יוצא לקרב. זהו למעשה התיאור המלחמתי היחיד של אברהם. אברהם יוצא לקרב ללא שהיות ומגייס את "חניכיו" (ביטוי אכדי שכוונתו לוחמיו המאומנים) וכן את בעלי בריתו האמורים, והכול במטרה להציל את לוט: "אחי אֶשְׁכַּל וְאָחִי עֶנְרִי וְהֵם בְּעַלֵי בְרִית אֲבָרָם" (בראשית יד, יג). אברהם יוצא ל"מבצע אנטבה" ארוך, בן מאות קילומטרים - מהרי חברון בדרום עד לעיר דן בצפון (ליד קיבוץ דן בימינו), כשהוא דולק אחרי צבא המלכים. מצפון לעיר דן, הוא מבצע פשיטת בזק לילית, מפתיע את צבא ארבעת המלכים, והם נמלטים מהמקום, משחרר את השבויים ומשיב את הרכוש שנשלל.

בשובו של אברהם מהקרב, פונה אליו מלך סדום בבקשה חריגה יחסית, בקשה שנחשבת לפנים משורת הדין, והיא שחרור השבויים: "וַיֹּאמֶר מֶלֶךְ סְדֹם אֶל אֲבָרָם תֵּן לִי הַנְּפֹשׁ וְהַרְקֵשׁ קַח לָךְ" (בראשית יד, כא). בבקשה הנוגדת את מנהגי המלחמה במזרח הקדום. באותם ימים, המשחרר, המושיע, היה רשאי להחזיק הן בשבויים הן ברכוש שהציל מן הבוזזים. די היה לאברהם להחזיר את השבויים ולצאת צדיק הפועל

הזקן והספרים

שמי*

שמואל סג"ל

גם כּתם דמַע וּרְגוּשׁ מִזְמַן אַחֵר.
כּה חֲבַל לְהַשְׁלִיךְ.
הֵי יֶלֶד!
אוּלַי אַתָּה צָרִיךְ?
קח לך. הַדְפִּים טוֹבִים, אוּלַי לַעֲטוֹף כָּרִיךְ.
לא! אַתָּה לא צָרִיךְ?
סָבָא מְסַפֵּר לָךְ?
הוא יוֹדֵעַ הַכֹּל עַל הַתּוֹרָה!!!
”אֲבָל זֹאת לא חֲכָמָה.
הוא הִיָּה אִתָּם כְּמוֹךְ בַּכְּתָה.
רְאִיתִי בַתְמוֹנַת הַמַּחְזוֹר שְׁלוֹ.
אֵת מַעֲשֵׂה וְצַפְרָה גַם אֵת יְהוֹשֻׁעַ אֲבֵרָהֶם, יִצְחָק וְיַעֲקֹב,
שָׁרָה, לֵאָה וְרַבֵּקָה.
כֻּלָּם הָיוּ אִתְּכֶם בַּכְּתָה.”

אָמַר הַיֶּלֶד וּבָרַח,
אֲסוּר לְדַבֵּר עִם זָרִים,
בְּטַח לא עִם זָקֵן בְּעֶרְמַת סִפְרִים מוֹזְרִים.

זֶה זְמַן לַפְנוֹת מְדַפִּים.
עַל פִּי חֵק, צוֹ אֲפֹנָה וְשַׁעָה.
כֶּבֶד אֵינְנוּ מוֹסִיפִים.
תּוֹפְסִים מְקוֹמָם שֶׁל אַחֵרִים חֲשׂוּבִים.
אֲזוּ מַפְנִים.
מִמְקֵרָאוֹת יִשְׂרָאֵל וְנֹסִים הַקֶּטָן הוֹלֵךְ לָגוֹ.
מְכַלֵּל, תְּרַבּוֹת, עֵבְרִית וְאֲבֹן שׁוֹשֵׁן
כֹּל כֶּף הַרְבֵּה מְלִים בְּאֶסְפֵּת כָּרְכִים.
הַתּוֹפֵחַ נֹאכֵל. כְּמוֹ הַפֶּרַח.
מְשַׁלְכִים לְצַד הַפֶּחַ.
אוּלַי מִיִּשְׁהוּ יִקַּח.
לא חֲבַל? יש שֵׁם כֹּל שְׁצָרִיךְ.
תְּמוֹנוֹת שֶׁל מַמְצִיאִים, אֵיךְ חֲשַׁמֵּל זוֹרֵם
וְכִימִיָּה יוֹצֵרָת.
צִיּוּרִים בְּצַבֵּעַ שֶׁל מַשְׁפַּחַת הָאָדָם.
כֹּל סִפּוֹר מַחְזוֹר הַדָּם.
מְלִים נִרְדָּפוֹת לְכֹל מְלָה וּמְלָה.
גַם גְּסוּיּוֹת בְּעֶדְיָנוֹת מְדוּדָה.
תְּמוֹנָה וְהַאוֹטוֹבִיּוֹגְרַפִּיָּה שֶׁל כֹּל סוֹפֵר

*מורה לשל"ח וידיעת הארץ במחוז מרכז.

פורצות דרך, בונות ערך

איתי פלינט*

שער יפו, העיר העתיקה ירושלים צילום: איתי פלינט

בזווית אחרת

המופיעה במפת מדבא ושעליה מסופר שנבנתה משרידי עמודי הר הבית. הכנסייה כבר אינה כאן, היא קבורה מתחת לאדמה ומתחת לבית הספר הסמוך, אך משם היא עודנה מספרת: סיפור של הרס ובנייה. סיפור על תהליך אחר שהתחיל כאן בחצר.

זה היה בתקופה שיהודים לא יכלו לרכוש קרקע בירושלים. מחירי השכירות היו אז בלתי אפשריים, והיה נראה שנטישה היא עניין של זמן - הרי אי אפשר לקנות ואי אפשר למכור. כך הזדחלו להם הימים. ביום הכיפורים, היום הקדוש ביותר, בחרו יהודים לקיים הלכה עתיקה ולרכוש את השטח של החצר בידיעה שהמתנגדים לכך, השלטונות לא יעלו על דעתם שיהודי יחלל יום קדוש. מחופשים היטב הגיעו אל בית הדין, ובעזרת קשרים מעל לשולחן ובעיקר מתחת לו, נרכשה הקרקע לבניית בתי מחסה.

זו דוגמה לחשיבה מחוץ לקופסה, ליציאה לדרך אחרת, שונה. כיכר בתי מחסה ובית רוטשילד היו תחילתו של תהליך השיבה הביתה, לתוככי העיר העתיקה. זאת במקביל ליציאה מהעיר העתיקה אל

י"אללה, מחר בשמונה בבוקר בתחנה, נוסעות לירושלים. מאיה, אילת, יפעת, הדס ואלה יצאו לסיור בעיר העתיקה. התחילו במשכנות שאננים וסיימו בכותל. זה היה רגע לפני תשעה באב, המחשבות כבר היו נתונות לתחילת השנה. חמש המש"ציות הכינו סיור לקראת ראש השנה לשכבות הנמוכות.

בטח לכל אחד ואחת מאיתנו יש סיפור כזה, או דומה, על הכנה ליום שדה, למסע או לסתם פעילות. ובכל זאת בחרתי לספר על כך, ככה בקטנה. הרי מש"ציות מפוזרות מצפון לדרום, נמצאות בהר ובמישור החוף, והן מספרות סיפור: מספרות על פריצת חומה, על פריצת דרך.

חמש הבנות עמדו בבתי מחסה. שיא החום של אוגוסט, והראש חושב על ארטיק יותר מאשר על הדרכה. ובכל זאת עלה סיפורה של כנסיית הניאה - ההתחדשות, פריצת הדרך הגדולה. אותה כנסייה

*מנחה ומורה לשל"ח וידיעת הארץ במחוז ירושלים.

השכונה השכנה משכנות שאננים, אשר נבנתה מחוץ לחומות. אלו מכאן ואלו מכאן, והדרך התחילה. אט אט התפתחו השכונות והיו לעיר, למדינה ולסמל למאבקים נוקבים על עתיד טוב יותר לכולנו.

תלמידים ותלמידות. אותן מש"ציות אינן משערות כמה מש"צים ומש"ציות ממשיכים וממשיכות בדרך שאותה התחילו ומוסיפים ומוסיפות עוד אבן ועוד שורה לבניין הנפלא ובדרך העולה.

האם תושבי בתי מחסה ידעו לאן תוביל הדרך? האם הבנות הללו, בנות השיירות הלאומי בשל"ח, ידעו שהן למעשה ממשיכות את הדרך שהתחילו אותם תושבים שנים רבות קודם? האם ידעו אלו שבאו אחריהן לאן הדרך תמשיך ומהי השליחות הגדולה שהם חלק ממנה? האם הידיעה הייתה מרתיעה אותן או מחזקת? איננו יודעים, אבל דבר אחד אנחנו יודעים: מעשה קטן מתווסף למעשה קטן ולעוד ועוד מעשים, וכך בונים בניין מפואר.

אהוד בנאי, בשירו הידוע "יוצא לאור", תיאר תהליך זה בצורה מדהימה:

"השביל הזה מתחיל כאן,

בין סניף בנק למעין..."

השביל אינו מתחיל משום מקום. יש סניף בנק (משאב) ויש מעיין (מקור החיים והדרך). השביל מתחיל מבסיס של חומר ושל רוח, הוא מתחיל מחיבור בין השניים ואט אט יוצא לאור אל חיים חדשים משלו, חיים חדשים שאין מי שיכול להעריך לאן יתפתחו.

לרוב נהוג לציין הקדשה בהתחלה. אבל נראה לי, לאחר ההתבוננות בדרך, שזה המקום להביע אליכך - אלה, יפעת, מאיה, הדס ואילת - תודה והערכה. תדענה אתן וידעו כולם שאין ספק כי פרצתן דרך!

אותן מש"ציות לא ידעו אז וכנראה גם אינן משערות היום מה הן עשו בתהליך הקטן שלהן ואיזו דרך הן התחילו ופרצו. בית הספר היה אז קטנטן, אך עם השנים גדל וצמח, וכיום לומדים בו קרוב לאלף תלמידים ותלמידות. אותן מש"ציות אינן משערות כמה מש"צים ומש"ציות ממשיכים וממשיכות בדרך שאותה התחילו ומוסיפים ומוסיפות עוד אבן ועוד שורה לבניין הנפלא ובדרך העולה

תחילת שנת הלימודים הגיעה, ועימה חששות התלמידות לצד החששות שלי כמורה חדש לשל"ח וידיעת הארץ. יצאנו לפנות ערב לסיור של"ח ממשכנות שאננים לכותל. הסיור כלל הצגות, תחפושות, סיפורים מתובלים בתה ומנגינה נוגה. דילגנו בין התחנות והגענו אל ארבעת בתי הכנסת.

ההדרכה הסתיימה, ואלה הגישה לי את התרשים הנפלא שהכינה (שממש אותי עד היום להדרכה במתחם ארבעת בתי הכנסת).

אותן מש"ציות לא ידעו אז וכנראה גם אינן משערות היום מה הן עשו בתהליך הקטן שלהן ואיזו דרך הן התחילו ופרצו. בית הספר היה אז קטנטן, אך עם השנים גדל וצמח, וכיום לומדים בו קרוב לאלף

זאביק זמין*

בוזווית אחרת

שמתי לב שבאותם רגעי נחת של "יגעת ומצאת - תאמין", כאילו נשכחת מאיתנו תחושה אחרת, שונה בתכלית מזו, שליוותה אותנו רגע לפני שיצאנו לאותו טיול עצמו: תחושה של פרפרים בבטן. לא משנה כמה ניסיון יש לנו, תחושה זו תמיד תופיע לפני יציאה לטיול.

נראה לי שאחת השאלות הנפוצות ביותר שתלמידותיי שואלות אותי בתחילת מסלול היא: "תגיד, המורה, כמה פעמים כבר עשית את המסלול הזה? לא נמאס לך כבר?" ולכאורה, הצדק עימן. שוב אותו מסלול? התשובה לשאלה זו קשורה, לדעתי, לתהליך שכולנו עוברים מערב היציאה למסע ועד חזרתנו ממנו. בחרתי הפעם בשתי תמונות המציגות מטיילים בשבילים. דרכן אני מבקש להציע את התשובה שאני עונה לתלמידותיי (וגם להורים שלהם).

כשאנו מספרים מה היה פעם, קודם, אנו משתמשים בשורש המילה "קדימה", אבל כשאנו מדברים על העתיד, על המחר, על אחרית הימים, אנו משתמשים בשורש המילה "אחורנית". כלומר, הפנים שלנו מופנות אל העבר, כי רק אותו אנו מכירים ורק אותו ביכולתנו לראות. ביחס לעתיד, אנו כמו עיוורים, מתקדמים כשגבינו אליו ואיננו יודעים מה הוא צופן לנו.

לקראת תחילתה של שנה חדשה, שמביאה עימה הזדמנות לשינוי, אך גם חששות, פחדים והתלבטויות, אתם מוזמנים לקרוא על מחשבה שנולדה בי בהתבוננות בשתי תמונות.

מכירים את תחושת הסיפוק המלווה אותנו כשאנו חוזרים ממסע או מטיול, גם כשאנחנו עייפים ורק מצפים למקלחת?

*מורה ומנחה לשל"ח וידיעת הארץ בחמ"ד, מחוז מרכז.

מטיילים בכנס חנוכה במדבר יהודה

את התמונה של המסע שהתקיים בכנס חנוכה במדבר יהודה צילמתי מסוף הטור, אפשר לראות כי גודל הדמויות אינו אחיד. כדי להדגיש את טור המטיילים, השתמשתי בעיקרון ידוע בשם "קווים מוליכים" (Leading lines), שמטרתו הובלת המבט של הצופה לעבר נקודה מעניינת בתמונה. לרוב, קווים מובילים יובילו את מבט הצופה בתמונה אל עבר הנושא שלה עד שיתמקד בו. הנקודה שאליה הקווים יובילו ושבה יתמקד המבט לבסוף נקראת "עוגן". מה שמושך אותי בתמונה זו הוא שהתלמידות הולכות ומתרחקות עד שבנקודה מסוימת משתלבות עם ההר שעליו הן פוסעות ונעלמות לתוכו. ובעצם, איננו רואים בתמונה את פני התלמידות, אלא את החלק האחורי שלהן, את הגב שלהן.

בתמונה השנייה פועל גם כן אותו עיקרון של קו מוליך (השביל המתפתל נותן ממד של עומק לתמונה), אך כאן הוא מדגיש את התנועה קדימה. תנועה המתכתבת יפה עם הרעיון המקסים שהשפה העברית מלמדת אותנו שלפיו אנחנו הולכים אל העתיד כשפנינו אל העבר.¹

מימי קדם, מן העבר הרחוק). לעומת זאת, אנו רואים כי השורש אח"ר משמש לעיתים גם לתיאור העתיד: מֵאָחֵר, אַחֲרֵי וּכְמוֹבֵן - אַחֲרֵי הַיָּמִים. בלשונונו היום, השורש קד"מ משמש לא רק לציון דברים שכבר התרחשו, אלא גם לציון דברים המאוחרים בזמן, כגון במילים מִתְקַדֵּם וְקִדְמָה. מילים אלו נוצרו מנקודת מבט שונה: הסתכלות לכיוון שאליו צועדים בציר הזמן. בדומה לכך, גם המילה לְפָנַיִם משמשת בשתי ההוראות: מה שעומד לפנינו - מתייחס לעתיד; ואילו לְפָנַיִם פירושו בעבר, ובעיקר בעבר הרחוק.

במקביל להבדל בנקודת המבט בין העבר לעתיד, אני מוסיף נקודת מבט משמעותית להווה. סיון רהב מאיר הזכירה רעיון של רבי יוסף חיים מבגדד, הבן איש חי, שהסביר שיש לאדם שתי אפשרויות למסע: להיות עובר דרכים או הולך דרכים. עובר דרכים "כל מטרת ליבו רק לבוא ולהגיע למחוז חפצו, ובדרך הוא רץ". כלומר, עובר דרכים רואה בסוף המסלול את התכלית, את המטרה שלשמה יצא לדרך. בדרך כלל, הוא ימהר במסלול בלי לשים לב לדרך, בלי לייחס לה חשיבות. לשיטתו, הדרך היא רק עיכוב, ואם זה היה תלוי בו, מן הסתם היה בוחר לדלג עליה (מתוך: האם אתם עוברי דרכים או הולכי דרכים? סיון רהב מאיר).

לעומתו, הולך דרכים "יודע שבכל מקום שתדרוך כף רגלו, הנה ה' מכין צעדיו, למען יתקן שם איזה ניצוץ השייך לנשמתו". הולך דרכים יודע שדרך חשובה לא פחות מהמטרה. הוא נמצא גם במקומות פחות צפויים, שאינם בהכרח מקדמים אותו לסופה של הדרך. הוא אפילו מכוון עצמו לשם כדי לתקן שם משהו.

עובר דרכים יתעצבן ויצפור בפקק, הולך דרכים יחשוב למה הוא שם ואיך לנצל היטב את הזמן הזה. עובר דרכים יתעלם מאנשים שיפגוש בדרך, הולך דרכים ישמח על ההזדמנות להכיר ואולי להתחבר ולעזור. עובר דרכים לא ישים לב לנוף, לשקיעה או לזריחה, הולך דרכים ייחנה מהמפגש עם הנופים והאנשים שיתגלו אליו לאורך כל הדרך.

התשובה שאני עונה לשאלת תלמידותיי היא בעצם השאלה שאני שואל את עצמי מחדש בכל דרך: איך אני רואה את עצמי - האם אני רוצה להיות עובר דרכים או הולך דרכים?

השורש קד"מ משמש לא רק בתחום הגיאוגרפי, אלא גם בתחום הזמן. מילים רבות הגזורות ממנו מציינות דברים שהיו בעבר או דברים שהתרחשו לפני דברים אחרים, כלומר בהתחלה: קָדוּם, קָדָם כָּל, קָדְמוֹן, מְקֻדָּם ועוד. שימוש זה מבוסס, כנראה, על התפיסה העתיקה שראתה בעבר דבר שנמצא לפניו משום שהוא גלוי ואפשר לראותו, ואת העתיד כדבר שנמצא מאחור משום שהוא סמוי מן העין (אגב, גם בארמית השורש קד"מ משמש במשמעות של עבר והתחלה, כגון בביטוי מְקֻדְמַת דְּנָא, שפירושו המקורי הוא לפני כן וכיום משמש במשמעות של

¹מעובד מתוך אתר האקדמיה ללשון עברית.

מתודה בשדה

אורית שניט*

אוסף פעילויות
כארח הפתוח

הינה מתחילה לה שנה חדשה, הינה נפרסות בפנינו דרכים שונות. כל שעלינו לעשות הוא להחליט באיזו דרך נבחר ולצעוד בה בבטחה. מובן שאין כל מניעה להשאיר מאחור דרכים שפחות מתאימות לנו, לאמץ דרכים חדשות, לגוון בסוג הדרך שאנחנו רוצים ללכת בה וללכת, ללכת, ללכת.

שביל סובב כנרת, מגן לאומי כפר נחום למפרץ אמנון

בגיליון זה, מוצגות בפניכם שתי מתודות האחת חוברת לחגים ולמנהגים שלנו כאומה, והשנייה למסלולים. בידכם האפשרות לבחור מה עושים, מתי, איך, איפה וכמה. אז צאו לדרך, תפקחו עיניים, תחוו, תתנסו, תלמדו ותיהנו.

מטרה

ללמוד בצורה חווייתית
אגב הליכה

גיט מומצא

כיתות וי-טי

אקום פעילות

לאורך הדרך

עלו שניות זר

לאורך מסלול, אנחנו נהנים משפע תחנות: הדרכה, הפוגה, ארוחה וכדומה. ומה עם ההליכה? חשבתם עליה, על הדרך שעושים בין תחנה לתחנה? מה אפשר לעשות בה? איזה מידע אפשר לקבל בה, איזו חוויה ואיזו התנסות אפשר לחוות בה? בדיוק לכן מוצעות לכם כאלו שלוש אפשרויות שונות לפעילות חווייתית מהנה שמתקיימת אגב הליכה בדרך. הפעילויות מחברות בין המשתתפים, יוצרות חוויה חדשה, מזמנות התנסות אחרת וגם מעניקות ידע, מיומנויות וערכים. כל שנותר לעשות הוא להחליט מה מתאים לנו, להדפיס, לשנות אם צריך ולצאת לדרך.

* מורה לשל"ח וידיעת הארץ, מובילה את צוות הפיתוח במטה אגף של"ח וידיעת הארץ.

זרן הפעילות

1. כל חוליה תקבל את נספח "תראו מה מצאתי".
2. על המשתתפים לאתר כמה שיותר פריטים מתוך הרשימה במהלך ההליכה ולצלם אותם במכשיר סלולרי של חבר בחוליה.
3. בסוף מקטע ההליכה, נבדוק איזו חוליה איתרה הכי הרבה מרכיבים מהרשימה ונעניק נקודות לחוליות.
4. נקיים דיון על אודות מרכיבי הרשימה. לפי הרשימה המוצגת כאן, הדיון יעסוק בדרכים להשפעה לטובה על שינוי האקלים (ריבוי עצים - יצירת הצללה, הורדת עומס

חום; פנסי רחוב הפונים כלפי מטה - הקטנת זיהום אור; גן משחקים או גן ציבורי - מקום מפגש והפוגה; דמות נושאת שקית רב פעמית - הפחתת צריכה ושימוש במוצר לאורך זמן; חנות יד שנייה - קיום כלכלה מעגלית; תחנת מחזור (מכל כתום, כחול או סגול ומכל לבגדים); מכונית חשמלית או היברידיית; ספסלי רחוב ותחנות מנוחה; מדרכות תקינות, שבילי אופניים - יצירת אפשרות להליכה או לרכיבה בטוחה במקום שימוש בכלי רכב הפולטים גזים רעילים; אוטובוס או רכבת - צמצום שימוש בדלקים פוסילים.

מדברים בדרך

זרן הפעילות

1. נחלק לכל משתתף פתקית ובה מילה מתוך נספח "אמור את המילה ותן את הפתקה".
2. נגדיר למשתתפים את מטרת המשחק: להשיג כמה שיותר פתקים.
3. נגדיר את כללי המשחק: על כל משתתף לדבר עם משתתפים אחרים שאינם מהחוליה שהוא חבר בה אגב הליכה במסלול. כל משתתף צריך לגרום לבן שיחו לומר את המילה שכתובה בפתק שהוא מחזיק. משתתף שהצליח לגרום לבן שיחו לומר את המילה שכתובה בפתק מקבל

- ממנו את הפתק.
4. המנצח יכניס את הפתק שקיבל בהתחלה לכיס וימשיך לשחק לפי הפתק שקיבל מחברו לשיחה.
 5. מי שנלקח ממנו פתק יפנה למדריך לקבל פתק אחר.
 6. בסוף מקטע הדרך, כל חוליה תאסוף את הפתקים מכל חבריה. נבדוק איזו חוליה השיגה הכי הרבה פתקים וניתן נקודות בהתאם.
 7. נסביר את המילים שהופיעו בפתקים במשחק ונסכם. הערה: אפשר להדפיס כמה עותקים של הפתקים כך שהפתקים יחזרו על עצמם.

קטעים בדרך

- נחלק את קטע הדרך למקטעים. בכל מקטע, ניתן משימה אחרת לחוליות: נעמיד את החוליות בקו הזינוק ונסביר להם את המשימה.

השיחות

- לקשור את תיקי חברי הקבוצה זה לזה וללכת כשהם קשורים
 - להתקדם בחוליות כאשר אחד מוביל והשאר עוצמים עיניים
 - ללכת בטור
 - ללכת בשקט ללא דיבורים
 - לאסוף: חמש אבנים, חמישה עלים, כמה שיותר פסולת וכיו"ב
- הערות:
- *יש להתאים את המשימה לאופי הדרך כך שלא תסכן את ההולכים.
 - *הפעילויות המובאות כאן מציגות תכני עיסוק שונים. בקבצים המצורפים תבניות ריקות שבהן תוכלו למלא תוכן שמתאים לכם ולסיוור שאתם מקיימים.

לחפשים בדרכי, פעילות במהלך הדרכ

אמור את המילה ותן את הפתקה

דרך	גבעה	אבן	הר	נחל	מים	קרקע	חול	סלע	אבן
צוק	חלוק נחל	בריכה	מאובן	גשם	אוויר	רוח	ענן	ים	בריכה
רימון	תמר	צמח	גפן	זית	עשב	עץ	שיח	פרח	צמח
תאנה	שולחן	יין	בית	פיתה	במבה	ביסלי	לחם	שמן	יין
שמש	כוכב	תיק	סוס	פרה	גרב	כביש	כובע	גומיה	תיק
חיפושית	בקבוק	שעון	כובע	פרמיל	בית	כובע	גלגל	אגם	שעון
מחברת	תפוח	מעיל	נמלה	קלמר	מחשב	מגבת	מכונית	שקית	מעיל
כדור	מחברת	תמונה	תולעת	פלאפון	מקל	בקבוק	מנורה	קוף	תמונה
כובע	אופניים	קערה	מדריך	מורה	כלנית	רקפת	רחוב	מחשב	קערה
דלת	אריה	גג	כלב	חתול	שן	חולצה	שטיח	דיונה	גג
חלון	בור מים	ארון	עט	יומן	כביש	בית כנסת	מפה	נעליים	ארון

- עץ שנותן צל
- פנס רחוב הפונה מטה
- גן משחקים או גן ציבורי
- דמות מחזיקה שקית רב פעמית
- חנות יד שנייה
- מקום מחזור
- מכונית חשמלית או היברידי
- ספסלי רחוב
- מדרכות תקינות ושביל אופניים
- אוטובוס או רכבת

מחפשים דרך,
פעילות במהלך הדרך

תראו מה מצאתי

שעליכם ומאנשים

מה נרצה לנקות מחיינו? מה נרצה להוסיף להם? ואיך, לכל הרוחות, נוכל לעשות זאת? אחרי שנענה על שתי השאלות הראשונות, נצא אל המרחב הפתוח וננסה למצוא בו תשובות לשאלה השלישית. מוכנים לפתוח את הראש ואת הלב?

אטרה

להשליך מעשה או התנהגות לא אהובים שעשינו בשנה החולפת ולפתח ולאמץ שאיפה ומטרה לשנה החדשה.

גיד מומצא

כיתות ח' ומעלה

מקום פעילות

מרחב פתוח

אזורים

פתקים, כלי כתיבה, מעטפה, צנצנת או שקית, מצית

זר הפעילות

1. נפתח בהסבר קצר על מנהג התשליך. ראו: [10 עובדות על "תשליך", המנהג הממתיק את הדין של ראש השנה.](#)

2. נאמר שנבצע כעת פעולה הדומה לפעולת התשליך הנהוגה בראש השנה. כמו שבתשליך אנחנו משליכים מעלינו דברים מהשנה שחלפה שאנחנו לא מעוניינים להמשיך בהם, כך כעת כל משתתף יחשוב על דבר מה מהשנה החולפת שהוא מעוניין להשליך מעליו עם תחילת שנה חדשה וכן יחשוב על דבר מה שהוא רוצה לפתח, לאמץ, להתחיל בשנה הקרובה.

3. נחלק לכל משתתף שני פתקים בצבעים שונים

ונסביר שבצבע מסוים אחד עליהם לרשום דבר מה שהיו רוצים להשליך ובצבע האחר דבר מה שהיו רוצים להתחיל בו. נציין שיש לרשום שמות על הפתקים. נבקש משניים-שלושה משתתפים שמעוניינים בכך לשתף את הקבוצה בהחלטות שלהם.

4. נחפש תשובות בטבע: כל משתתף יחפש בטבע תשובות לשאלות מה עליו לעשות כדי להוציא מחייו את הדבר שאינו מעוניין להמשיך בו ומה עליו לעשות כדי להצליח להכניס לחייו חידוש. נגדיר תחום שאפשר להסתובב בו, נבקש מהמשתתפים להלך במרחב הפתוח, להתבונן במה שהוא מציע, לשאול את השאלות ולחפש תשובות במרחב. נקצה לפעילות זו 15-20 דק'.

5. נתכנס במליאה ונבקש משניים-שלושה משתתפים לשתף בתשובות שמצאו בטבע בנוגע לדרך להוציא מחייהם דברים מסוימים. אחרי השיתוף, נאסוף את כלל הפתקים העוסקים בהשלכת דברים שהמשתתפים רשמו במעטפה אחת ונרשום עליה "תשליך".

6. כעת נבקש מכלל המשתתפים לשתף במה שהיו רוצים להכניס לחייהם בשנה החדשה ובתשובה לשאלה איך יעשו זאת שמצאו בשיטוט במרחב. נעביר בין המשתתפים צנצנת או שקית נייר שכתוב עליהן "תקווה". כל משתתף יקפל את הפתק שבו רשם דבר שהיה רוצה לאמץ ויכניס לצנצנת או לשקית.

7. נסכם את הפעילות ונאמר שבשנה הקרובה ננסה לאמץ ולהשיג את המטרה שהצבנו לעצמנו וכי בסיוור האחרון שנקיים השנה נפתח את הצנצנת או את השקית ונבדוק אם הצלחנו לעמוד במשימה. את המעטפה שבה הפתקים המציינים דברים שאנחנו מעוניינים להשליך נשרוף במרכז המעגל.

ניחוחות מהשדה

תמונה מאתר פריפיק

פופקורן מדורה בקראח תפוח וקינמון

מצרכים

- 200 גרם (1 כוס) גרעיני חירס
- 4 כפות שמן זית
- גרידה ח-1 תפוח
- קורט חלב ים
- 50 גרם (¼ כוס) אבקת סוכר
- 1 כפית קינמון

דרך ההכנה

1. אניחים את הסיר על כיריים או על מדורה וחוספים שתי כפות שמן זית ואת גרעיני החירס.
2. מכסים את הסיר בנייר כסף. כשאתחילים לשמוע קולות פצפוף, מנערים את הסיר עד שקצב הפצפוף נחלש.
3. מורידים את הסיר מהאש, חוספים שתי כפות שמן זית ואת שאר המצרכים ומערבבים היטב.

ציוד

- סיר
- נייר כסף
- כוס
- חלב
- כף
- כפית

מתוך: "פופקורן מדורה עם קרמל תפוח וקינמון", המטייל הישראלי, שוחזר ב-23.7.2023, כתובת: <https://did.li/cruaa>.

פיתה בשטח: לחם מחבת עם עשבי תיבול

מצרכים (8 יחידות)

- 240 גרם (1 3/4 כוסות) קמח כוסמין
- 200 גרם יוגורט יווני
- 1 כפית מלח
- 3 צרור עשבי ליקוט (או עשבי תיבול טריים) קצוצים
- שמן זית לצלייה

דרך ההכנה

1. מערבבים את כל החומרים בקערה גדולה ויוצרים קדור בצק.
 2. לשים את הבצק על משטח מקומח עד לקבלת בצק נוח לעבודה.
 3. מחלקים את הבצק ל-8 יחידות, משחים כל יחידה ויוצרים צורת לחם שטוח.
 4. מחממים מחבת ברזל, מורחים שמן זית על כל יחידת לחם ומטשנים כאלוש דקות וחצי דק.
 5. מורחים שמן זית ומשישים בלוויית יוגורט יווני ועשבי תיבול.
- משך האפייה תלוי בעוצמת החום, אבל לרוב זמן האפייה נע בין 15-20 דקות. בזמן זה, אפשר לפתוח בקבוק בירה ולספר קצת צ'יבטים.

ציוד

- מחבת ברזל
- קערה גדולה
- משטח עבודה או קרע

תמונה מאתר פריפיק
*המתכון הוא של השף אודי ברק, "פיתה בשטח: לחם מחבת עם עשבי תיבול", בשיתוף סוגת.
מתוך: "מקלחם - מתכון ללחם שטוח על מקל", המטייל הישראלי, שוחזר ב-23.7.2023, כתובת: <https://did.li/druaa>.

סלט כרוב קליל

מצרכים

- כרוב לבן קצוץ דק
- כוס פטרוזיליה קצוצה
- צרור בצל ירוק קצוץ
- גרעיני חמנייה קלופים
- אופציה: חופן חמוציות
- חיובשות

לרוכה

דרך ההכנה

1. מערבבים בקערה גדולה כרוב לבן קצוץ, פטרוזיליה ובצל ירוק.
2. קולים את גרעיני החמנייה במחבת לשהייה זמן קצר - עד שהגרעינים מזהיבים. כהירות, הם נוטים להיסרף במהירות.
3. בשאר הבישול, מוסיפים מלח לימון.
4. מפזרים את הגרעינים מעל הסלט.
5. מערבבים היטב את חומרי הרוטה בכלי ויוצקים על הסלט.
6. משאירים בקירור לספיחת טעמים. (הסלט באיטבו כמה שעות אחרי ההכנה ונשאר היטב בחקרר במשך יומיים).

ציוד

- קערה גדולה
- קרשי חיתוך
- סכיני חיתוך
- מחבת
- כף ערבוה

תמונה מאתר פריפיק
*מתוך: " אוכל לטיול: 9 מתכונים מושלמים לפיקניק בחיק הטבע", מטיילים בכיפה, שוחזר ב-23.7.2023, כתובת: <https://did.li/Xf3w5>.

חידות בסימן פורצי דרך מאיר אסא*

דיוקנו של בנימין זאב הרצל, מתוך פורטל עובדי ההוראה, המחבר הפהגוץ

דמויות פורצות דרך

1. הזקן שעבד במחצבות
2. משפחה יהודית שקיבלה זיכיון לגביית מיסים בדרך לירושלים בתקופה הטורקית
3. יישוב שאת הקמתו יזם אליעזר רוקח, אחיו של שמעון רוקח
4. אדם שאמר לאלוהים "דבר כי שומע עבדך"
5. אישיות שהוגדרה: ביישן ואמיץ, צנוע ונועז, רך כקנה וקשה כארז, פשוט ומורכב, חוזה ומציאותי, זועם ומנחם, יהודי מאוד ואוניברסלי כל כך, והאדם שהגדיר הגדרה זו
6. חכם שזכה לכינוי "הנשר הגדול"
7. הספר הראשון אשר כתב שלמה המלך
8. האדם האחרון המוזכר בפסוק האחרון בתנ"ך
9. מקצועו של שאול טשרניחובסקי
10. הנרצח הפוליטי הראשון
11. החותם הראשון על מגילת העצמאות
12. מייסד תנועת ביל"ז
13. בתו הבכורה של צלופחד
14. מחדשת המילה העברית "חנוכייה"
15. טבע את הביטוי: "הצבא צועד על קיבתו"
16. הספורטאית הראשונה שזיכתה את ישראל במדליה
17. חיבר את הספר "תנ"ך עכשיו"
18. כלתה של נעמי שהותירה את עברה מאחור ועברה לכנען עם חמותה
19. ייסד את בנק אנגלו-פלשתינה
20. קיסר האימפריה הרומית שבימיו הגיעה לשיא גודלה
21. זקן השומרים העבריים בארץ
22. עליו כתב מאיר דיזנגוף: "אדם היודע את ערך עצמו, האוהב ומכבד את עמו וארצו והנכון תמיד בגבורה ובחירוץ נפש להגן על כל היקר או למות מות גיבורים"
23. עורך העיתון העברי הראשון
24. הצנחנית העברית הראשונה
25. הראשון אשר כתב את "דברי ימי ישראל"

יישובים ואירועים פורצי דרך בארץ

1. היישוב ראשון שהקים "ועד חלוצי יסור המעלה"
2. היישוב הראשון שהקימה תנועת השומר הצעיר
3. מכונים התיישבות האלף
4. המטען הראשון שנפרק בנמל תל אביב
5. מושב הפועלים הראשון בארץ
6. מושב העובדים הראשון בארץ
7. המקור לשם השכונה מחנה יהודה בפתח תקווה
8. אזכור ראשון במקרא לעיר שלימים תיקרא ירושלים
9. אישיות היסטורית שהייתה עסוקה בקריאת ספר זיכרונות
10. הר שאליו עלה משה לראות את ארץ ישראל
11. שמות שהוצעו לשכונת אחוזת בית בתל אביב
12. תאריך ייסוד החברה להגנת הטבע
13. המקור לביטוי "מלח הארץ"
14. יישובים בארץ שנזכר שרבי יהודה הנשיא פקד אותם
15. מסלול הביקור של הרצל בארץ בתאריך 2.11.1898
16. תאריך הקמת כרמיאל
17. מקום ממלכתי שבו חרותות על קיר המילים: "שאלו שלום ירושלים ישליו אוהביך יהי שלום בחילך שלוה בארמונותיך"
18. שנת ביקורו של רבי נחמן מברסלב בארץ ומקומות ביקורו
19. היישוב הראשון שנוסד בעמק יזרעאל
20. הקבר הראשון בית הקברות כנרת
21. על שמו נקרא הר דוב
22. שמו של ים המלח במקרא
23. הר הנקרא גם בשם "שניר"
24. הר הנקרא גם בשם "שריון"
25. תאריך פטירת הברון רוטשילד ומקום קבורתו

יישובים ואירועים פורצי דרך - תשובות:

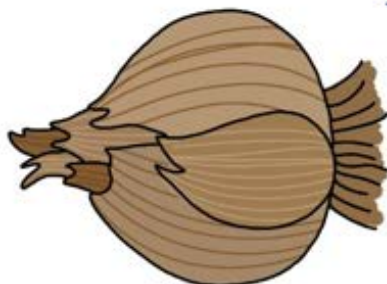
1. ראשון לציון בשנת 1881, בראש הוועד עמד בנימין זאב לבונטיץ
2. תל עמל - ניר דוד
3. עשרה מושבים שהוקמו בין השנים 1932-1933 ברצועת החוף בין תל מונד לרחובות
4. מלט של חברת "אוצר ים המלח"
5. מושב עין גנים בפתח תקווה, הוקם בשנת 1908
6. נהלל, הוקם בשנת 1921
7. המתיישבים התימנים רצו שם הקשור בשבטי ישראל, שבת יהודה
8. "ומלכי צדק מלך שלם", בראשית יד, יח
9. אחשוורוש כאשר בא אליו המן לבקש לתלות את מרדכי על העץ
10. הר העברים
11. עבריייה, יפהפייה, שאננה
12. 16.11.1953, ברחוב יהודה הלוי 12 בתל אביב
13. דרשת ההר של ישו: "אתם מלח הארץ, ואם תאבד מליחותו כיצד תחזור לו?", הברית החדשה, מתי ה, 13
14. ציפורי ובית שערים, שבה נקבר
15. יפו, ראשון לציון, נס ציונה, רחובות, ירושלים, הר הזיתים, מוצא
16. 29.10.1964, הזקמה כחלק ממהלך לייחוד הגליל, נקראת על שם בקעת בית הכרם
17. כנסת, יצירתו של דני קרוון החרותה בקיר מאחורי דוכן הנואמים בכנסת בירושלים
18. שנת 1798, ביקר בחיפה, בטבריה ובצפת
19. מרחביה ב-24.1.1911
20. קברו של מנחם מנדל שמואלוביץ
21. דב רודברג, נרצח בידי מחבלים בשנת 1970
22. הים הקדמוני, זכריה יד, ח
23. חרמון, האמורים קראו להר החרמון שניר
24. חרמון, הצידונים קראו להר החרמון שריון, דברים ג, ט
25. נפטר בשנת 1934 ונקבר ברמת הנדיב

דמויות פורצות דרך - תשובות:

1. יצחק שדה במגדל צדק ב-1920
2. משפחת רוקח, שמעון רוקח
3. ראש פינה
4. שמואל הנביא, שמואל א, ג, י
5. יצחק נבון הגדיר כך את דוד בן גוריון כאשר היה מזכירו
6. הרמב"ם
7. שיר השירים
8. כורש מלך פרס: "כה אמר כורש מלך פרס כל ממלכות הארץ נתן לי ה'"
9. רופא
10. גדליה בן אחיקם שנרצח בידי ישמעאל בן נתניהו
11. דוד בן גוריון
12. ישראל בלקינד
13. מחלה, במדבר לו, יא
14. חמדה אשתו של אליעזר בן יהודה
15. נפוליאון
16. יעל ארד בג'ודו
17. מאיר שלו
18. רות
19. זלמן דוד לבונטיץ
20. הקיסר טריאנוס בשנת 98 לספירה
21. אברהם שפירא
22. אברהם שפירא, זקן השומרים מפתח תקווה
23. דוד גורדון, "המגיד", נוסד בשנת 1856
24. חנה סנע, הוצאה להורג ב-7.11.1944 בהונגריה
25. צבי גרץ

החצב

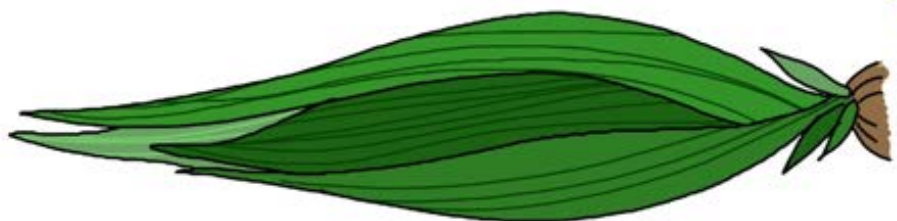
בצל

עמוד תפרחת

עלים

איור: הילה דאבי ©

שירות השל"ח:
הבט שהאדמה והאדם האדמה

